

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ
YAYINLARI **NO: 21**

TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL GELİŞME VE SİYASAL BUNALIM

Doğu ERGİL

**Devlet - Sınıflar
İlişkisi/Cumhuriyet**

Devletin Yapısı/1950

**Sonrası Emperyalizmle İlişki-
ler ve Devlet/Siyasal Bunalımın Kay-
nağı/27 Mayıs Nedir?/Sınıflar ve Örgüt-
lenme Düzeyleri/Parlamentonun Sı-
nıfsal yapısı/12Mart Sonrası Top-
lumsal Değişme ve Siya-
sal Bunalım**

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ YAYINLARI NO : 21

Kapak Düzeni : Ümit ÖZCAN

BİRİNCİ BASKI

Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları

Karanfil Sok. 14/10

Kızılay/Ankara

ŞAFAK MATBAASI/ANKARA

Nisan — 1978

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	7
I. Kuramsal Giriş	9
1. Yöntem Sorunu	
2. Kuramsal Açıdan Toplumsal Farklılaşma	
II. Amaç Ve Varsayımlar	11
III. Ekonomi Ve Sınıflar	12
1. Devlet Sınıflar İlişkisi	
IV. Cumhuriyet Devletinin Kuruluşu	14
1. İstiklâl Savaşının Özel Koşulları	
2. Cumhuriyet Devletinin Yapısı	
V. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem	40
VI. 1950'den Sonra Toplumsal Değişim Ve Dev- letin Yapısı	44
VII. Sürekli Siyasal Bunalıma Doğru	59
VIII. 1960'dan Sonraki Gelişmeler	64
IX. Seçimler, Sosyal Tabakalar ve Partiler	70
X. Sınıflar Ve Ana Partiler	92
XI. Baskı Ve Siyasal Bunalım	94
XII. SONUÇ	101
DİP NOTLAR	103

TABLÖLAR

	<u>Sayfa</u>
1. 1913 Yılı Osmanlı Sayımına Göre Kırsal Sınıflar Ve Sahip Oldukları Toprak Varlıkları	15
2. 1922 Yılında Ülkedeki Sanayi İşyerleri Ve Bunlarda Çalışan İşçi Sayısı	21
3. 1912-1915 Osmanlı Sanayi Sayımına Göre Ülkedeki Sanayi İşyerlerindeki Sermaye Ve Emek Bileşimi	22
4. Meclislere Göre Milletvekillerinin Mesleki Dağılımı	30
5. 1927-1935 Yılları Arasında Kişi Başına Düşen Milli Gelir	31
6. 1929-1939 Yılları Arasında Türkiye'de Kişi Başına Düşen Gelir	38
7. 1936-1948 Yılları Arasında Kırsal Ve Kentsel Türkiye'de Kişi Başına Düşen Gelir	38
8. Günümüzde Faaliyette Bulunan Özel Girişimlerin Kuruluş Yılları Ve Sektörler İtibariyle Dağılımı	48
9. 1927-1970 Yılları Arasında 15 Ve Daha Yukarı Yaştaki Faal Erkek Nüfusunun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı	50
10. Orta Ve Yüksek Eğitimde Gelişmeler (1960-1970)	50

	<u>Sayfa</u>
11. Yüksek Öğretimde Öğrencilerin Eğitim Dallarına Göre Dağılımı	53
12. 1950-1972 Yılları Arasında Türk Ekonomisinde Büyüme Yapısal Değişme Endeksleri	55
13. 1950 - 1970 Yılları Türkiye Nüfusunun Gelişmesi ve Yerleşme Özellikleri	56
14. Türkiye'ye Yabancı Sermaye Miktarı ve Her Yıl Yaptığı Kâr ve Hizmet Karşılığı Transferlerin Oranı	66
15. 1961 Genel Seçimlerinden Sonra Oluşan I. Dönem Millet Meclisi Üyelerinin Mesleki Dağılımı	75
16. 1965 - 1974 Yılları Arasında Konsolide Banka Kredilerin Kesimlere Göre Dağılımı	77
17. Sendikalı İşçi Sayısı(1963 - 1975)	86
18. 1965 Genel Seçimlerinden Sonra Oluşan II. Dönem Millet Meclisi Üyelerinin Mesleki Dağılımı	88
19. 1969 Genel Seçimlerinden Sonra Oluşan III. Dönem Millet Meclisi Üyelerinin Mesleki Dağılımı	91
20. 1973 Genel Seçimlerinden Sonra Oluşan IV. Dönem Millet Meclisi Üyelerinin Mesleki Dağılımı	93

Ö N S Ö Z

Türkiye, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında hızlanan sağlıksız ve bağımlı bir kapitalistleşme sürecini yaşamaktadır. Bu süreç doğal olarak toplumsal sınıfların konumunda niteliksel ve niceliksel gelişmelere yol açmaktadır. Bu değişimin politik ve ideolojik düzeylere eşitsiz bir gelişim içinde yansıdığını da belirtmek gerekir. Örneğin işçi sınıfı niceliksel gelişimine karşılık politik ve ideolojik düzeylerde henüz etkinlik sağlayabilecek aşamaya ulaşmış değildir. Şüphesiz ki, bunda işçi sınıfı ideolojisinin kitlelere yeterince maledilmediği, Türkiye toplumsal formasyonunun Marksist perspektiften yeterince incelenmediği, araştırılmadığı gerçeğinin de payı vardır.

Tüm İktisatçılar Birliği (TİB), toplumsal pratiğin öne çıkardığı sorunları, Marksist bir bakış açısıyla anlamaya çalışmayı —bilgi üretmeyi— ve çeşitli araştırma yayınları, aylık bülten, panel, konferans ve diğer iletişim araçlarıyla ürettiği bilgiyi en etkin bir şekilde toplumsallaştırmayı ana amaç edinmiş bir kuruluştur.

TİB, Türkiye üzerine söylenmesi gereken herşeyin, henüz söylenmemiş olduğu, bu konuda daha bir çok araştırmaların yapılması gerektiği inancındadır.

TİB araştırma - inceleme dizisinden 21. yayın olarak çıkan «Türkiye'de Toplumsal Gelişme ve Siyasal Bunalım» adlı yapıt da, üyemiz SBF öğretim üyelerinden Dr. Doğu Ergil'in bu doğrultuda yapılan araştırmalara katkıda bulunacağı kanısında olduğumuz bir çalışmasıdır. TİB önümüzdeki dönemlerde de bu tür araştırma ve inceleme çalışmalarını yayınlamayı sürdürecektir. Yayınlarımız konusunda okuyucularımızın eleştiri ve önerileri bizlere ışık tutacaktır.

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ

I. KURAMSAL GİRİŞ :

1. Yöntem Sorunu :

Toplumlar dinamik sistemlerdir. Onlara dinamizmini veren toplumsal bütünü oluşturan birey ve grupların kendi varlıklarını sürdürmek için giriştikleri bir seri faaliyetlerdir. Ekonomik, sosyal ve siyasal nitelikteki bu faaliyetler genel bir iş-bölümü şeklinde eklenerek toplumun yapısını oluştururlar. Mevcut sosyal ilişkiler ve kurumların bir bileşkesi olan toplumsal iş-bölümü köklü bir tarihsel birikimin (süreçlerin) ürünüdür.

Tarih ise tek boyutlu bir evrimsel devinim değil, süreçler ve yapılar arasındaki karşılıklı etkileşimin izdüşümüdür. Bu yüzden, toplumsal çözümlemelerin gerçekçiliği, tarihsel yöntem ile, çok - disiplinli bir yaklaşımın uzlaştırılması ile büyük ölçüde artacaktır. Bu çalışmada uygulamaya çalışılacak yöntem de, türlü disiplinlerin teorik birikimlerine açık tarihsel - yapısal yöntemdir.

2. Kuramsal Açıdan Toplumsal Farklılaşma :

Toplumsal farklılaşma, sosyolojinin iki ana okulu tarafından farklı şekilde algılanmıştır. Yapısal - işlevsel kuramcılar, toplumsal farklılaşmayı, sosyal sistemin topyekûn değişmesinin ayrılmaz bir parçası olarak yeni gereksinmelere cevap verecek kurumların ve ilişkilerin doğması şeklinde tanımlarlar. Yeni işlevleri temsil eden bu kurumlar, toplumun kendi içinde ve çevresiyle uyumunu temin ettiği kadar onun modernleşmesine de neden olmaktadır. Şu halde toplumsal farklılaşma, uyum mükemmeliyetine doğru olumlu bir gelişmeyi simgeler. Bu kuramcılara göre, toplumsal bunalım daha çok, top-

lumsal farklılaşmanın, dolayısıyla, uyum yeteneğinin gelişmediği sosyal sistemlerde görülür (1).

Çatışmacı kuram ise, «toplumsal farklılaşma» yerine, üretim güçlerinin gelişmesi sonucu değişen toplumsal iş - bölümü üzerinde durur. Üretimin değişen niteliği toplum yapısında yeni sosyal sınıfların ortaya çıkmasına, üretkenliğini yitirenlerin ise ortadan kalkmasına yol açar.

Çatışmacı kurama göre, her üretim biçimi kendi sosyal (sınıfsal) yapısını da beraber getirir. Bu sosyal yapı, bir yandan üretim araçları mülkiyeti, diğer yandan üretim faaliyetleri sırasında karşı karşıya gelen sosyal grupların ilişkileri tarafından belirlenir. Görüldüğü gibi, bu dinamik bir yapı anlayışıdır. İlişkiler değiştikçe yapı da değişir. Bir toplumun yapısı, eşitliğe dayanmayan ve istismara açık bir sınıflararası ilişkiyi (üretici çoğunluğun üretim araçlarına ve dolayısıyla ürünlerine sahip olmamaları durumunu) yansıtıyorsa, çatışkın niteliktedir. Çatışma genellikle ekonomik sürece ve onun belirlediği siyasal aygıt (devlete) egemen olma mücadelesi biçiminde görünür.

Görüldüğü gibi, çatışmacı kuram, toplumsal bunalımın, toplumsal farklılaşmanın başlattığı (uyumsuz mükemmelliğe giden) bir evrim süreciyle sona ereceğini benimsemez. Toplumsal farklılaşmanın genel olarak teknolojik gelişme ve dönüşümler tarafından kuvvetle etkilendiği çatışmacı kuramcılarca da kabul edilir. Ancak, bu etkinin belirleyici olabilmesi için teknolojik dönüşümlerin üretim ilişkilerinde ve sosyal - formasyonlarda yeni biçimler (yapısal anlamda) yaratması gerekir. Çünkü, son kertede, sınıf oluşumlarının temeli teknolojinin de bir parçasını oluşturduğu üretim biçimleridir (2).

Bu tartışmadan çıkan sonuç kısaca şudur : Günümüzün iki ana toplum - bilim kuramı sosyal yapının oluşumu ve değişimi gibi temel konularda farklı varsayımlardan yola çıkıp farklı sonuçlara varırlar. Her iki kuramsal yaklaşımda ortak olan iş - bölümü ve sosyal farklılaşma ilişkisi uzlaştırıcı bir başlangıç noktası olarak alınsa da, mevcut iş - bölümünün doğuşu ve evrimi konularına her iki kuramın da bakış açısı farklıdır. Sınıfsal ilişkilere dinamik bir süreç olarak yaklaşan bu çalışma, yöntem olarak genel hatlarıyla çatışmacı kuramı benimsemiştir.

II. AMAÇ VE VARSAYIMLAR :

Bu çalışmanın iki temel varsayımı vardır :

1) Türkiye'de 1920'lerden beri gözle görülür bir iktisadi büyüme ve sosyal farklılaşma olgusu gözlenmektedir. Bu gelişmenin çoğulcu ve sosyal tabanı daha geniş bir demokratik sistemi yaratması beklenebilir. Oysa, Cumhuriyet Türkiye'sinde toplum yapısında yeni sosyal güçler belirip temsil edilmeleri için siyasal sistemi zorlamalarına rağmen siyasal sistem bir temsil bunalımı yaşamaktadır. Bu bunalımın temeli toplumsal farklılaşmanın olmaması, veya «yeter» düzeyde olmaması değil, devletin yapısındadır. Cumhuriyet rejiminin kurulmasından beri **korporatist** bir nitelik arzeden devlet aygıtının, otoriter yapısı ve sınırlı temsil olanaklarıyla geniş tabanlı bir demokrasinin gelişmesine elvermediği ileri sürülebilir.

2) Türkiye, gelişmiş kapitalist ülkelerin egemen olduğu dünya serbest pazar ekonomisi içinde kalarak

kalkınmaya çalıştığı için 1922'de kazandığı siyasal bağımsızlığını ekonomik bağımsızlıkla perçinleştirememiştir. Kalkınması, bağımlı kaldığı Batı ekonomilerinin büyümesinin bir türevi olarak gerçekleşmiştir. Sınırlı gelişme, Türkiye'yi üretim güçleri az gelişmiş, teknoloji bakımından geri, mali kaynakları kısıtlı bir ülke durumunda bırakmıştır. Bu yüzden, toplumsal servetin oldukça büyük dilimlerinin çalışan kitlelere kaydırılarak, toplumun hiyerarşik yapısı değiştirilmeden Batı'da görülen türde «uzlaşmacı» (sınıflararası) bir siyasal sistemin oluşturulması gerçekleştirilememiştir. Diğer yandan sınırlı da olsa dünya ekonomisine koşut olarak büyüyen ekonomi kaçınılmaz olarak sosyal yapıda da etkilerini göstermiştir. Toplumsal farklılaşmanın sonucu olarak beliren yeni sosyal güçlerin (sınıf ve tabakaların) sosyo-ekonomik sisteme yönelttikleri taleplerin karşılanması da siyasal iktidarlarca tam anlamıyla hiçbir zaman mümkün olmamıştır. O yüzden, birçok alanda taklit etmeye çalıştığımız Batı demokrasileri için olağan olan sosyal/siyasal hakları devletten talep eden çalışan sınıfların en meşru istekleri bile katı bir baskı rejimi ile susturulmak yoluna gidilmiştir. Bu durum bağımlı az gelişmiş ülkelerde siyasal ve ekonomik taleplerin artmasıyla baskı yöntemlerinin genişlemesi arasında doğru orantılı bir ilişkinin olduğu izlenimini vermektedir.

Her iki varsayımın da Türk siyasal tecrübesi içinde kanıtlanmasına çalışılacaktır.

III. EKONOMİ VE SINIFLAR :

Konumuz olan Türk toplumunun da dahil olduğu kapitalist toplumlarda sınıfsal farklılaşmanın ve siyasal

gücün nasıl belirlendiğine kısaca göz atalım. Bir devrin egemen üretim biçimi toplumların sınıfsal yapısını ve sosyal değişme yönünü de belirler. Bir bireyin var oluşunun maddi koşulları onun üretim sürecindeki yeri ile belirlenir. Birey, maddi koşullara tabiyetinde yalnız olmadığına göre, belirli maddi koşulların karşısında aşağı yukarı aynı şekilde etkilenen diğer bireylerle birlikte sosyal sınıfları oluşturur. Tarihte bireyleri etkileyen ortak koşulları en üst düzeyde belirleyen ve bireyleri kümelendirdiği gibi bu kümeleri birbirinden ayıran temel olgu mülkiyet veya modern anlamda sermayedir.

Yalnız mülkiyet soyut bir kavram olarak alınmamalıdır. Burada söz konusu olan üretim amaçlarının mülkiyetidir. Bu tür mülkiyet, mülk sahibi (veya sermayedar) sınıfın mülk sahibi olmayanlar üzerindeki egemenliğinin temelini oluşturur (3).

Sermaye olgusu (ona sahip olanlar ve olmayanlar açısından) bir yandan bireyleri yaşam tarzları, çıkarları, eğitimleri ve dünya görüşleri ile farklı sınıflar yaratmış, diğer yandan onları genel özelliklerine göre yığılaştırmıştır. Bu sosyal farklılaşma sonucunda billurlaşan gruplar/tabakalar çıkarlarını savunmak için diğer sosyal gruplar/tabakalar karşısında genellikle bir örgütlenme çabasına girerler (4). Çünkü, sosyal yapıda yerlerini alan grup ve tabakalar, üyeleri arasında siyasal bir birlik ve örgütsel bağ kurup, çıkar ve haklarını savunmak için ulusal düzeyde mücadeleye girmezlerse, kendisi için bir sınıf olma niteliğini kazanamazlar. Kendi içinde bir sınıf olan her sosyal güç de siyasi alanda etkinliğini duyuramaz ve diğer (egemen) sınıfların etkinliği altında kalır (5). Türkiye gibi bütün sınıflı toplumların hiyerarşik yapısının temelinde mülkiyet olgusunun doğurduğu eşitsizlik, istismar ve egemenlik iliş-

kileri vardır. Mülk sahibi / sermayeder sınıfların diğer sosyal sınıflar / tabakalar üzerindeki hakimiyetini ve mülkiyet sisteminin devamını temin eden kurum da kapitalist devlettir.

1. Devlet-Sınıflar ilişkisi

Yukarıdaki usavurmanın ışığında ele alınınca, devlet teorisi aynı zamanda toplumsal güç dağılımının da teorisidir. Bu çalışmada devlet, salt bir hukuksal veya siyasal kurum olarak değil, bir sosyal güçler bileşkesi olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımın doğal sonucu devleti oluşturan güçlerin ekonomik ve sosyal süreçlere tabi olarak değişebilirliğidir. Bir toplumun tarihi dinamik bir süreç olarak alınıp, her ana dönüşüm noktasında devleti oluşturan güçlerin yapısı incelenmediği sürece, her (veya herhangi bir) dönemde ortaya çıkan politikalar, kurumlar ve ideolojiler temelsiz birer soyutlama olarak kalacaktır (6)

Şimdi, bu kuramsal ilkeleri göz önünde tutarak Türk toplumunun siyasal evriminin çözümlemesine geçelim.

IV. CUMHURİYET DEVLETİNİN KURULUŞU

Osmanlı Devleti, onu belki en çok kurtarmak isteyen bir kadronun elinde çöktü. Çok-uluslu patrimonial devletlerin tarihe karıştığı bir çağda bu kaçınılmazdı da. Fakat, Cumhuriyet Türkiye'sini ve onun sosyal/siyasal yapısını iyice anlayabilmek için İmparatorluğun son on yılına damgasını vurmuş olan İttihat ve Terakki devri Osmanlı Devletine kısaca göz atmakta yarar var.

On altıncı yüzyıldan itibaren serbest pazar ekonomisi temellerine dayanmayan patrimonial merkezi devlet ve onun simgelediği sosyal ve ekonomik yapı Avrupa kapitalizminin dinamizmi ile farklı bir tarihsel evrim mantığına tabi oldu. Mevcut sosyal ve siyasal yapı ile genellikle dış etkenlerin tesirinde evrilen ekonomi arasındaki çelişki imparatorluğun sonuna dek sürdü. Sömürgeleşme (veya sömürgeleştirilme) sürecinde klasik Osmanlı toplumsal yapısı şekil değiştirerek 20. yy. başlangıcında şu görünümü kazandı.

T A B L O : 1

1913 YILI OSMANLI SAYIMINA GÖRE KIRSAL SINIFLAR VE SAHİP OLDUKLARI TOPRAK VARLIKLARI (7).

Kırsal Sınıf	Aile sayısı	Çiftçi ailelerinin yüzdesi	Hektar olarak toprak miktarı	Tarımsal toprakların yüzdesi
Derebeyi	10.000	1	3.000.000	39
Toprak ağası	40.000	4	2.000.000	26
Orta ve az top. köylü	870.000	87	2.700.000	35
Topraksız köylü	80.000	8	—	—

Bu tabloya göre, hayatını tarımla kazanan nüfusun % 5'i ekilebilir toprakların % 65'ine sahipken, tarım nüfusunun da % 95'i ekilebilir toprakların % 35'i ile yetinmekteydiler. Warburg'a göre köylülerin sahip oldukları topraklar değişik vilâyetlere göre ekilebilir toprakların % 15 ilâ % 50'si arasında değişmektedir (8).

Bu verilerin ışığında Osmanlı kırsal kesiminin büyük toprak sahiplerinin denetiminde olduğu kolaylıkla söylenebilir.

Toprağın büyük işletmeler lehine bu kadar adaletsiz dağılmasına karşın, ekilebilir toprakların ancak % 20'sinin pazar için üretime tahsis edilmiş olduğu tahmin edilmektedir (9). «1912 yılında Anadolu'nun tahıl ambarı olan Konya vilâyetinde bile üretilen tahıl türleri içinde buğday mahsulünün % 26.4'ü, arpa mahsulünün % 25.5'i ancak ticarete sunulabilmektedir» (10). Diğer yerlerde bu oranlar yarı yarıya, hatta daha düşüktür. Yine de, pazar ekonomisi açısından güçlü olmamakla birlikte büyük toprak sahiplerinin sosyal ve iktisadi alanda geniş köylü kitleleri üzerindeki kurmuş oldukları nüfuz dolayısıyla kırsal yörelerin en güçlü sınıfı olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kentsel kesimde ise ekonomik gücü Batı'nın ekonomik nüfuzu altında giderek büzülen geleneksel sanayi erbabı, esnaf - zenaatkarlar temsil etmekteydiler. Elimizde kesin veriler olmamakla birlikte Osmanlı Devletinin son çeyreğinde büyük burjuvazi kesimi içinde Türklerin temsil oranının oldukça düşük olduğu Cumhuriyet dönemi belgelerine dayanılarak ileri sürülebilir. Toptan ve dış ticaret büyük ölçüde azınlık gruplarının elindeydi. Çok geri olan endüstri kesiminde durum daha farklı değildir. Örneğin, en dinamik yatırım alanlarından olan demiryolu inşaatında 1900'lü yıllara girildiğinde Türk sermayesinin oranı % 7.2'dir (11). Maden Sanayiinde ise Türk sermayesinin oranı 1911 yılında % 20.11. dir (12). Kısaca, snai alanlar büyük ölçüde yabancı iş çevrelerinin kontrolündeydi. Ulusal bir burjuvaziye ve onun yönlendirdiği bir ekonomiye dayanmayan devlet 1878 yılında askeri, 1881 yılında ise (Duyun-u Umumiye ile) mali

bakımdan iflasını ilan etmişti. Osmanlı bürokrasisi borçla yaşatılan devletin asgari gereksinmelerini karşılama uğraşında borç veren Batılı sermayedarların komisyoncusu (yabancı sermayeye yatırım alanı açan ve ona güvence veren) durumunu kabullenmiş ve bu işleviyle de İmparatorluğun bağımlılığını pekiştiren merkezi sınıf durumuna gelmişti.

Osmanlı Devleti'nin son yarım yüzyılını sağlıklı değerlendirmek için bürokratik sınıfın evrimini iyi izlemek gerekir. 19. yy. ın son çeyreğinde artık iyice sömürgeleşmiş bulunan Osmanlı toplumunda kırsal alanı denetiminde bulunduran derebeyi - ayân - eşraf tabakaları dışında devletin doğuşundan beri en kudretli siyasal güç bürokrasi idi. Ne var ki, İmparatorluk ekonomisi Avrupa kapitalizminin etkisine girince ekonomik denetim ve dağıtım yetkisini önemli ölçüde yitiren Osmanlı merkezi bürokrasisi, olamayan veya gelişemeyen ulusal burjuvazi yerine dış ekonomik güçlere/devletlere bağlanmak zorunda kaldı. Bu son bütün sömürge toplumların yöneticileri kadar Osmanlı yönetici kadrosu için de kaçınılmaz kaderdi.

Ülke ekonomisiyle Batı kapitalizmi arasında aracı olmak durumuna gelen Osmanlı bürokrasisi, bu işlevinin kendisine bıraktığı kârın elinde emniyetle birikmesini önliyen sultanının ve Osmanlı Devlet rejiminin mülkiyet ve servet garantisi tanımayan belirsizliğine karşı savaş açtı. Batılı kapitalistlerin pazar emniyetini yaratmak endişesi ve zorlaması kadar Batı'nın hukuki kurumlarının Osmanlı toplumuna aşılması işte bu bürokratik çabanın bir sonucudur. Yeni kazanılan ayrıcalıkları sultanın mutlak iradesini ve Şeriat'ın yorumsal esnekliğine karşı korumak arzusu bir yanda, kişilik ve mülkiyet haklarını sağlam esaslara bağlanmasını sağlayacak

Osmanlılarda sınıfın mirasçısı/degışimci

hukuki sistemin yaratılması endişesi diğer yanda, Osmanlı parlamentarizminin doğuşunda önemli rol oynadı.

Ne varki Osmanlı bürokrasisi de değışen ulusal ve uluslararası koşulların etkisi ile kendi içinde ilginç bir evrim çizgisi izledi. Ekonomik alanlara giriş kendilerine yabancı ve yerli gayri-müslim burjuvazi tarafından kapatıldığından, çağın gerektirdiği modern eğitimden geçmiş olan Türk ve Müslüman unsurlar, yükselme olanağını devlet hizmetinde buldular. Modern okullarda eğitilen Türk ve İslâm orta sınıf kökenli gençler Osmanlı Devlet aygıtını, özellikle sivil ve askeri bürokrasinin alt kesimlerini (yönetici kadroyu), «Türkleştirmeye» başladılar. Buna rağmen Osmanlı merkezi otoritesine nüfuz etmek zor bir işti. Çünkü Osmanlı devleti, Sultan, saray bürokrasisi, ve yabancı devlet temsilcileri tarafından belirlenen bir siyasal güç merkezi durumuna gelmişti. Bu koalisyonu ise, yerli ve yabancı şehir burjuvazisi ve özellikle kapitalistleşmiş toprak sahibi sınıf desteklemekteydi. 1808 tarihli Senedi İttifak ile başlayan bir süreçle o zamana kadar merkez gücün dışında kalan toprak sahibi sınıf, özellikle 1876 Meclisi Mebusanı aracılığı ile, merkezi güçler koalisyonuna girme çabasında önemli bir adım attı.

Devlet hiyerarşisinde kendine tarihi misyonu ile uyumlu bir yer arayan modern Türk alt-bürokrasisi, geleneksel merkezi güçler koalisyonunun kudretini kırmak ve devleti ele geçirmek hedefini ancak düzenden en az nasiplenen taşradaki Türk-müslüman eşraf ile, kentlerde de müslüman küçük burjuvazi ile ittifak kurarak gerçekleştirebilirdi. Nitekim bu ittifak kuruldu (13). Fakat ekonomik gücü son derece sınırlı olan, vergileri bile Duyun-u Umumiye idaresi tarafından belirlenen bu güçler bileşkesi devleti ele geçirdikten sonra başka

bir emperyalist güce dayanmak zorunda kalacaklardı ki, bu da Almanya oldu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti — sonra parti — çatısı altında örgütlenen modern alt-bürokrasi ve serbest meslek grupları, Anadolu eşrafı, çoğu küçük çaplı müslüman sermaye grupları 1908 devrimi ile kısmen, 1913 yılından sonra da fiilen Osmanlı Devlet İdaresini ele geçirdiler.

İlk göz atışta görüleceği gibi bu koalisyonun gelişme doğrultusu orta sınıf önderliğinde ve devlet desteğiyle ulusal bir burjuva sınıfı yaratmak ve 16. yüzyıldan beri devam eden devlet-ekonomi ikiliğini bu yeni sınıfın kişiliğinde birleştirmektir. Bu program milliyetçi ve dayanışmacı (solidarist) bir ideolojik karakter ile yüklenmişti. Bu güçler koalisyonunun güttüğü siyasetin geniş köylü kitleleri ve giderek sınırlı Osmanlı ekonomisi içinde oldukça bilinçli ve mücadeleci sınıf haline gelme doğrultusunda gelişen küçük kentsel işçi sınıfının yararına olamayacağı açıktır. Nitekim bütün İttihat ve Terakki rejimi boyunca İstanbul, Selanik, Bursa ve İzmir gibi sanayi ve hizmet sektörlerinin nisbeten yoğun oldukları yörelerde sık sık grevler görülmüş ve bunlar çoğu kez asker de kullanılarak sert bir şekilde kırılmıştı. İkinci Meşrutiyet'in hemen ilânından sonra çıkartılan Tatil-i Eşgal Kanun-u Muvakkatı ile Genç Türk rejimi ile işçiler arasındaki köprüler atıldı (14).

Köylüler de İttihat ve Terakki rejimi ve onun temsil ettiği siyasal ve ekonomik programdan nasiplerini alamadılar. Bir kere bu rejim, merkezi bürokrasi ve taşra eşrafı ile ittifak üzerine kurulmuştu. Cemiyetin 1908 yılı siyasal programında köylünün topraklandırılmasına değinen bir madde (madde 14) 1909 yılında hazırlanan yeni programdan çıkarılmıştır (15).

FAHRETTİN AYDIN
75 / Başlıca İhtisari

Varlığı için geniş halk tabakalarına (çalışan sınıflara) dayanmayan ve o tabakaların yararına işleyen ekonomik bir sistem yaratamayan seçkin - merkezi bir devletin sürekliliği ancak büyük bir baskı siyaseti ve/veya bir dış güç tarafından desteklenmesine bağlıdır. İttihat ve Terakki rejiminde baskı unsuru kuşkusuz iki vardı ama türlü ayrılıkçı hareketlere sahne olan bir İmparatorluk'da, kendisi bile bir özgürlük mücadelesi ile iktidara gelmiş olan bir hükümet ne kadar başarılı olabilirdi? Ekonomik alanda dış destek gereği, Genç Türkler'in büyük bir gayretle sona erdirmek istedikleri bağımlılık olgusunun başka bir ittifakla sürmesine neden oldu. İşte, Alman emperyalizminin Doğu'ya açılma emellerine hizmet etmek talihsizliğini de yüklenmek zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu, ardında birçok ulusal devlet bırakarak 1918 de çöktü.

1. İstiklâl Savaşının Özel Koşulları

Dağılmış olan İmparatorluğun terekesi bölüştürülürken onun meşru mirasçısının bağımsız bir devlet olarak varlığı inkâr edilince adına Türk Kurtuluş Savaşı denen mücadele başlamış oldu. İlginçtir ki, bu anti-emperyalist mücadeleyi yürütenler Genç Türk rejimini oluşturan güçler koalisyonudur. Yani, Osmanlı Devleti'nin son dönemine hakim olmuş olan modern asker-sivil bürokrasi, Türk ve İslam kent küçük burjuvazisi ve kırsal alanın egemen gücü olan büyük toprak sahipleridir.

Eldeki bilgilere göre bu mücadeleye, senelerce Avrupa yaylarından Yemen Çöllerine kadar yayılan bir alanda maceracı seferlerde kırıdırıldığı halde ellerine hiç bir maddi ve manevi olanak geçmiyen köylü kitlelerin girmesi oldukça gönülsüz, hatta cebren olmuştur (16).

Ulusal mücadeleyi destekleyecek bir endüstri işçi sınıfından söz etmek ise oldukça güçtür.

Kurtuluş Savaşı sırasında sanayi işyerlerinin sayısını ve buralarda çalışanların miktarını saptamak üzere B.M.M. İktisat Bakanlığının 1922'de yaptırmış olduğu sayımın sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

T A B L O : 2

1922 YILINDA ÜLKEDEKİ SANAYİ İŞYERLERİ VE BUNLARDA ÇALIŞAN İŞÇİ SAYISI (17)

İktisadi Faaliyet Kolu	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı	İşyeri başına ortalama işçi
Tekstil	20.057	35.316	1.76
Deri işletme	5.347	17.964	3.35
Metaller	3.272	8.021	2.45
Ağaç ve marangoz işleri	2.067	6.007	2.91
Gıda Sanayii	1.274	4.491	3.52
Çömlek vb.	704	3.612	1.93
T o p l a m	37.721	75.411	2.30

Görüldüğü gibi Cumhuriyet Devletinin doğuşu sırasında modern sanayi denilebilecek bir şey yoktur Türkiye'de, Bu kesimde hayatlarını kazananlar küçük işletme birimleriyle birbirlerinden bölünmüşler ve hemen hepsi küçük zanaat denilebilecek imalâthanelere dağılmışlardır. Yaklaşık 38 bin işyerinin her birinde ortalama 2.3 işçi çalışmaktadır. Hele en büyük işletmelerin işgal altındaki İstanbul ve İzmir'de toplandığı düşünülürse dağınık, sayıca güçsüz ve pek çok çapraz baskılar altında, çeşitli sosyal ve kültürel etkilere açık bulunan bir işçi

sınıfının doğmakta olan toplumun siyasal yapısında etkili olması düşünülemez. Kaldı ki, Osmanlı kentsel işçi sınıfı da kendi içinde türdeş bir bütünlüğe sahip değildi. Örneğin 1913-1915 sanayi sayımının sonuçlarına göre sınıai addedilebilecek işletmelerdeki Türk sermayesinin olduğu kadar emeğinin de payı % 15'i geçmez (Tablo 3)

T A B L O : 3

1912-1915 OSMANLI SANAYİ SAYIMINA GÖRE ÜLKEDEKİ SANAYİ İŞYERLERİNDEKİ SERMAYE VE EMEK BİLEŞİMİ (%) (18)

Milliyet	Sermaye	Emek
Türk	15	15
Rum	50	60
Ermeni	20	15
Yahudi	5	10
Yabancı	10	—

Kendi içinde çok çeşitli etnik ve dinsel öğeleri barındıran bir imparatorlukta ulusal farklarla bölünen bir işçi sınıfından ortak bir hareket beklemek de doğru değildir. Şu halde; yeni ulusal devleti kurmak için girişilen mücadelede işçi kesiminin rolü ve belirleyici etkisinin çok sınırlı olduğunu benimsemekte hiçbir sakınca yoktur. Öte yandan köylüler, özellikle doğrudan işgal altında olmayan bölgelerde mahiyetini pek anlıyamadıkları ve kendilerine ne getireceğini bilmedikleri yeni bir mücadeleye atılmakta oldukça isteksizdiler. Bu kitlelerin seferberliği ise ancak kırsal kesimi fiilen denetimlerinde bulunduran yerel eşraf ile, ulusal mücadelenin önderliğini yapan asker-sivil bürokrasi arasında kuru-

lan bir ittifakla mümkün olabilmıştır. Bu ittifak gelişinceye kadar pek çok subayın bir zamanlar dağlarda kovaladıkları o zamanın «eşkiyası» şimdinin «Kuvayı-Milliyesi» ile işbirliğine, hatta onların çete reislerinin emrine girmeleri yakın Türk tarihi bakımından ibretle incelenmeğe değer bir olgudur (19).

Geleneksel eşraf yanında, bürokrasi ve yeni yeni gelişmekte olan modern serbest meslek sahipleriyle temsil edilen orta sınıf arasındaki ittifakın en belirgin örgütü olan Erzurum Kongresi üyelerinin sosyal konumlarına bakmak ulusal mücadelemizin yönetici kadrosunun yapısını daha sağlıklı olarak belirleyecektir: 17 büyük çiftçi ve tüccar, 5 hukukçu (dava vekili, avukat), 5 emekli subay, 4 emekli memur, 5 öğretmen, 4 gazeteci, 2 mühendis, 1 doktor, 6 din adamı (hoca müftü, şeyh) 3 eski mebus, 1 kumandan (M. Kemal Paşa), 1 eski nazır.

Bu yapıdaki bir önderlik kadrosu bir merkezi otorite boşluğuna izin vermediği için Çin ve Rusya'da görülen savaş kargaşalığının yarattığı köylü örgütlenmesi durumu mümkün olmadı. Köylü-efe liderliği altındaki gruplar da sistematik olarak gelişen ulusal ordu içinde özümmlenerek bunlardan kaynaklanabilecek bağımsız hareket odaklarının doğması önlenmiştir.

2. Cumhuriyet Devletinin Yapısı:

Ulusal mücadelenin kazanılmasından sonra Osmanlı siyasal ve ekonomik yapısını denetliyen güçler bileşkesinde önemli değişiklikler oldu. Önce, dış nüfuza açık olan ekonomi, daha 1928'e kadar devam eden gümrük indirimi zorlamasına ve ondan sonra ödenmesi 1954'e kadar süren Osmanlı Borçları'nın baskılarına rağmen, ulusal devletin koruyucu kanatları altına alındı. Bunun

Cumhuriyet döneminde geçen
iktisadi politika

yanında Osmanlı ekonomisinin sömürgeleştirilmesinde ve dışa bağımlılığında önemli bir rol oynayan azınlık burjuvazisinin İttihat ve Terakki Hükümeti sırasında başlayan tasfiyesi nüfus mübadelelerinin de yardımıyla Lozan Anlaşmasının elverdiği noktaya kadar götürüldü. İstanbul'da kalmalarına izin verilen azınlık burjuvazisi kesimi de büyük ölçüde Türk ortakları ve sermayesiyle birleşmek durumunda bırakıldı.

Bu gelişmelerin yarattığı boşluğu dolduracak yerli girişimci sınıfın yaratılması için Türk ticarî burjuvazisinin ve küçük burjuvazisinin desteklenmesi devlet politikası olarak benimsendi. Bu siyaset Genç Türk programının Cumhuriyet dönemine intikal eden mantıklı bir sonucudur. Toptan ticaret ve ithalât - ihracat yerli ticarî burjuvaziye terkedildi. Kırsal kesim tüm geleneksel ekonomik ve sosyal ilişkileriyle bu kesime egemen olan büyük toprak sahibi sınıfın denetimine bırakıldı. Devlet yönetimi ise bu işlevde tahrihsel bir tecrübe birikimi ve eğitimi olan asker - sivil bürokrasi tarafından üstlenildi. Kurulmak istenen modern devlet aygıtı ile ekonomik sistemin irtibatını ise 19. yy. ın sonlarında kurulan yeni okullarda yetismeye başlayan modern meslek grupları (hukukçular, mühendisler, gazeteciler v.b.) temin edecektir. Böylece klasik Osmanlı ekonomik düzeni Batı kapitalizminin etkisi ile bozulduktan sonra kopan devlet - ekonomi ilişkisi yeniden kurulmuş olacaktı. Bu egemen güçler arasındaki ekonomik protokol, zımnen 1923 İzmir İktisat Kongresinde imzalandı. Böylece Cumhuriyet Devleti tüm korporatist özellikleriyle tarih sahnesi çıktı.

Devletin bu iktisaden güçlü sınıfların bir bileşkesi olarak yeni politikası ve onun korporatist özellikleri ulusal önder M. Kemal'in sözleriyle şöyle ifade edilmiştir :

(Bu sınıfların temsilcilerine hitaben İzmir'de :)

24

* Medeni konunun anlaşılması ile pazar istatistikleri geliştirilerek istenmiştir.

«Sizler doğrudan doğruya milletimizi temsil eden halk sınıflarının içinde ve onlar tarafından müntehip olarak geliyorsunuz... Sizin söyleyeceğiniz sözler, alınması lüzumunu beyan edeceğiniz tedbirler, halkın lisanından söylenmiş telakki olunur. Ve bunun için en büyük isabetlere malik olur. Çünkü halkın sesi, Hakkın sesidir» (20).

Görüleceği gibi Sultanlığın sona erdirilmesi ile kaynağı halk iktidarına bağlayan siyasal erkin temsilcileri bütün sosyal sınıfları temsil üzere bir araya gelen devrin seçkinleridir. M. Kemal devamla yeni kurulan devletin korporatist yapısını, onun organik, bölünmez bir cemaat olduğu tezi ile işlemeye gayret etmiştir :

«Bizim halkımızın menfaatleri yekdiğerinden ayrılır. Sınıf halinde değil; bilakis mevcudiyetleri ve muhassala-i mesaisi yekdiğerine lazım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada samilerim çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccarlardır. Ve amelelerdir. Bunların hangisi yekdiğerinin muarızı olabilir? Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsine, yekdiğerine ve ameleye muhtaç olduğunu kim inkâr edebilir?»

Bütün bu saydığımız sınıflar aynı zamanda zengin olmalıdır... Binaenaleyh programdan bahsolunduğu zaman adeta denilebilir ki bütün halk için bir say misak-ı millisi mahiyetinde olan program etrafında toplanmaktan hasıl olacak olan şekli siyasi... muvafak olacağı hakkındaki kanaatin kavidir ve tamdır» (21).

25

Genç Cumhuriyet'in yönetim (devlet) felsefesini yansıtan bu sözler sınıfların varlığını kabul etseler bile onların birer meslek kategorileri olduğunu, aralarındaki ilişkinin çatışkın nitelikte olmaktan çok tamamlayıcı ve bütünleştirici bir iş -bölümü niteliğinde olduğunu belirtmektedir. Eğer ulus, çıkarları aynı doğrultuda olan organik bir bütün ise, onun bütünlüğünü temsil edecek tek bir örgüt, tek bir siyasal parti yeterlidir. Bu mantık yapısının bir ürünü olarak hemen İzmir İktisat Kongresi'nden sonra Halk Fırkası kurulmuştur. Bu yeni parti, devletin ve milletin bütünlüğünü kendi bünyesinde temsil ve temin etmek görevi ile yükümlenmişti. Parti, bütün ulusal sınıf ve grupların çıkarlarını aynı titizlikle koruyacak ve tüm sosyal katların gelişmesi için ekonomik kalkınmanın önderliğini kapacaktı.

Genç Cumhuriyet Rejimi, kalkınmacı, uygarlaştırıcı ve düzenleyici rolünü oynayabilmek için kudretli bir devlet yaratmak arzusunu gütmüştür. Bu devlet benimsemiş pazar ekonomisinin bölücü eğilimlerini giderecek, ekonomik gelişmenin nimetlerini adil olarak bölüştürecek sınıflar-üstü bir nitelikte olarak sunulmak istenmiştir. Mustafa Kemal'in üstün prestiji ve ulusal lider olarak kişiliği devletin yapısını gizlemeye imkân verirken egemen sınıflar, toplumun katmanlı yapısını değiştirecek hiçbir girişimde bulunmamışlar, aksine bu yapıyı tehdit edecek emekçi sınıfların örgütlenmelerine daima karşı çıkmışlardır. Örneğin Cumhuriyet yönetimi, İstiklâl Savaşı sırasında Rusya ile yakın ilişkilerin sürdüğü sırada doğmasında izin verdiği sol partileri 1923'ten sonra kapatmış ve mensuplarını tasfiye etmiştir. Bunun yanında işçi kesiminin örgütlenmesine izin verecek olan sendika kurma özgürlüğü tek parti devrinde tanınmamıştır. 1924 yılında kabul edilen yeni Anayasanın getir-

diği dernek kurma hakları 1925'te çıkartılan **Takrir-i Sukûn Kanunu** uygulamaları ile önemli ölçüde sınırlandırılmıştır (22). Ayrıca Hükümetin istediği dernekçilik faaliyetleri de, gerçek sendikacılık anlayışından beklenen eğitici, bütünleştirici ve mücadeleci karakterden uzaktı. Bu derneklerin başına sürekli olarak Hükümet tarafından işçi olmayan kişiler atandı (23).

1938 yılında yürürlüğe giren yeni Dernekler Yasası ile işçiler için sendika kurmak hakkı iyice olanaksızlaştı. Çünkü yasanın 9/H fıkrasına göre sınıf esasına veya adına dayanan cemiyetler kurulamayacaktı. Bu amaca yönelik derneklerin veya toplulukların toplantıları gizli örgütlenme sayılarak gerekli kovuşturma yapılacaktı. 1929-1930 dünya iktisadi buhranı ve İkinci Dünya Savaşı'nın olağandışı devirlerinde ücret indirimleri, fazla mesai ve kayıtlayıcı tedbirler egemen sınıfların oluşturdukları devletin emekçi kesimini hiçbir şekilde temsil etmediğini açıkça kanıtlamaktadır.

Koca bir imparatorluğun kısa bir sürede büzülerek Anadolu'ya münhasır kalması yeni devleti Beyrut, Kahire, Selanik gibi zengin ticari merkezlerinden koparmıştı. Ülkeyi dış ekonomik dünyaya bağlayan gayri-müslim aracı sınıfların büyük ölçüde tasfiyesi yüzünden Türkiye Cumhuriyeti, daha İzmir İktisat Kongresinde devlet başkanının ağzından «sömürücü olmayan» yabancı sermayeye davetiye çıkardığı halde kuşkulu bir Batı tarafından iktisadi bir yalnızlığa itildi. Dışardan gelmesi beklenen mali destek gelmeyince ulusal ekonomiyi kontrolünde bulunduran yerli burjuvazi ve küçük burjuvazi bu desteği devletten talep etti. Yabancı sermayeden beklenen işlevi Cumhuriyet devleti üstlendi. Zaten yeni rejimin milliyetçi karakteri de bunu gerektiriyordu: Sömürgeleştirilmiş bir ekonominin zayıf girişimci sınıfları des-

teklennip zenginleřtirilmeliydi ki, ulusal kalkınma mümkün olabilsin ve bütün toplum bundan yararlanabilsin.

Öte yandan zaten büyük ölçüde pre - kapitalist olan tarım kesimi, asırlar süren durgun küçük meta üretimine ve doyumluk üretime dönük dünyasına terkedildi. Yeni rejimin Türk köylüsüne getirdiği belki en büyük fayda aşar vergisini kaldırmak oldu. Ne var ki kırsal alanda ne siyasal ne de iktisadi hiçbir köklü seferberliğe girişilmedi. Geniş köylü kitleleri kırsalın geleneksel fakirliği ve cehaleti içinde yalnız bırakıldı. Bu durumyla ülke nüfusunun % 80'ini oluşturan bir kesimi siyasal süreci etkileyecek ve devlet kurumlarında kendilerini temsil edecek gelişmeyi gösteremediler. Bu durum 1929'da Türkiyeyi de etkisine alan dünya ekonomik bunalımına kadar değişmeden sürdü. İktisaden zayıf bir burjuvazi ile örgütsüz ve siyasal (sınıfsal) bilinçten yoksun alt - sınıfların bıraktığı siyasal boşluktan yararlanan yönetici (asker ve sivil bürokrasi) kadro devlet yapısı içinde görelili bir bağımsızlığa kavuştu. Bu bağımsızlık ona bir seri kültürel ve idari reformlar yapmak olanağı verdi. Eski toplumsal düzenin üst - yapı kurumlarından bir kısmı tasfiye edilerek benimsenen pazar ekonomisine uygun ve onun gelişmesine yararlı olacak sosyal ve kültürel kurumların yaratılmasına çalışıldı. Bu reformlar (gerekli hizmetlerin görülmesi yönünden) modern yönetici kadroların toplum içinde yerini daha da pekiştirdi.

Kurulan siyasi düzen T.B.M.M. ile somutlaştı. Bu kurum, geniş sosyal tabakaların buluşup devlet politikasını etkilediği bir arena olmaktan çok iktisadi ve siyasi elitlerin (modern ve geleneksel) bir uzlaşma, centilmence pazarlık ortamı oldu T.B.M.M. 1920 yılında Kuruluş gayesi olarak ilan edilen amaçları gerçekleştirdikten sonra umulanın aksine ulusal mücadelede, tüm ulusal

güçlerin uzlaşma ve yeni bir toplum yaratma potansı olmaktan çok, egemen güçlerin tartışma yeri oldu. Kemalist bürokrasinin, gerek ulusal mücadelenin önderi olmak, gerekse diğer sınıfların bu sosyal güce dayanmak gibi avantajları kullanarak Parlamento'da diğer sosyal sınıf zümrelerin gücünü onların temsilci miktarını ustaca ayarlıyarak sınırladığını görüyoruz.

Bu düzen büyük dünya mali krizine kadar işledi. Ne var ki, bir sömürge - sonrası devleti olmasına rağmen yeni rejimin ekonomik politikası olarak benimsenen liberal iktisat siyaseti başarılı olmadı. Bir yandan Lozan'ın «açık» bıraktığı gümrükler yüzünden, diğer yandan ise Türk girişimci sınıfının ticaret ve spekülasyonu tercih edişii yüzünden 1920 lerde iktisadi gelişme son derece sınırlı oldu. Bu etkenlere ülkede çok sınırlı olan sermaye birikimini de katmak gerekir. Tarım kesiminde yetersiz de olsa alınan bir seri tedbirler pamuk, fındık, zeytin, afyon, yün gibi ürünlerin üretim kapasitesini bir miktar artırdı. Fakat pazarın darlığı, yolların elverişsizliği, olanaksızlıklar piyasaya yansıyan ürün hacmini son derece sınırlıyordu. Bu durumdan ulusal ürünün demir ve deniz yolu açılışları haricindeki bölümü yerel olarak tüketilmekte veya satılmaktadır. Kesin olarak bilinmemekle birlikte yıllık ürünün ancak % 10 nu üretim mahalli dışında pazarlanmakta ve bunun ancak üçte biri ihraç edilmekteydi (24).

Bu koşullar altında beklenen ekonomik gelişme gerçekleşmedi ve tablo 5 den anlaşılacağı gibi ulusal gelirde çok mütevazı bir gelişme oldu.

Geniş halk tabakalarının hoşnutsuzluğunu artıran bu ağır gelişme dünya ekonomik buhranı ile büsbütün durdu. 1929 yılında 155 milyon TL. gibi zaten az bir

TABLO 4
MECLİSLERE GÖRE MİLLETVEKİLLERİNİN MESLEKİ DAĞILIMI (%)

MESLEKLER	I 1920 - 23	II 1923 - 31	III 1927 - 31	IV 1931 - 35	V 1935 - 39	VI 1943 - 46	VII 1946 - 50	VIII 1950 - 54	IX 1954 - 57	X
BÜROKRASI (Toplam)	43	54	54	48	47	47	36	22	21	
Sivil İdare	23	25	25	9	18	19	14	10	9	
Askerlik	15	20	19	18	16	14	11	6	4	
Eğitim (Maarif)	5	9	10	11	13	14	11	6	8	
SERBEST MESLEK (Toplam)	20	20	27	29	32	34	38	49	48	
Hukuk	13	12	12	12	13	17	19	26	27	
Doktorluk	4	7	8	9	11	10	11	13	11	
Dişçilik + Eczacılık										
+ Veterinerlik	1	—	1	2	2	2	3	2	2	
Mühendislik	—	1	1	1	—	2	2	4	4	
Gazetecilik	2	4	5	5	5	3	3	4	4	
GİRİŞİMCİLİK (Toplam)	19	14	16	22	19	16	24	29	29	
Ticaret	12	7	7	11	10	7	13	17	17	
Tarım	6	6	6	8	6	7	9	10	10	
Bankacılık	1	1	1	1	3	2	2	2	2	
DİN	17	7	4	3	2	1	1	1	1	
Diğer	2	—	—	—	—	1	—	—	—	
Toplam (% ler yuvarlamadan % 100 % 100 % 100 % 100 % 100 % 100 % 100 % 100 % 100 % 100)	437	333	333	348	444	492	499	494	537	
ötürü % 100 olmayabilir	% 15	% 12	—	—	% 1	—	—	—	—	
Bilinmeyen										
Toplam Milletvektili Sayısı	437	333	333	348	444	492	499	494	537	

Kaynak : Frederiok Frey, The Turkish Political Elite, Massachusetts: MIT Pres, 1965, Sh. 181, Tablo 7.5'ten de-
ğiştirilerek aktarılmıştır.

TABLO 5

**1927 - 1935 YILLARI ARASINDA KİŞİ BAŞINA DÜŞEN
MİLLİ GELİR (1938 Fiyatlarıyla) (25)**

Yıllar	Milli Gelir (Milyon lira)	Nüfus (Milyon)	Kişi başına düşen gelir (TL.)
1927	1.000	13.6	73
1929	1.147	14.2	80*
1935	1.315	16.2	82

* 1927 - 1929 arasındaki 8 liralık artış 1929'da gümrüklerin
Türk devletinin denetimine geçmesiyle açıklanabilir.

meblağ olan ihracat gelirleri buhranın sonu olan 1934'de 92 milyon TL'ne düşmüştü Üreticiyi son derece rahatsız eden bu durum tüketici ve tüccar kesimlerini de etkiledi. 1929 yılında 256 milyon TL. sı olan ithalât hacmi 1934 yılında 87 milyon TL'ne düştü (26). Pazar için üreten çiftçilerin sıkıntısı, bu yıllarda ihraç malları limanlarda çürürken buğdayın kilosunun 2 kuruşa, canlı koyunun fiyatı 4 liraya düşünce son haddine vardı (27). Doyumluk tarım yapan ve zaten ağa, tefeci, tüccar sömürüsü altında ezilen köylünün bunalımı ise 1928-1929 hasat mevsimlerinin kötü gitmesiyle dayanılmaz hale geldi.

Bu müthiş bunalım yönetici sınıfa yöneltilen ağır bir baskı şeklinde gelişti. Bu baskının biri siyasal, diğeri iktisadi iki türlü belirtisi oldu. İktisadi alanda gerek rejimi, gerek kendi ayrıcalıklı mevkiinin tehlikede olduğunu gören Kemalist bürokrasi devlet eliyle ekonomik sürece doğrudan doğruya müdahale etmeye karar verdi. Yalnız bu kararı vermek, daha Cumhuriyet'in başında egemen güçler arasında varılan centilmen anlaşmasıyla yapılan iş ve nüfuz alanları bölümüne karşı çıkmak

demekti. Çünkü burjuvazi senelerdir devlete gelir getirsin diye kurulan kârlı tekelleri ele geçirmek için çaba sarfetmekteydi. Burjuvazinin nüfuz alanına el atmaya hazırlanan bürokrasi iki siyasal manevraya girişti. Önce 1930 seçimleri arifesinde ikinci bir siyasal partinin — Serbest Fırka — kurulmasına olanak sağlandı. Fakat bu partinin, derhal tek parti rejimine karşı olan kırsal ve kentsel bütün sosyal tabakaların katılma istemiyle kısa zamanda güçlendiği görüldüncelence alelacele kapatılmasına gidildi. Onun yerine, yöneticilerin T.B.M.M. ne seçilecek adayların miktarını ve niteliklerini kontrol ettikleri merkezden aday belirtme yöntemi gevşetilerek bu görev kısmen C.H.P. nin mahalli örgütlerine bırakıldı. Sonuçta, o zamana kadar bürokrasinin sayısal egemenliğini yansıtan Meclis'in yapısında ekonomik ve serbest meslek sahipleri lehine, bürokrasi aleyhine farkedilir bir gelişme oldu. Bürokratik temsilcilerin oranı bir evvelki meclis dönemine göre 1931 seçimlerinde % 9 gerileyerek % 54 den % 45'e düştü. Bunun yanında serbest meslekler mensuplarında % 2, toprak sahibi sınıf temsilcilerinde % 4, ticaret kesimi mensuplarında ise % 3 lük bir artış oldu. Bu değişiklik devlet mekanizmasının dar sınırlarını girişimci sınıflar lehine biraz daha genişletmekten başka birşey değildi.

Önce Serbest Fırka adayı olarak siyaset sahnesine çıkan A. Menderes de, bu parti kapatılınca, 1931 de C.H.P. listesinden Meclis'e girdi. Ne var ki, kendi siyasal varlığı kadar sosyal siyaseti için de sakıncalı olan bu gelişmeyi Kemalist bürokrasi Tablo 5 de görüleceği gibi 1934 seçimlerinden sonra tekrar kendi lehine değiştirdi. Bu dönüşümün sarsıntısızca gerçekleştirilmesinin ardından, en güçlü ekonomik kesim olan büyük toprak sahiplerinin önemli bir bölümünün pre-kapitalist olması ve ekonomik dalgalanmalardan devleti baskı altına alacak

kadar rahatsız olmamaları ve bu sınıfa bağlı geniş doyumluk çiftçi kitlelerini ve topraksız köylüyü seferber etmemeleri olgusunda aramak gerekir.

1930 ların ortalarına varıldığında bu on yılın başlarında beliren ekonomik buhran ve onun su yüzüne çıkardığı sosyal huzursuzluk, bir yandan başkaldıran taşra elitlerinin bir bölümünün siyasal sisteme dahil edilmesiyle, diğer yandan ekonomik krizin tavsaması sayesinde geçici olarak giderilebilmişti. Ne var ki, kurulan bu denge rahatsız bir denge idi. Onu sağlam esaslara oturtmak ise köklü ekonomik tedbirlerin alınmasına bağlı idi. Köklü ekonomik dönüşümler, ekonomik karar mekanizmasının ve ulusal kalkınmayı ilgilendiren girişimlerin hala zaaf içinde bulunan girişimci sınıflardan onların siyasal ortağı olan devlet yönetimini üstlenmiş olan bürokratik kadroya devri demektir.

Öngördüğü bu dönüşüme burjuvazinin sert tepkisinden çekinen Kemalist bürokrasi, gündeme getirdiği ekonomik devletçilik yanında yeni girişimleri için halk desteği sağlamak amacıyla kitlelerin karşısına siyasal planda bir «Halkçılık» programı ile çıktı.

Burada «halkçılık» veya «populizm»i açıklamak için bir parantez açarak bu ideolojinin bir tanımını vermek gerekir : Halkçılık kavramının içinde iki öge vardır :

1) Halk Egemenliği. Ama bu egemenlik halkın doğrudan iktidara sahip olması şeklinde değil, onu (çeşitli çalışan sosyal tabakaları) temsil eden seçkinler (genellikle üretim araçlarıyla organik bağları olmayan aydınlar) aracılığıyla taleplerini siyasal sisteme yansıtması şeklinde belirir.

2) Toplumun ekonomik temelini oluşturan mülkiyet rejimini değiştirmeden o ekonomik sistemin işleme-

sinden rahatsız olan veya ondan yeterince nasiplerini alamayan alt sosyal grupları / tabakaların durumlarının düzeltimesi doğrultusunda reformlar yapmak.

Halkçılığın ekonomik siyasetinin temelini oluşturan sistemin adaletsiz ve eşitsiz yapısını düzeltmek amacıyla yapılacak köklü girişimlerin iktisaden egemen olan sınıflar tarafından baltalanacağı olagandı. Bu yüzden yeni idari ve iktisadi programlarını güvenceye almak için halkçılık programını gündeme getiren Kemalist bürokrasi, halk tabakaları ile daha yoğun bir diyaloga girme çabasına girişti (28).

Ekonomik alanda devlet fabrikalar kuracak, yeni iş olanakları yaratacak, tarım kesimi modernleştirilecek, desteklenecek ve artan ürünün daha kolay pazarlanması için yollar, limanlar gibi gerekli alt-yapı tesisleri kurulacaktı. Siyasal alanda ise, kurulmak istenen halk ve yönetici seçkinler diyalogu geniş bir Halkevleri hareketi ile uygulamaya sokulacaktı.

Devlet aygıtını yöneten bürokratik seçkinlerin sanayi alanındaki ekonomik atılımı günün koşullarında burjuvazi tarafından açık bir tepki görmeyince, siyasal alanda egemen yerini korumak için gündeme getirdiği halkçılık akımı gelişemedi. Zaten bu akım, devletin korporatist yapısı değiştirilmeden, bürokratik seçkinlerin çıkarlarına hizmet etmek için ortaya atılmıştı. Korporatist bir sosyal yapının en kısa tanımı, farklı çıkarları olan sosyal kategorilerin tepeden denetlendikleri bir sistem içinde birleştirilmesidir. Böyle bir yapıdan sosyal merdivenin altında olan birey ve sosyal gruplara, toplumun yerleşmiş kurum ve politikalarının tartışılması veya eleştirilmesi, bunları değiştirecek örgütlerin kurulmasına izin verilmez. Devlet politikası egemen güçler arasındaki pazarlıklarla saptanır (29). Bu yapı her türlü ideolojik

ifadeleri, akımları ve sosyal sınıflar arasında rekabetin doğuracağı farklılaşmaları da siyasi alandan mesleki veya fonksiyonel boyutlara indirger. Kısaca korporatizm sınıflı toplumun çoğulcu rekabet olanaklarını önliyerek onu tepeden yönetilen bürokratik bir kalıba sokmak ister (30). İşte Türkiye'de «halkçılık» ideoloji ve programının ortaya atıldığı 1930 larda devletin yapısı bu idi ve bu akıma rağmen sosyo-ekonomik yapının değiştirilmesi için önemli bir çaba harcanmadı. Çünkü, «halkçılık» akımı bir seçkinler hareketi olarak doğdu ve seçkinler arasında (ekonomik ve bürokratik) beklenen çatışma önemli boyutlara varmayınca, halkçılığın başarısı için gerekli olan ekonomik kaynakların (toplumsal servetin) daha büyük bölümlerinin alt-tabakalara kaydırılması işlemi hiç bir vakit uygulamaya konmadı.

Bu öneriyi kanıtlayacak iki olgu var. Bunlardan ilki halkçılığın örgütsel yapısını oluşturan **Halkevleri**. Şimdi bu kurumun doğuşunu ve evrimini inceleyelim.

Genç Türk rejiminden devralınan Türk Ocakları 1932 yılında C.H.P. tarafından Halk Evleri olarak yeni den örgütlenen partiye bağımlı kuruluşlar olarak tekrar halk hizmetine ve katılımına açıldı. Halkın olması lazımgelen bu kuruluşların yapısı parti-devlet ilkesine uygun olarak biçimlenmişti. Valiler, kendi bölgelerinde bulunan Halkevlerinin de başkanı idiler. Halkın kendi «Evi» ni açma özgürlüğü yoktu. Bu hak, partinin merkez komitesinin iznine bağlı idi. Halkevlerinin faaliyetlerinin gözetimi ve denetimi ise partinin yerel organlarına bırakılmıştı. Ana merkez olan Ankara Halkevi ise, doğrudan doğruya C.H.P. Genel Sekreterinin denetiminde idi. Halkevi başkanları, her evin mensupları arasında seçimle belirleneceği yerde, partinin yerel örgütünün başkanı

tarafından tayin edilmekteydi. Halkevlerinin yönetim kurulları üyeleri de parti mensupları idi (31).

1932 yılında 14 tane olan Halkevleri, Parti'nin gayretleriyle 1950 de 478'e vardı (32). Ne var ki % 80 ni köylerde yaşayan bir toplumun örgütlenmesi için yaratılan bu kuruluşları sadece 1/15'i (yani 31 tanesi) köylerde tesis edilmiştir. Bu köyler de vilayet ve kaza merkezleri çevresinde yer almaktaydı. Halkevlerinin faaliyetlerinin hemen tamamı kültürel idi. Köye varması gereken toplumsal hareketi hedefine ulaştıracak «Köyümüzü Tanıyalım» programı ise şehir ve kasaba çocuklarının öğretmenleri gözetiminde en yakın köyleri ziyaretten pek öte gitmiyordu (33).

1940 yılında Halkevlerine üye olanların miktarı 100.000'ne ulaştı. Bunlardan 17.000 ni devlet hizmetlisi, 10.000 i öğretmendi. Çoğunun devlet memuresi, öğretmen ve memur eşi oldukları kuvvetle tahmin edilen 18.000 kadar üye olduğu bilinmektedir. Ayrıca istatistiklere göre üyelerin 27.000 adedi, çiftçi ve işçi idiler (34). İl ve ilçe merkezlerinde yoğunlaşmış bulunan bu örgütlerin çiftçi üyelerinin köylerde yaşayan küçük çiftçiler olması olasılığı çok azdır. İşçilerin ise devlet işletmelerinde çalıştıkları ve Halkevlerine parti aracılığı ile kaydedildikleri kuvvetli bir olasılıktır.

Kuruldukları yıl olan 1932 den 1950 ye kadar Halk-
evlerine tahsis edilen 27.366.750 lira ödeneğin büyük kısmının bina inşasına gittiği (35) de gözönünde tutulacak olursa devletten bağımsız bir halk örgütlenmesine hiç bir surette izin verilmediği anlaşılacaktır. Ne yönetici kadrosu, ne üyelerinin çoğunluğu, ne de programlarının içeriği ve hazırlanışı bakımından özerk olmayan Halk-
evleri, değişik halk kesitlerinin kendi program ve ideolojilerini geliştirebilecekleri siyasal merkezler olama-

mıştır. Diğer yanda, bu örgütlerin otoriter devletin birer «durgunlaştırıcı» (Pacifying) aygıtları olduğu ve halk tabakalarının siyasal enerjilerini kültürel ve eğitsel kanallara yönelttikleri rahatlıkla söylenebilir (36). Daha sonra kurulup, geliştirilen **Köy Odaları**'nın da bu genel çerçevenin dışına çıkamadığı ve özgür halk örgütlerine dönüştürmediği bilinen gerçeklerdendir. Daha etkin bir girişim olan **Köy Enstitülerinin** kırsal seferberliği gerçekleştireceği anlaşılınca nasıl boğulduğu yeterince belgelenmiştir.

Bu korporatist yapının halk tabakaları yararına işlemeyeceği açıktır. Girişilen ekonomik (sınai) kalkınma hamlesinin meyvalarının halk tabakaları arasında ne denli bir adaletle bölüşüldüğüne dair elimizde kesin bilgiler azdır. Fakat burada sunulacak olan bazı istatistikler bu soruya bir ölçüde ışık tutacak niteliktedir. Yalnız, önce şunu ifade etmek gerekir ki, kısmen kudretli bir yarı-feodal sınıfın, kısmen ise devletin mütevazı ihracatında önemli bir yer tutan tarım maddelerini üreten, küçük de olsa iktisaden etkin, bir kapitalist tarım burjuvazisinin denetimindeki tarım kesimine hemen hemen yönetici bürokrasi hiç müdahale etmedi. Böylece asırlardır durgun olan ve tüketim veya yerel pazarlama için üretime yönelik kırsal sosyo-ekonomik yapı değişmedi. Bu kesimin insan ve doğal kaynaklarında saklı üstün iktisadi potansiyelinin katkısı olmadan finanse edilmeye çalışılan sınai kalkınma hamlesi de çok güdük kaldı. Tablo 6'nın da ortaya koyduğu gibi, 1929-1939 yılları arasında bütün çaablara rağmen ulusal gelirden kişi başına on yıl içinde yalnızca 18 T.L. lik bir gelişme oldu. Bu mütevazı gelir artışından hangi sosyal kesimlerin daha çok yararlandıkları hakkında millî gelirin kırsal ve kentsel nüfus arasındaki dağılımına bir göz atmak yeter (Tablo 6).

T A B L O : 6.

1929-1939 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GELİR (1938 Fiyatlarıyla) (37)

Yıl	Ulusal Gelir (Milyon T.L.)	Nüfus (milyon)	Kişi başına düşen gelir (T.L.)
1929	1.147	14.2	80
1935	1.315	16.2	82
1938	1.589	17.2	92
1939	1.652	17.5	98

Her iki kesimde mevcut sosyal tabakalar arasında bir ayırım yapılmamakla birlikte ulusal gelirin bölüşümünden en az yarar sağlayan sosyal kategorinin yoksul köylü kitleleri olduğu görülmektedir (Tablo 7).

T A B L O : 7.

1936 - 1948 YILLARI ARASINDA KIRSAL VE KENTSEL TÜRKİYE'DE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GELİR (T.L.) (38)

Yıl	Tüm Nüfus	Kırsal Nüfus	Kentsel Nüfus
1936	265 T.L.	149 T.L.	645 T.L.
1943	324	197	744
1945	307	179	731
1948*	388	215	748

* İyi mahsul yılı

1936'dan 1945'e kadar geçen 9 yılda ulusal gelirden kırsal nüfusa düşen payın oranı % 25'in üzerine çıkmamıştır. İyi bir mahsul yılı olmasına rağmen 1948'de bile bu kesime düşen gelir diliminin % 28.74 olması bö-

lüşüm sürecinin nasıl ekonomi dışı etkenlerce belirlendiğini kanıtlamaktadır. Bu durum ise, birinci temel var sayımaımıza uygun olarakdevletin yapısı ile ilgili bir konudur.

Devletin yapısının yönlendirdiği politikaların sonucu olarak geniş halk kesimlerinin siyasal ve ekonomik süreçleri etkilemeleri önlenmiştir. Önlenmiştir ama, emeğin üstün ekonomik potansiyelini seferber edemiyen bu tepeden ve dışardan (emek gücünün doğrudan — karar alma sürecine — katkısı olmadan) uygulanan kalkınma modeli, önce nüfusun ezici çoğunluğunun satın alma gücünü artıramamış ve sanayileşme hamlesini finanse edecek pazar canlılığını yaratamamıştır. Sonra da katılcı/demokratik bir gelenek yaratamadığı için gerek ekonomik, gerekse siyasal konularda halkın iktidarı doğrudan denetlemesinin sağlayacak kurumların doğmasını engellemiştir.

1932 - 1933 mali yılı bütçesi hariç tutulacak olursa, artan devlet masrafları karşısında ulusal bütçe giderek daha büyük açıklar vermiştir (39). Birinci Sanayi Kalkınma Planı'nı iç kaynaklar ve Rus yardımıyla karşılayabilen hükümet, çok daha geniş kapsamlı olan İkinci Kalkınma Planı'nın finansmanı için tekrar dış dünyaya dönmek zorunluluğunu duymuştur. Devletin mali zorlukları İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarıyla daha da artmış ve İkinci Planın uygulanması kesintiye uğramıştır.

1939'da başlayan İkinci Büyük Savaş'a kadar olan devre değerlendirildiğinde kısaca şunu söylemek mümkündür: İktisaden egemen olan sınıflar ile devlet gücünü paylaşan yönetici bürokratik kadronun, yerli girişimci sınıfın gerçekleştirmediği ulusal kalkınma hamlesini rejimin sürekliliği açısından üstlenmek zorunda kalma-

sı ve iktisadi alana müdahale etmesi ile beklenen tepki gerçekleşmemiştir. Bu tepkiye karşı bir tedbir olarak bürokratik idarenin «halka açılması», diğer bir deyişle, siyasi sistemin demokratlaştırılması girişimi, beklenen sonuç gerçekleşmeyince, güdük kalmıştır. Bu önemli siyasal başlangıcın mantıki sonucuna götürülmesi ile kırsal kesimin geleneksel sosyal örgüsü ve duragan ekonomik yapısı çözülememiştir. Bu yüzden de tarım kesimi ülkenin ekonomik bağımsızlığını sağlam temellere oturacak olan sınıai kalkınmaya önemli bir katkıda bulunacak ölçüde sermaye birikimi sağlayamamıştır. Bu işin ekonomik yönüdür. Bu sürecin siyasal yönü ise, milliyetçi bürokrasi ve yönetici aydın tabakanın devlet seçkinleri olarak izledikleri ekonomik politikanın sonucu kaçınılmaz olarak gelişen ve kendi dolaysız iktidarı için mücadeleye başlayan burjuvaziye karşı kuvvetli bir halk desteği yaratamamış olmalarıdır. Türk devletinin elit milliyetçiliğine dayanan anti - emperyalist tutumu, bilinçli ve örgütlü bir halk desteğine dayandırılmadığı için, İkinci Dünya Savaşından sonra iktidarı doğrudan doğruya eline geçiren burjuvazinin teslimiyetçi politikasına karşı durulamamıştır.

V. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEM

İkinci Dünya Savaşının zor yıllarında dış ticaret ve toptan alım - satım devlet eliyle yürütülmediği için halk yararına konan yiyecek ve yakacak kısıtlaması büyük ölçüde spekülâtör ve karaborsacılara yaradı. Savaş yıllarında en çok sıkıntıyı dar gelirliler çekti. Buna rağmen kent nüfusu devletin kırsal kesimden alıp, fiyatını ayarladığı temel maddeleri uzun süre kuyruklarda beklemek bahasına da olsa bulabiliyordu. Ama ya orta ve küçük

köylüler? Ocak 1940'da çıkartılan **Millî Korunma Kanunu** tarım üreticisinin ne tür ürünü ne miktarda üreteceğini saptadığı gibi, fiyatını da belirliyordu. Ama fiyat saptama çok adaletsizdi. Harp içinde köylüden kilosu 5 kuruşa alınan buğdayın yerine, örneğin, İnhisarlar İdaresi'nin bir ürünü olan şeker, kilosu 5 liradan satılıyordu (40). Geniş köylü kitlelerini tedirgin eden yalnız fiyatlar ve baskı değildi. Millî Korunma Kanunu'nun 41. maddesi ordu için gerekli et gereksinmesini karşılamak amacıyla her 4 hektar toprağı işlemek için bir - çift öküz sınırını getirdi. Bu önlem 4 hektardan aşağı toprağı olan yüz binlerce çiftçi ailesini açlığa mahkûm etmek demektir. Bu önlemler yüzünden kırsal nüfusun büyük bir bölümü geçimlik düzeyin altında bir tüketime mahkûm edildi (41).

Oysa bütün otoriter, el - koyucu ve tekelleri görünümüne rağmen ne Millî Korunma Kanunu, ne de savaş zengini olan ticaret burjuvazisini vergilendirmek için Kasım 1942'de çıkartılan **Varlık Vergisi Kanunu**, sermaye / mülk sahibi sınıfı maddi bakımdan fazla sarstı (42). Ama bu yasaların yıldırıcı ve kayıtlayıcı etkisi kendisi ile organik bir bağı olmayan kudretli bir yönetici kadro veya sınıfın, burjuvazinin güncel çıkarları için ne kadar tehlikeli olabileceğini açığa koydu. Savaştan son derece zenginleşmiş olarak çıkan ticaret kesimi kadar, sınıai ve tarım kesimi bir yandan devletin devamlı alıcılığı ve desteği, diğer yandan yüksek enflasyon hadleri yüzünden oldukça varlıklı ve güçlenmekte olan tarım ve sanayi burjuvazisi de artık bürokratik ortağından hoşnut değildi. Bu sınıf, bürokratik tek parti düzeninden tek hoşnut olmayan sosyal kesit de değildi. Savaş yıllarının en zor koşullarında bile sermaye sahiplerini zenginleştiren devlet yönetiminden köylüler, Millî Korunma Kanunu'na Mayıs 1944'te getirilen 3954 sayılı değişiklikle

*Dr. Köylülerin Savaşı,
Mısır ve Çin
Savaşları
1940-1945*

uygulamaya konulan son derece otoriter çalışma koşulları yüzünden işçiler de düzene yabancılaşmışlardı. İşçilere yönelik yeni tedbirler arasında, çalışma zorunluluğu ile yükümlenen işçilerin işyerlerini terk ettikleri taktirde polis zoruyla geri getirilmesi ve yapılan masrafların işçiye ödetilmesi de vardı (43).

Genel bir değerlendirme ile denilebilir ki, daha istiklâl mücadelesi sırasında oluşan egemen güçler koalisyonu İkinci Dünya Savaşı sonrasında çatırdamaktaydı. O aşamaya kadar faaliyetleri daha çok ekonomiye yönelik olan ekonomik / girişimci sınıflar gerek devlet kapitalizminin yarattığı canlılık ve gerekse savaş yıllarının spekülasyon ve kolay sermaye birikimi olanakları sağlayan ortamından daha da gelişmiş ve siyasal ihtirasları artmıştı.

Gerçekten bu sınıfın ihtirasını besleyen yeni olanaklar da belirmişti. Önce, son derece huzursuz bir işçi ve köylü kitlesi vardı kendilerine bürokratik rejim ile girişecekleri bir mücadelede arka çıkacak. Sonra, Savaş sonrası ortamında, A.B.D., dünyanın en stratejik yerlerinde siyasal ve ekonomik uluslararası örgütler yaratarak yıpranmış olan kapitalist bloğu onarmaya ve onun başına geçmeye çalışıyordu. Bu misyonunu da son derece cömert bir mali ve askeri yardım politikası ile yürütüyordu. O zamana kadar devlet desteğiyle büyüyüp serpilen yerli burjuvazi, devleti yönetmiş olan bürokrasiyi altdip doğrudan iktidarını gerçekleştirmeyi amaçlarken, değişen dünya güç dengesinden yararlanabileceğini doğrulukla değerlendirdi. Elindeki ekonomik gücü siyasal güce dönüştürebilmek için devlet aygıtını ele geçirebilirse, kendi girişimciliğinin (ekonomik gelişmenin öncüsü olma) yetersizliğini yabancı (ABD) sermayesi ve desteği ile kapatmak hiç de olanaksız değildi. Nite-

kim bu strateji yürürlüğe kondu. Yaratılan çok partili ortamda iktisaden güçlü olan sınıflar hem kendi temsilcileri yoluyla, hem de serbest pazar ekonomisinin gelişmesini varlıkları (işlevleri) açısından doğal karşılayacak olan serbest mesleklere mensup orta sınıf temsilcileri aracılığıyla önce 1946, daha sonra, 1950 seçimleri ile eskisinden çok daha büyük oranlarda TBMM'ne girdiler.

Tablo 4'ün incelenmesi 1946'da sona eren VII. Meclis'te bürokratik kökenli temsilcilerin oranının % 47 den, VIII. Meclis'te % 36'ya ve 1950 de göreve başlayan IX. Mecliste % 22'ye düştüğünü ortaya koyacaktır. Bürokratik temsilcilerin oranında bu anlamlı düşüş yanında aynı Meclis dönemlerinde serbest meslek gruplarına mensup temsilcilerin oranı VII. Meclis'te % 34 iken, onu izleyen dönemlerde sırasıyla % 38, %, 49, % 48 olarak değişmiştir. Yine aynı dönemlerde girişimci sınıf (lar) ın temsilcileri de TBMM'de oransal ağırlıklarını artırmışlardır. Bu sınıfın temsilcilerinin TBMM'deki artış oranları % 16'dan başlayarak sırasıyla, % 24, % 29, olarak değişmiştir.

Bu sayıları değerlendirirken ihtiyatlı olmak gerektiğini kaydetmek isteriz. Oransal olarak, temsil edilen zümreler/sınıflar içinde girişimcilerin serbest meslek grupları karşısından neredeyse iki misli görünmesi, ne birinci sınıfın zaafını, ne de ikinci sosyal kategorinin siyasal ve ekonomik gücünü yansıtır. Serbest meslekler, modern endüstri toplumunun getirdiği iş-bölümünün gerektirdiği işlevlerin ürünüdürler. O yüzden bu meslekler ve mensupları iş-veren yani sermayedar sınıf (lar)a, ve her ikisi de, pazar ekonomisi koşullarına bağımlıdır. Bu yüzden her iki sosyal kategorinin de temsil oranlarını ihtiyatla — özellikle ayrı ayrı ele alındığında — değerlendirmekte yarar var.

VI. 1950 DEN SONRA TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE DEVLETİN YAPISI

Millî Mücadele'den sonra Türkiye'de beliren siyasal ekonomik yapı bugünün pek çok sömürge - sonrası devletlerinin yapısını şekillendiren ve dışarı bağımlı yerli burjuvazinin egemenliğinde yeni - sömürgeci bir ilişkiye olanak hazırlayan siyasal yapı değildi. Bunun iki önemli nedeni vardır: Önce, dışardan beslenip, büyütülen bir Müslüman - Türk burjuvazi hemen hemen yoktu. Dış ve iç (ulusal) ekonomiler arasındaki aracılığı genellikle azınlık burjuvazisi yapıyordu. Bu sınıfın Millî Mücadele sırasında ve sonrasında tasfiyesi ile ülkenin dışa bağımlılığı önemli bir ölçüde sınırlanmıştı. Sonra, sürekliliği olan ulusal bir devlet geleneği ve onu yöneten milliyetçi bir kadro vardı. Bu kadro sömürgeci devletin yetiştirilmesi olmadığı gibi, sömürge idaresini yerini almış değildi. O yüzden de Cumhuriyet Devleti'ni kontrol eden sınıflar koalisyonuna (bürokrasi, büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisi) bugünün sömürge - sonrası devletlerinin hemen hepsinde görülenin tersine, bir veya daha fazla yabancı devlet veya burjuvazinin (genellikle her ikisinin) girmesine olanak tanımadı.

Fakat devletin, ulusal ekonomiyi dışarıya kısmen kapamaya muvaffak olan siyasal yapısı, İkinci Dünya Savaşı sonunda belirginleşen ve dış koşullar altında daha önce incelendiği şekilde değişti. DP ile siyasal iktidarı da ellerine geçiren girişimci/mülk sahibi sınıflar, o zamana kadar yönetici bir sınıf gibi hüküm sürmüş olan bürokrasinin, iktidar koalisyonundaki ayrıcalığına son vererek, onu klâsik bürokratik işlevine, yani, klâsik bir hizmet ve teknik insanlar kadrosu olmak durumuna indirdiler. DP yönetimi bürokrasiyi sistematik bir şekil-

de ekonomik ve siyasal iktidarına bağımlı kılmaya uğraştı. Öte yandan, devlet gücünü oluşturan koalisyonda bürokrasiden boşalan egemen yeri bir dış güç—ABD—doldurdu. Artık devlet aygıtı (sosyal güçler bileşkesi) yerli ve yabancı girişimci sınıflar tarafından kontrol ediliyordu. Bürokrasi ise, her iki kanadıyla uzun vadeli yoğun bir eğitim ve değer aşılması yoluyla sisteme entegre edilerek, kurulan yeni sosyo-ekonomik düzenin hizmetine ve korunmasına koşullandırıldı. Binlerce Amerikan personeli sivil ve askeri idareye, üniversitelere yerleşti ve politika saptama işlemine giriştiler.

Devlet Kurumları düzeyinde bu değişiklikler olurken ekonomik alanda da önce Marshall yardımı, sonra başka adlar altında gelen sermayenin yarattığı canlılıkla önemli gelişmeler oluyordu. Bu gelişmelerin en yoğun olduğu yer tarım kesimi idi. Kore Savaşının canlandırıldığı dünya gıda piyasasının uygun koşulları bir yandan, tarım kesimine aktarılan mali ve teknik girdiler diğer yandan, Türk tarımını hızlı bir pazara açılma süreci içine soktu. Çeşitli araştırmaların (44) ortaya koyduğu gibi 1950'lerin başlarından itibaren kırsal kesimde, bütün kapitalistleşen ülkelerde, mülkiyet ve toprak kullanımı biçiminde bir değişiklik eğilimi ortaya çıktı. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1952, 1963 ve 1970 yıllarında yaptığı sayımların ortaya koyduğu gibi tarımımızın belirleyici mülkiyet biçimi küçücük işletmelerdir. Bu tür küçük işletmelere sahip çiftçi ailelerinin oranı 1952'de tüm çiftçi aileleri içinde % 62.14 iken, 1970'de % 75.1'e yükselmiştir. Doymuluk veya doymuluk-altı düzeyde olduklarını kabul edebileceğimiz çiftçi ailelerinin bu devrede çoğalma oranı % 13'tür. Oysa ki aynı devrede bu sosyal kategorinin işlediği toprak miktarı tüm işlenen toprak miktarına oranla % 11'lik bir artış kaydetmiştir.

Millî Mücadele sonrası sınıfsal yapı

Ul. Sınıfsal Sınıfsal

1950 sonrası sınıfsal yapı

Bu oranlar, bir köylü ailesine zaten ancak doyumluk bir yaşam olanağı sağlayan işletmelerin sayıları artarken, daha da küçüştüklerini göstermektedir. Öte yandan, 51-100 ve 101-500 dekar büyüklüğünde işletmelere sahip olan çiftçi ailelerin sayısı azalırken, işledikleri alanın tüm tarım topraklarına oranı çok az artmıştır. 500 dekardan büyük işletmelere sahip olan ailelerin oranı 1952'de % 1.52 iken, bunlar işlenebilir toprakların % 24.81'ine sahiptiler. 1970 de bu ailelerin oranı % 0.5'e işledikleri toprak oranı da ekilebilir toprakların % 11.1'ine düşmüştür (45). Görülüyor ki, çoğunluğu kullanılmayan büyük toprak parçalarına sahip olan mülk sahibi ailelerin büyük bir kısmı daha çok kâr olanakları sağlayacak fırsatların doğduğu kent ekonomisine yönelmek amacıyla mal tasfiyesini tercih etmişlerdir. Bu varsayımı kanıtlayacak verileri bize Erdoğan Soral vermektedir. Türk müteşebbisleri üzerine yaptığı kapsamlı araştırmaya göre bugün faaliyette bulunan 50'den fazla işçi çalıştıran ve sadece 21'i tarım kesiminde olan 910 modern işletmenin yöneticilerinin önemli bir kesimi çiftçi kökenlidir. Mensup buldukları işletmelerde bir evvelki işleri çiftçi olarak bildirilen girişimcilerin konumu şöyle verilmiştir: İdareci: % 27.78; sermayedar - idareci: % 36.11; ve kurucu idareci - sermayedar: % 36.11 (46).

Tarımsal faaliyeti tercih eden 5000 dekarın üzerinde toprağa sahip 491 çiftçi ailesinin, topraklarını kiralamayı tercih eden 283 tanesinin dışında kalanların ise modern tarıma geçtikleri anlaşılmaktadır (47).

Bu bilgilerden önemli bir takım sonuçlar çıkmaktadır:

1) Türkiye'de çalışan nüfusun en yoğun olduğu alan olan tarımda faal olan ailelerin % 75'i yaşamlarını 1 - 50 dekar büyüklüğündeki toprak parçalarını işleyerek sür-

dürmeye çalışmaktadırlar. Elleriindeki mal varlığı süratle küçülme eğiliminde olan bu kitle, hem geçim zorluğu çekmektedir, hem hızla artan nüfusun baskısı ile tarım dışındaki alanlara kaymak durumundadır.

2) Orta büyüklükteki işletmelerin artmakta olduğu ve bir kır küçük - burjuvazisinin olduğu iyice belirginleşmiştir. Çiftçilikle hayatlarını kazanan kırsal nüfusun yaklaşık olarak % 30'unu oluşturan bir bölümünün (bu oran Güneydoğu'da % 45'e çıkmaktadır) (48) hiç topraksız olduğu düşünülürse, Türk tarım nüfusunun 1/4'ünü oluşturan ve tüm tarım topraklarının % 73'7'sini kontrol eden varlıklı bir kesimin kırsal alanda ne denli bir siyasal ve ekonomik etki kazanacağını değerlendirmek kolaydır. Türk köyünün uzun süren tutuculuğunu bu yapısal nedenlere bağlamak sanırız yanlış olmaz.

3) Resmî istatistiklere göre, tarım işçilerinin dışında çiftçi ailelerinin % 18 kadarı (47) da işledikleri topraklara ortaklık ve yarıcılık gibi nakit para ilişkisine daha dönüşmemiş usüllerle tasarruf etmektedirler. Bu ailelerin bir kısmının, topraklarını genişletmek isteyen orta ve zengin çiftçiler oldukları düşünülse bile, yine önemli bir nüfus kategorisinin geleneksel sosyo-ekonomik ilişkiler yoluyla mülk sahibi sınıfa bağımlı kaldığı söylenebilir. Bu sosyal kategoriler için yakın gelecekte ne çıkarlarını savunmak için örgütlenme, ne de etkin bir siyasal temsil olanağı sağlamak söz konusudur. Hele, Köy İşleri Bakanlığı'nın yayınladığı Köy Envanter Etüdüleri'nin ortaya koyduğu gibi, Türkiye'nin hemen hemen her vilayetinde halâ aile ve kişilere ait köyler vardır. Bu sosyal yapı devam ettiği sürece kırsal alandaki siyasal tercihlerin kökten ve süratle değişmesi ve farklı kırsal tabakaların siyasal hayatta temsil sorunu, çözülmemiş konular olarak kalacaktır. Nitekim bağım-

sız adaylar, Türkiye çapında önemli bir başarı sağlayamazken, genel seçimler, geleneksel sosyo - ekonomik yapının bir türlü kırılmadığı doğu ve güney - doğu bölgelerimizde sürekli bir seçilme şansını simgelemektedir.

Yapısal evrimini günümüze kadar izlediğimiz tarım kesimindeki değişimin dışında 1950'den sonra ticari ve kısmen sınıai alanda da gözle görülür bir canlılık başlamıştır.

1930'larda devletin önderliğinde başlayan ve büyük ölçüde bürokratik niteliğini sürdüren sanayileşme hareketi 1940'ların sonunda özel girişimin inisiyatifine geçti. Bu dönüşümde işbirliği için yönelinen savaş sonrası nın en güçlü ekonomisi, A.B.D.'nin, etkisi önemlidir (49). Erdoğan Soral'ın 910 birimlik ulusal örneğine göre 1970'lere kadar kurulan büyük işletmelerin yıllara ve sektörlere göre dağılımı şöyledir (50).

TABLO : 8.

GÜNÜMÜZDE FAALİYETTE BULUNAN ÖZEL GİRİŞİMLERİN KURULUŞ YILLARI VE SEKTÖRLER İTİBARIYLA BAĞILIMI (%)

Kuruluş Yılı	Tarım	Sanayi	Banka ve Sigortacılık	(%)	Sayı
1921 - 1930	16.22	64.86	18.70	100	37
1931 - 1940	4.85	91.93	3.23	100	62
1941 - 1950	0.65	96.75	2.60	100	154
1951 - 1960	10.75	87.96	1.29	100	465
1961 - 1969	12.72	86.57	0.71	100	283

Görüldüğü gibi, Cumhuriyet rejimi kurulduktan sonra, ticaret kesimi dışında kalan alanlarda girişimcilik en

çok sanayide gerçekleşmiştir. Ama büyük (51) sanayi kuruluşlarının sayısı 1921 - 1950 yılları arasında mütevazı oranlarda artarken (ilk on yılda 37, ikinci on yılda.. 62 üçüncü on yılda 154) 1950'den sonra bu dalda hızlı bir gelişme görülmektedir. (1951'den sonraki ilk on yılda 465).

Öte yandan, 1950 yılı, 5000 dönümünün üstündeki tarım işletmelerinin gelişmesini de simgeleyen ekonomik bir dönüm noktasıdır. Bu nedenle tüm Türk ekonomisinin 1950'lerde hızlı bir büyüme devresine girdiğini söylemek gerekir. 1961 yılından sonra 5 yıllık Kalkınma Plânları'nın yönlendirdiği ekonomik süreç bu dinamizmini önemli ölçüde sürdürmüştür. Genişleyen sanayi kesimine koşut olarak gelişen teknik personel gereksinmesi sadece bu kesimde değil, artan nakliyat ve tarım araçları ve makinalarının bakımı ve tamiri gibi hizmet kollarında da görülmeye başlanmıştır. Gerek teknik okullarda, gerek pratik alandan yetişen elemanlar Türk meslek yapısının da çehresini değiştirmeye başlamıştır.

Hizmet kesimi yanında ticaret kesimi de büyük bir genişleme eğilimi göstermiş, iç ve dış ticaretin artan hacimleri bu dalda önemli bir iş potansiyeli yaratmıştır. Yeni iş alanları önemli ölçüde alt toplumsal tabakalarda sosyal hareketlilik olanağı sağlamıştır. Özellikle eğitim bu fırsatın gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1927 - 1970 Yılları arasında Türk işgücü yapısındaki gelişmeler Tablo 9 ve Tablo 10'dan izlenebilir.

Tablo 9'un ortaya koyduğu gerçek şudur: 1935 Yılı ve sonrası rakamlarında görülen idare ve büro memurları ve yöneticiler (buraya müteşebbislerin katılması son derece sakıncalı olmakla birlikte bu sayıları önemli ölçüde şişirdiklerini sanmıyoruz) kategorisinde, devlet eliyle sürdürülen sanayileşme hamlesi dolayısıyla, gö-

TABLO : 9.

1927-1970 YILLARI ARASINDA 15 VE DAHA YUKARI YAŞTAKİ FAAL ERKEK NÜFUSUN İKTİSADİ FAALİYET KOLLARINA GÖRE DAĞILIMI (%) (52)

Yıllar	Meslek Grupları Yüzdeleri					
	Teknik elemanlar, serbest meslekler ve benzerleri	İdare, büro memur ve yöneticiler	Tarımla geçinenler	Hizmet kesiminde çalışanlar	Ticaret Sanayi kesimlerinde çalışanlar	Bilinmeyenler
1927	1.3	1.6	64.2	2.5	12.7	17.7
1935	1.1	7.0	64.0	0.4	18.5	8.6
1940	1.6	10.1	68.4	0.9	14.3	4.7
1945	1.5	10.1	59.8	0.6	17.4	10.7
1950	1.5	5.8	69.3	3.3	15.2	6.0
1955	1.9	2.8	65.0	3.2	19.8	7.2
1960	2.2	3.8	60.6	4.1	21.2	8.1
1965	2.7	3.9	57.8	4.8	24.2	6.5
1970	2.8	3.6	58.1	5.2	24.3	5.9

rülen artış 1940'ların sonuna doğru önemli ölçüde hafiflemiştir. Bunun yerine 1950 sonrasında hizmet, ticaret ve sanayi kesimlerindeki istihdam oranlarında önemli artışlar olmuştur. Örneğin, hizmet kesimindeki artış 1945'te % 0.6'lık bir değerden 1950'de % 2.3, 1955'te % 3.2, 1960'ta % 4.1 ve 1970'te % 5.2 gibi kesin bir artış evrimi izlemiştir. Aynı artış eğilimini, belirten yıllarda ticaret ve sanayi kesimlerinde de izlemek mümkündür. Yalnız burada önemli bir farktan bahsetmekte yarar vardır: 1950'lerin ilk yıllarında ticarete ve sanayi kesimlerindeki istihdam oranı bir evvelki 5 yıla göre

% 17.4'den % 15.2'ye gerilerken, aynı dönemde tarımda Amerikan yardımıyla ve devlet desteğiyle yaratılan canlılık bu kesimde istihdam hacmini % 59.8'den % 69.3'e çıkarmıştır. Ne var ki bu gelişme eğilimi işlenebilen toprakların sınırına varılması ve verimlilik oranının düşük olması nedeniyle, tarım kesiminde bir daha görülmemiştir. Bunun tersine, sanayi ve ticaret kesimleri 1950 yılında 15 yaşından daha büyük erkek nüfusun % 15.2'sine iş sağlarken, bu oran 1970'te % 24.3'e çıkmıştır. Bu kesintisiz artışın hızlı bir nüfus artışı olgusu yanında gerçekleştiğini kaydetmek gerekir.

Yeni istihdam alanlarının ve işlevlerin gerektirdiği eğitim, ülke nüfusunun tümüne yaygınlaştırılamamasına karşın, yine de oldukça büyük grupları kapsamıştır. Özellikle sermayedarlar kadar devlet kadrolarının (bürokrasinin) girişimciliğine dayanan karma ekonomi düzeni içinde eğitim sosyal hareketliliğin önemli araçlarından biri olmuştur.

Tablo 10, 1960 - 1970 Yılları arasında sanayileşme doğrultusunda hızla ilerleyen Türk ekonomisinin nitelikli kadro gereksinmesini karşılayacak eğitim kurumlarının faaliyetlerindeki gelişmeleri ortaya koymaktadır.

Tablo 10'dan anlaşılacağı gibi, orta eğitim'in birinci döneminde 1960 yılında toplam çağ nüfusunun % 20.5'i kapsarken, bu oran 1970 yılında % 35.2'ye yükselmiş ve öğrenci sayısı 342 binden 899 bine çıkmıştır. Genel mesleki ve teknik konulardan oluşan orta eğitim'in ikinci dönemi 1960 yılında toplam çağ nüfusunun % 9'unu kapsamaktaydı. Grubun 5.3'ü genel, % 2.6'sı mesleki, % 1.1'i teknik eğitimde bulunmaktaydı. 1970 rakamlarına göre çağ nüfusunun % 17.7'sini içine alan bu eğitim düzeyindeki gençlerin % 11.0'i genel eğitimde, %

T A B L O : 10.
ORTA VE YÜKSEK EĞİTİMDE GELİŞMELER
(1960 - 1970) (53).
(Bin Kişi)

Yaş Grupları	1960 - 1961			1965 - 1966			1970 - 1971		
	Çağ nüfusu	Öğrenci sayısı	Yüzde	Çağ nüfusu	Öğrenci sayısı	Yüzde	Çağ nüfusu	Öğrenci sayısı	Yüzde
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
I. DEVRE									
Orta öğretim (13 - 15)	1.666,7	341,5	20,5	2.162,0	512,3	23,7	2.555,6	899,0	35,2
II. DEVRE									
Orta öğretim (16 - 18)	1.432,5	128,4	9,0	1.790,9	208,6	11,6	2.338,0	413,0	17,7
GENEL		75,3	5,3		114,5	6,4		258,0	11,0
MESLEKİ		37,5	2,6		69,0	3,8		105,0	4,6
TEKNİK		15,5	1,1		25,0	1,4		50,0	2,1
YÜKSEK ÖĞRETİM (18-22)	1.931,5	63,0	3,3	2.009,1	97,6	4,9	2.499,6	172,0	6,8

4.6'sı mesleki eğitimde ve % 2.1'i teknik eğitimde bulunmaktaydı.

Yüksek öğretimde ise çağ nüfusunun 1960 yılında % 3.3'ü eğitilirken, bu oran 1970'te % 6.8'e çıkmıştır. Yüksek öğretimdeki çağ nüfusunun 1962 - 1970 yılları arasında bilim dallarına göre dağılımı Tablo 11'de verilmiştir.

T A B L O : 11.

YÜKSEK ÖĞRENİMDE ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM DALLARINA GÖRE DAĞILIMI (%) (54)
BİLİM DALLARI

	Fen ve		Sosyal Bilim		Toplam
	Mühendislik	Tarım	Sağlık	ve Edebiyat	
1962 - 63	21.9	4.9	8.0	65.2	100.0
1966 - 67	22.6	4.1	9.7	63.6	100.0
1969 - 70	25.3	3.5	10.1	61.1	100.0

Tablo 11'in incelenmesinde küçük değerlerle de olsa kesin bir değişimin anatomisi ortaya çıkmaktadır. Sosyal bilimler ve edebiyat gibi fazla miktarda yetişmiş elemanın olduğu ve büyüyen ekonominin gereksinmesi dışında kalan dallarda yetişen öğrenci sayısı düşmektedir. Aynı şekilde, tarım sektörünün GSMH içindeki payının gerilemesi ile tarım alanında yetişen personelin oranında da bir düşme görülmektedir.

Bu değişmelerin tersine, fen ve mühendislik dallarındaki öğrencilerin oranı, incelenen devrede % 21.9'dan % 25.3'e çıkmıştır. Aynı artış, sağlık personelinin yetiştiren okullara devam edenler için de geçerlidir.

Yalnız, şu kadarını da söylemek gerekir ki, modernleşmekte veya en azından büyümekte olan bir ekonominin gereksinmelerinin zorlamasına bir karşılık olarak ortaya çıkan bu gelişmeler hiçbir evrede istenilen düzeyde olamamış, daima plan hedeflerinin gerisinde kalmıştır. Fakat, burada yapılmaya çalışılan, modern bir ekonomi yapı için gerekli nitelikte bir işgücünün yaratılıp yaratılmamış olması değil, bu alanda gerçekleşmiş olan gelişmenin Türk toplumunun sosyal farklılaşmasına yaptığı etkisinin sayısal boyutlarını ortaya koymaktır. Yeni meslek ve işlevleri temsil eden birey ve grupların sosyal yapıdaki yerleri, dünya görüşleri ekonomik gereksinme ve siyasal umutlarıyla mevcut sosyo-ekonomik sistemi kendi çıkarları doğrusunda etkilemek isteyeceği ve yerleşik siyasal güçlerle bu amaç için çatışacakları ve/veya uzlaşmaya gidecekleri doğaldır.

Toplumsal farklılaşma konusu üzerindeki her tartışma ulusal ekonominin hangi kesimlerinin bu süreç içinde daha dinamik bir rol oynadığını da yanıtlamak zorundadır. Çünkü, en dinamik ekonomik sektörler yeni sosyal oluşumların da kuluçkalığını yaparlar. Türk ekonomisinde büyüme eğilimi ve yapısal değişimin ana hatları Tablo 12'de görülebilir.

Tablo 12'nin temsil ettiği devre içinde Türk ekonomisi artan bir hızla büyüyerek önemli yapısal değişikliklere uğramıştır. Gayri safi yurtiçi üretim yılda % 5.7 oranında artarken, tarım sektörü % 3.3, sanayi sektörü % 7.2, hizmet sektörü ise % 7.1 oranında bir gelişme eğilimi göstermiştir. Bu büyüme süreci hızla artan nüfusa rağmen kişi başına düşen gelire de yansımıştır. 1950 yılında \$ 250 olan kişi başına düşen millî gelir, 1973 yılında \$ 440'a çıkmıştır.

Özellikle hızlı sanayileşme ekonominin yapısında ö-

T A B L O : 12.
1950 - 1972 YILLARI ARASINDA TÜRK EKONOMİSİNDE BÜYÜME YAPISAL DEĞİŞME ENDEKSLERİ
(1960 : 100)

1. Nüfus	1950	1955	1960	1965	1970	1972
Milyon	20.9	24.1	27.8	31.4	35.7	37.2
Endeks	75	87	100	113	128	134
2. İşgücü						
Milyon						
Bütünün %'si olarak	10.6	11.5	12.3	13.1	14.1	14.9
Tarım		82.3	78.9	74.8	69.0	66.2
Sanayi ve inşaat		8.8	10.3	12.1	12.9	13.0
Diğerleri		8.9	10.8	13.1	18.1	20.8
3. GSYİH Endeksi	62	84	100	143	175	203
Tarım: GSYİH'nın %'si olarak	49	40	41	33	29	28
Sanayi: GSYİH'nın %'si olarak	13	15	17	20	22	23
Kişi başına düşen GSYİH endeksi	82	96	100	127	137	151
4. GSYİH içinde TİCARET'in %'si (pazar fiyatlarıyla)						
İhraç	8.2	5.2	3.0	6.5	6.7	5.4
İthal	8.3	7.8	5.3	8.0	9.8	10.2
5. GSYİH içinde sabit yatırımların %'si (pazar fiyatlarıyla)	10.4	11.3	15.4	15.8	20.8	19.6
Kamu: Bütünün %'si olarak	40.0	46.9	48.6	52.1	50.2	50.6
Tarım: Bütünün %'si olarak	10.0	9.4	11.1	17.1	8.7	11.1
Sanayi: Bütünün %'si olarak	10.0	25.0	27.8	30.4	37.7	41.4
6. GSYİH içinde Yurtiçi Tasarruflarının %'si	9.2	13.8	13.0	15.9	19.1	15.5
7. GSYİH içinde Milli Tasarrufların %'si	9.2	13.6	12.4	16.2	20.0	18.4

Kaynak : World Bank, Turkey - Prospects and Problems of an Expanding Economy, Washington, 1975. Sh. 8, Tablo 1.

nemli değişimler getirmiştir. Gayrisafi yurtiçi üretim içinde (cari faktör fiyatlarıyla) tarımın payı 1950'de % 48'den, 1972'de % 28'e düşmüştür. Aynı yıllarda sanayi-

nin payı % 13'ten % 23'e yükselmiştir. Hizmet kesiminin payı ise % 39'dan % 49'a varan bir gelişme izlemiştir.

Sınai gelişme artan kamu ve özel yatırımların etkisiyle ve kapsamlı bir teşvik ve koruma programı sayesinde, özellikle 1960 yılından sonra, hızlanmıştır. İmalât sektörü 1960 - 1970 yılları arasında yılda ortalama % 13.3 oranında bir hızla büyümüştür. Aynı gelişim eğilimini hizmet sektöründe de görmek mümkündür.

Ekonomik gelişmenin esas olarak yetişmiş emek ve alt yapı hizmetlerinin yoğun olduğu büyük yerleşme merkezlerinde odaklaştığı düşünülürse, 1950 yılından itibaren hızlı bir kentleşme olgusu ile karşılaşılacağı doğaldır.

T A B L O : 13.

**1950 - 1970 YILLARI ARASINDA
TÜRKİYE NÜFUSUNUN GELİŞMESİ VE
YERLEŞME ÖZELLİKLERİ (55)**

Sayım Yılları (000)	Kentsel (10 binin üzerindeki yerleşmeler)		
	Kırsal	Toplam	
1950	3.872	17.075	20.947
1955	5.355	18.710	24.065
1960	7.308	20.447	27.755
1965	9.523	21.868	31.391
1970	12.843	22.824	35.667
Yıllık Artış Oranı (%)	Kentsel	Kırsal	Toplam
1950 - 1955	6.7	1.8	2.8
1955 - 1960	6.4	1.8	2.9
1960 - 1965	5.4	1.3	2.5
1965 - 1970	6.2	0.9	2.6

Tablo 13, 1950 - 1970 sayımları arasında Türkiye nüfusunun yerleşme birimlerine göre özelliklerini sergilemektedir.

Tablo 13'ten çıkan sonuç şöyle özetlenebilir: Türkiye nüfusu yılda % 2.5'ten daha aşağı olmayan bir hızla artmaktadır, fakat bu artış nüfusun çoğunluğunun yaşadığı kırsal kesimde yoğunlaşmamakta, aksine kentlerin kalabalıklaşmasına yol açmaktadır. Kırsal alanlardaki nüfus artışı 1950 - 1955 yılları arasında % 1.8 iken, 1965 - 1970 yılları arasında % 0.9'a kadar düşmüştür. Öte yandan, aynı devrede kent nüfusunun büyüme hızı genel nüfus artışının iki katından daha fazla olmuştur. Bu da göstermektedir ki, kentler yeni sosyal oluşumların ve yeni bir kültürün odak merkezleri durumuna gelmektedir.

Kırsal alanların devamlı nüfus kaybı, artan bir oranda kentleşen kitlelerin yeni bir üretim tarzına geçmesi, özgür küçük üretici olmak niteliğinden çıkarak kentlerde yoğunlaşan hizmet ve sanayi kesimi işlerinde emegini satarak geçinen işçiler olmasına neden olmaktadır. Yeni kurulan endüstrilerin ithal ikamesine dönük, ihracat olanakları sınırlı, genellikle sermaye - yoğun ve montaj temeline dayalı olması, modern Türk endüstrisinin istihdam kapasitesini oldukça sınırlı, sermayeyi takiben kırlardan ulusal metropollere akan kitlenin bir bölümü 1960'dan sonra uluslararası sanayi merkezlerine yönelmiştir. 1961 - 1975 Haziran'ı arasında resmî kanallardan 812,483 Türk işçisi çeşitli Avrupa ülkelerine çalışmaya gitmiştir. İş ve İşçi Bulma Kurumu tahminlerine göre turist pasaportu ile giderek orada iş bulabilen vatandaşlarımızın sayısı yaklaşık olarak 100 veya 125 bin kadardır. Bu miktara Lübnan'da çalıştığı bildirilen 20 bini aşkın işçimiz ile Libya'ya gidenler de dahil edilecek olur-

sa (57) bir milyon civarında bir işgücü ve ona bağımlı olan nüfusun Türk toplum hayatına gerek sosyal hareketlilik, gerek gelir dağılımı bakımından önemli bir dinamizm getirdiğini kabul etmek gerekir. Büyük çoğunluğu tarım kesiminden ve modern endüstrinin gerektirdiği becerilerden yoksun olarak giden (1966 - 1975 yılları arasında dışarı giden işçilerimizin ancak ortalama % 30.6'sı vasıflı idi) (58) bireylerin, bir araştırmaya göre % 53'ü döndükten sonra kendi hesabına bir iş kurmak arzusuyla göç etmektedirler (59). Bulgulara göre, bu arzunun gerçekleşme oranı oldukça düşük olmasına rağmen, kırsal alana dönenler, artan ekonomik olanaklarıyla yeni bir tarımsal orta sınıf yaratmaktadır. Makinalaşma sürecini hızlandıran bu grup, tarımdan daha büyük kitlelerin çözülmesini, diğer bir deyiş ile iç ve dış göçü hızlandırmaktadır. Yeni iş sahalarına yönelen veya iş bulmakta zorluk çeken bu «yüzen» kitle, Türk toplum yapısında önemli değişimlere, güncel istek ve gereksinimleriyle yeni siyasal ilişkilerin doğmasına neden olmaktadır.

Bir türlü önlenemiyen gecekondü birikimi, bir yandan gelişen hizmet ve sanayi kesimlerinin gereksindiği işgücünün barınağı, diğer yandan da sanayileşmenin kentleşmenin gerisinde kalması yüzünden giderek kaba-ran yedek emek ordusunun karargâhı olmuştur.

Kırsal alanların elverişsiz koşullarından kopan ve eskiye nazaran çok daha iyi bir hayat standardına kavuşan bu eski köylü, yeni kentli kitle, türlü yollarla iktidarın siyasal manipülasyonuna açık kalmıştır. Türlü popülist ve babacıl (paternalist) etkiler altında kalarak büyüyen gecekondü halkı 1960'ların sonuna dek siyasal açıdan tutucu, fakat, pazar ekonomisini canlı tutmak potansiyeli olan iktidarları desteklemiştir. Bünyesinde

kentsel işçi kesimini de barındıran bu nüfus dilimi, son derece heterojen olma yapısından ötürü, iktidarı etkilemek için bir örgütlenme çabasına girmemiş ve uzun süre tutucu iktidarların dümen suyundan gitmiştir.

Artan millî gelirden biraz daha fazla pay alan bütün üretici ve ücretli kesimler, devlet bürokrasisinin bazı katları istisna edilirse, DP iktidarını desteklemiştir. Ne var ki, DP iktidarının dış ekonomik yardımla yarattığı iktisadi canlılık ve daha geniş tabanlı bir demokrasiye varabilecek olan siyasal seferberlik uzun sürmedi. Bağımlı gelişmenin ve daha da billurlaşan hiyerarşik toplum yapısının çelişkileri on yılda sosyal kutuplaşmayı açık siyasal çatışmaya dönüştürdü.

VII. SÜREKLİ SİYASAL BUNALIMA DOĞRU

1953'e kadar süren iyi mahsul yıllarının ürünü Türkiye'ye önemli gelirler sağlamıştı, fakat Kore Savaşı sırasında yaptıkları gıda stoku ABD ve Kanada tarafından dünya piyasasına sürülünce Türk ihracat gelirleri büyük ölçüde düşme eğilimi gösterdi. Bu arada hızlanan sermaye birikimi, büyük miktarlarda tüketime yönelmiş, tasarruf hacmi çok güdük kalmıştı. Bu durum doğal olarak yatırımların düzeyini etkiledi. Örneğin, 1953'te hükümet tarafından toplanan 1.5 milyar tutarındaki verginin ancak 52 milyon T.L.'sı tarım vergilerinden gelmekte idi (60). 1953 yılında kısa vadeli tarımsal kredilerin hacmi zirai yatırımların hacmini geçti ve tarım yatırımları önemli ölçüde azalma eğilimi gösterdi. Bu eğilim bütün DP iktidarı süresince devam etti. Devlet kaynaklarının tarım ve ticaret burjuvazisine akıtılması nicelik olarak küçük bir nüfus dilimi olan bu sınıfın alım gücünü son

derece arttırırken, tüketim mallarının fiyatı hızla yükseldi. 1949 - 1955 yılları arasında GSMH'da % 60 oranında bir artış olmasına rağmen özel tüketimin GSMH'ya oranı aynı düzeyde kaldı (61). Bu önlenmeyen tüketim eğilimi ödemeler dengesindeki açığın büyük bir hızla büyümesine yol açtı. Bu, enflasyon yoluyla zorlanan birikim, girişimci sınıf (lar) a yarar sağlarken sabit gelirli, özellikle sosyal prestijleri darbe yemiş olan ücretlileri ve kamu hizmetlilerini ciddi bir yaşam güçlüğüyle karşı karşıya bıraktı. Siyasal iktidarın, ortaklık kurduğu dış güce dayanarak tüm kamu kesiminde Amerikan yöntem ve değerlerinin yerleştirilmesi için giriştiği çabalar kadar, siyasetin bir «makina politikası» na dönüştürülmesi olan bürokratik geleneğe aykırı düşünüyordu. O zamana kadar merkezden yönetilen ekonomik ve siyasal süreç dönüşürülmüş, makina politikasının «ganimet dağıtımı» sisteminin yerleştirilmesi (veya taşralştırılması) yoluyla bürokrasinin önem ve etkisi büyük ölçüde azaltılmıştı. Mantar gibi yayılan parti ocak ve bucak hücrelerinin siyasal örgütlenmeye getirdikleri yeni dinamizm bu gelişmeyi büyük ölçüde etkilemiştir.

Siyasal alanda toplum iki hasım kampa ayrılırken, bağımlı büyümenin yarattığı ekonomik çıkmazın etkisi iyice belirginleşmiş, ülke dışardan yıllık borçlar almadan ayakta duramayacak hale gelmiştir. Bu siyasal ve ekonomik ortamın yarattığı huzursuzluk iktidarı anti-demokratik önlemlere, itince, devletin o zamana kadar bürokratik idarenin sağlamaya muvaffak olduğu sınıflar - üstü kisvesi iyice düştü. Bu olguya karşı uyanan sosyal tepki, bürokrasinin önderliğinde yürütülen bir hükümet darbesi ile doğal sonucuna vardı.

Darbeyi yapan güçler koalisyonu içinde ön safta yer alan asker ve onları destekleyen sivil kadroların arka-

sında zımnî onaylarıyla kentsel orta - sınıfın ücretli katmanları ve DP Hükümeti'nin mali politikasından fazla yararlanmamış, hatta açık gümrük politikasından zarar görmüş olan, gelişen sanayi burjuvazisini de görmek olasıdır. Ne var ki, bu konuda yapılmış ampirik sosyal araştırmaların yokluğu bizi sağlam kanıtlarla daha özgül çözümler yapmaktan yoksun bırakıyor.

27 Mayıs Darbesi Nedir ?

27 Mayıs hareketi üzerine oldukça çok söz söylendi ve yazıldı. Bir kısaca bu tarihsel olgunun en önemli siyasal yönlerini belirtelim.

1) 27 Mayıs, DP iktidarına kadar çoğulcu bir demokrasiden yana olmayan bürokrasinin seçkin karakterini değiştirdiği tarihsel bir aşamadır. Arkasında bir halk (veya sınıf) desteği olmadan bürokratik kadro, artık dış ekonomik / siyasal güçlerle ittifak haline girmiş olan burjuvaziye karşı duramayacağını anlamıştı. Bu kadronun daha milliyetçi ve toplumcu kesimleri ve orta-sınıf aydınları kendilerine destek olacak sosyal güçleri siyaset sahnesine getirecek ve dolayısıyla kendilerini iktidar koalisyonu içinde tutacak bir siyasal örgütlenmenin tabanını hazırlama çabasına girdiler. Yükselen girişimciler (ve onların dış müttefikleri) karşısında görece bağımsızlığını ve devlet aygıtı üzerindeki kontrolünü kaybetmiş olan orta-sınıf seçkinleri (özellikle asker-sivil bürokratik kadro), eski rakipsiz ayrıcalıklarına tam anlamıyla kavuşmasalar bile yeni bir iş ve güç bölüşümü içinde karar alma sürecinin dışında kalmak istemiyorlardı. Bunun, da çaresini iktidarın tabanını daha genişleterek farklı sosyal grupların çıkarları arasında arabuluculuk yapabilecekleri, yönetilenlerin (özellikle çalışan zümrelerin) yönetimde seslerini onların aracılığı ile du-

yurabilecekleri bir tür demokratik düzenleme ve temsil uygulamasında buldular.

2) Çoğulcu demokrasinin gelişmesi işçi haklarının kabulü, sınıfsal temele dayanan örgütlenme özgürlüğünün tanınması ve anayasal esaslara bağlanması ile somutlaşmaya başladı. Yalnız bunun da yetersiz olduğu düşünülerek, en etkili kitle haberleşme araçları olan radyo ve televizyonun iktisaden egemen olan güçlerin hoparlörleri olması yolu tıkanı. TRT'yi özerk hale getiren yasa, onu aynı zamanda, orta - sınıf kökenli kadrolara sürekli ifade (çıkart savunma ve kamuoyu oluşturma) olanağı sağlayacak bir kamu kuruluşu durumuna getirdi.

Ayrıca, toplumsal konjunktürden daha az etkileneceği beklenen bir «ikinci meclis» (Senato) ve onun içinde mülk sahibi olmayan bürokratik ve aydın kadroların devamlılığını sağlayacak Millî Birlik ve Cumhurbaşkanlığı Kontenjan grupları oluşturuldu. Aynı kesimin başka bir bölümünün fikirsel özgürlüğü ve iş güvenliği için de, üniversite özerkliği yasal ilkelere bağlandı. Bütün bu kurumsal değişikliklerin hukuksal bekçiliği de yeni kurulan Anayasa Mahkemesine verildi.

3) Buraya kadar belirtilen değişiklikler ulusal sosyal oluşum (formasyon) içinde yer alan sınıf mücadelesinin ürünleridir. Bir de Türk toplumunun siyasal yaşamını etkileyen dış ilişkileri sorunu var. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin dünya politik ve ekonomik sistemi içindeki yeri kıramadığı ekonomik bağımlılığının giderek siyasal bağımlılığa dönüşmesi biçiminde belirlenebilir. Ülkenin emperyalist merkezle, (özellikle hâkim emperyalist güç olan ABD'ye) olan tabiyeti sorunu 27 Mayıs'tan sonra ciddi olarak ele alınmadı. Eline

geçici olarak yeniden geçirdiği siyasal gücü kullanarak devlet aygıtını toplum hiyerarşisinde kendi yerini koruyacak yeni kurumlar ve hukuksal subaplarla bezerken, bürokratik kadro ve orta - sınıf kökenli aydınlar, 1950'lerden beri devlet sistemine girmiş olan dış gücün kudret ve etkinliğini yok edecek önemli bir girişimde bulunmadılar. Kısaca, 27 Mayıs'ı gerçekleştiren sosyal güçler, özellikle bürokratik kadro, devletin iç ve dış burjuvaziden oluşan güç yapısını aralayıp, kendi varlığını sokmaya çalışırken mevcut sosyo - ekonomik yapıyı değiştirmeye yönelmedi.

Bu tutumun çeşitli nedenleri vardır. Bunların ilki genel : ardında her türlü istismara yaşam koşulları açısından karşı olan emekçi kitlelerin desteği olmadan, amaç birliği yapmadan, radikal orta - sınıf kökenli aydınların büyük sosyal dönüşümler gerçekleştirmesi olanaksızdır. Özel nedenlerin ilki ise, özellikle bürokrasinin askeri kesiminin uzun süren, «Batı» eğitiminin verdiği ideolojik yakınlıktır. Bu ilişki, Batı ile olan mevcut ittifaklara bağlılık şeklinde ifade edilmiştir.

İkinci özel neden ise ülkenin ekonomik, siyasal, teknolojik ve askeri bağımlılığı nedeniyle Batı, özellikle ABD ile olan bağlar koparılınca büyük bir çöküntü yaratacağına, ulusal güvenliğin tehlikeye gireceğine inanmış olmasıdır. Hele hemen tümüyle araç, gereç ve silâhlarını dışardan temin eden askeri kesim için bu kriz duygusunun ağır bastığı söylenebilir. Bağımlılık kendini sürdürecektir psikolojik güdümlendirmenin koşullarını yaratmıştı. Bu yüzden de, devlet sistemi içinde burjuvaziye karşı alınan tedbirlerin hiçbirinin dış güçlere karşı alınmamış olması, kısa sürede, organik dayanışma içinde bulunan bu iki gücün, hem bürokrasiyi parçalayıp üst kesimlerini özümlemelerine, hem de onun yerleştirmeye

çalıştığı bütün demokratik kurumların sistematik olarak tahrip edilmesine yol açtı.

Şimdi kısaca 1960'dan sonraki gelişmelere bakalım.

VIII. 1960'DAN SONRAKİ GELİŞMELER

Demokrat Parti hareketini yalnızca palazlanmaya başlamış olan sermaye sınıflarının siyasal huruç hareketi olarak yorumlamak yanlıştır. Sermayedarların öncülüğünü yaptıkları bir kitle hareketi olarak yorumlamak daha doğru olur. DP'nin bir kitle partisi olması ve bu niteliğini sonuna kadar sürdürmesi bu kanıyı büyük ölçüde kanıtlar niteliktedir. DP'nin yansıttığı kitle hareketi, deyim doğru ise, «yapay» olarak kesildiği için Adalet Partisi iktidarı ile devam etmiştir.

AP'nin itici gücünü oluşturduğu bir sanayileşme çabası 1960'ların belirleyici sürecidir. Bu süreç Türk toplumunda önemli yapısal farklılaşmalara yol açmıştır. Örneğin, sanayi kesiminde çalışan emekçilerin sayısı 1962'de, 995.000'den 1972'de 1.519.000'e yükselmiş ve millî istihdam tablosunda sanayide istihdam edilen iş-gücü oranı aynı dönemde % 8.3'ten % 11.3'e yükselmiştir (62) Bu büyümeye koşut olarak GSMH'nin sanayi kesiminde üretilen oranı da sürekli olarak artmıştır.

Sınai gelişme ve işçi sınıfının niceliksel büyümesi, gerek işçi, gerek işveren kesiminde yeni temsili örgütlerin belirmesine, toplu sözleşme düzeni içinde her iki kesimin de çıkarlarını savunacak sendikal kuruluşların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hızlı bir sendikalaşma hareketi daha 1950'lerde kurulmuş olan Türk-İş'in yanında, işçi sınıfının niteliksel gelişmesini simgeliyen si

yasal sendikacılık gereksinmelerine yol açtı. Bu gelişme, niteliksel bir dönüşümle noktalandı ve DİSK doğdu. Bu iki büyük işçi sendikaları konfederasyonu karşılarında İşveren Sendikaları Konfederasyonunu buldular. Böylece sınıf örgütlenmesi biraz daha kristalleşmiş, çıkar ayrılıkları daha bilinçli bir biçimde ifadelerini bulmuş oldu.

Ne var ki artan talepleri karşılayacak iktisadi birim hiçbir zaman gereken düzeyde olmamıştır. Yaratılan toplumsal servet ise ne büyük ölçüde yatırıma yöneltilmiş, ne de sınai gelişmeyi engelleyen yapısal engelleri aşacak (talep yaratacak) adil bir gelir bölüşümü gerçekleştirilebilmiştir. Gerek iç pazarın darlığı, gerekse en ağır koşullarla dış finansman bulma zorlukları yüzünden büyük ekonomik atılımlar yapılamamıştır. Artık ekilecek alanların sınırına gelindiği için de, tarım kesimindeki küçük meta üretiminin (ve küçük işletmelerin) hâkim durumu ve bu kesimde kullanılan teknolojinin geriliği tarımda verimliliğin artmasını büyük ölçüde önler duruma gelmiştir. Büyük bir hevesle çağrılan yabancı sermaye ise, hem büyük hacimlerde gelmemekte, hem de her yıl getirdiğini götürecektir oranlarda dışarı kâr transferleri yapmaktaydı (Tablo 14).

Tablo 14'ün ortaya koyduğu acı gerçek Türkiye'nin son yıllarında dışardan ithal ettiği sermayenin tümüne yakın bir oranının her yıl dışarı «kanamakta» olmasıdır. Hatta 1969 yılında bu oran % 100'ün üstüne çıkmıştır. Böylesine ağır bir sermaye tükenmesi sürecinde olan ülkemizin aynı yıllarda (1963-1970) yaptığı ihracat değeri içinde her yıl ödediği borç taksidi ve faiz oranı ihracatın ortalama % 27.6'sıdır (63).

Türkiye'ye gelen yabancı sermaye, miktarı açısından hesaplanınca, ne gelen sermayenin kendisinin, ne

T A B L O : 14.

**TÜRKİYE'YE GELEN YABANCI SERMAYE MİKTARI
VE HER YIL YAPTIĞI KÂR VE HİZMET KARŞILIĞI
TRANSFERLERİN ORANI**

Yıllar	Fiilen gelen Yabancı sermaye (Bin TL.) 1	Kâr (Bin TL.) 2	Gayri Maddi Haklar (Teknik bilgi, patent tekniyen yönetici ve işçi ücretleri v.b.) 3		2+3 Toplamı (Bin TL.)	2+3/1 (%)
1963	78.902	16.086	1.755		17.839	22.6
1964	61.963	15.182	33.979		19.161	30.9
1965	82.360	32.557	3.107		35.684	43.3
1966	69.580	47.249	9.235		56.484	81.1
1967	67.750	53.488	2.751		56.239	83.0
1968	92.357	554.981	13.929		68.910	74.6
1969	61.367	62.692	9.512		72.204	117.8
1970	90.559	68.227	5.686		73.913	81.6
Toplam	604.838	350.482	49.452		400.434	66.8

Kaynak : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı : 1973 - 1977 (Ankara, 1973) Sh. 60. (Sermaye ve kâr transferleri istatistikleri dışındaki hesaplar yazar tarafından yapılmıştır.)

de kâr ve amortisman olarak, götürdüğü yekûnların büyük sayılara vardığı söylenebilir. Asıl önemli olan, önce, gelen yabancı sermayenin gelişme potansiyeli ve kârlılık oranı en fazla olan modern sektörlerde yerleşmesi ve onları kontrol etmesidir. Sonra da, ülke içinde zaten var olan sermayeyi seferber ederek sadece teknoloji üstünlüğü ve işletme bilgisi ve pazar avantajlarıyla kendisine büyük kârlar elde etmesidir (64). İşte yabancı sermayenin etkisini duyurduğu alan da budur. Ülkenin öz sermayesi «yabancılaştırılarak» kendi amaçları doğrultusunda kullanarak getirdiği teknoloji ve pazar-

larını tekelinde tutarak yerli girişimcilerin ve teknolojinin gelişmesini önler (65). Bütün bu süreçler Türkiye için de söz konusudur. 1973 yılında Türkiye'de faaliyet gösteren çok uluslu şirketler (ÇUŞ) kullandıkları sermayenin % 96'sını Türk bankacılık sisteminden temin etmişlerdir (66). Aynı yıl Türk bankaları özel imalat sektörüne açtıkları 20 milyar T.L. kredinin 2.7 milyar T.L.'ni, yani % 13.8'ini yabancı şirketlere vermişlerdir,

bankacılık ve
çatılar

Büyük yabancı şirketlerin Türkiye'deki kolları ve ya bu kolların Türk girişimcileriyle birlikte oluşturdukları ortaklar genellikle montaja yönelik üretimde bulunmaktadır. Bu tür üretimin ülke ekonomisi üzerinde çok olumsuz etkileri vardır. Bu daha çok yabancı şirketlerin faaliyetlerinin biçimlendirdiği ihracat - ithalat rejiminin yapısında görülür.

1973 yılında 108 yabancı şirket Türkiye'de sürdürdükleri faaliyetlerinde kullanmak amacıyla yaptıkları girdi ithalatı için 4.129 milyon T.L. ödemişlerdir. Bunun karşılığında yaptıkları ihracattan elde ettikleri gelir 360 milyon T.L.'dir. Aradaki fark yuvarlak olarak 3.779 milyon T.L.'dir. Görülüyor ki ÇUŞ'ların üretimi iç pazara yöneliktir ve diğer yatırım projelerinde kullanılabilecek olan döviz kayıplarına neden olmaktadır.

Sırf otomotiv sanayii kolunda faaliyet gösteren 9 yabancı şirket 1973 yılında 1.6 milyar T.L.'si hacminde bir dış ödemeler açığı yaratmıştır ki, bu tüm ticaret açığının % 15'ini, bütün yabancı şirketlerin neden olduğu açığın % 42'sini oluşturmaktadır (67).

Bir yandan bu kaynak kaybı, diğer yünden büyüyen ekonominin gerektirdiği yatırım ve hizmet gereksinmelerini karşılamak için artan oranda dış borca baş vurulmuştur. Bir türlü denkleştirilemeyen bütçeler dolayı-

şıyla bu yük giderek artmış ve 1976 sonunda \$ 4.9 milyara varmıştır (68).

Sadece 1977 y'ı için muhtemelen \$ 2.7 milyar yeni borç ihtiyacı mevcut borçlarımıza oranla % 43 ile % 55 brüt ilave yapılmasını gerektirecektir (69).

Görülmektedir ki, Türk ekonomisi bugünkü yapısıyla büyük ölçüde yabancı sermayeye bağımlı olsa bile, bu bağımlılık onun büyüme olanaklarını sınırlamaktadır. Genellikle özel sektörü beslemek mantığı üzerine kurulan iktisat siyasetinin doğurduğu çelişkiler ana hatlarıyla şöyle belirtilebilir:

Ulusal gelirden aldıkları pay girişimci ve serbest meslek sahiplerinden daha az olmasına karşın, vergilerin çoğunluğunu verenler genel olarak dar gelirli (emekçi ve küçük üretici) tabakalardır. Tüketici yığınlarından alınan vasıtahı vergiler devletin vergi gelirlerinin % 62'sini oluşturmaktadır. Toplam gelir vergilerinin % 38'ini oluşturan vasitasız vergilerin ücretli ve maaşlı dar gelirli tabakalardan alınan bölümü % 12.2 iken, beyanname li mükellef olan zengin tabakaların ödedikleri vergi dilimi ancak % 13.1'dir. Bu son rakam, zengin tabakaların eline geçen tahmini servetin ancak % 6.8'ini oluşturmaktadır (70).

Devlet Planlama Teşkilatı'nın 1973 yılını esas alarak yaptığı gelir dağılımı araştırması şöyle çarpık bir tablo ortaya çıkarmıştır. Ülkemizdeki hane halkları arasında en yoksul % 20'si ulusal gelirin % 3.5'ni almaktadır. İkinci % 20, gelirin % 8'ini, üçüncü % 20 gelirin % 12.5'ini, dördüncü % 20, gelirin % 19.5'ini ve beşinci % 20, gelirin % 56.6'sı gibi büyük bir oranını elde etmektedir (71). Aynı araştırmanın verilerine göre,

«çeşitli mesleklerin ortalama gelirleri karşılaştırıldığında, en yüksek ortalama yıllık harcanabilir gelir 184.045 TL. ile büyük ticaret ve sanayici ile serbest meslek sahiplerinde görülmektedir. En düşük gelir düz işçilerde bulunmaktadır. Ticaret erbabı 99.468 TL., çiftçiler 42.398 TL., esnaf ve sanatkârlar 33.909 TL., memurlar 23.348 TL., düz işçiler ise 11.561 TL. ortalama yıllık gelir elde etmektedir» (72).

Yukardaki değerlendirmede çiftçiler toplu bir kategori olarak ele alındığı için bu kesim içindeki gelir farklılıkları sağlıklı olarak yansıtılmamıştır. Bu eksikliği hem adı geçen araştırmanın farklı değerlerinden, hem de Dünya Bankası'nın verilerinden yararlanarak giderebiliriz.

Türkiye'deki toplam hanelerin yarıya yakın bir bölümünü oluşturan 3.309.467 hane tarımsal gelir elde etmektedir (73). Bu hanelerin % 13 kadarı toplam gelirin binde 9'unu almakta ve 2.500 TL'sından az gelir elde eden gelir grubunu oluşturmaktadırlar. Öte yandan, 200.000 TL.'nin üstünde tarımsal gelir elde eden haneler, tarım geliri elde eden hanelerin binde 8'ini oluşturmaktadır. Bu küçük grubun (26.314 hane) gelir payı, toplam tarımsal gelirin % 13.1'idir (74). Dünya Bankası'nın 1973 yılı rakamlarına göre 1-50 dekarlık tarım işletmelerinin yıllık geliri 2.900 TL. ve bu toprak büyüklüğünde kişi başına düşen yıllık gelir 485 TL. iken, 1000 dekar ve daha büyük olan tarım işletmelerinin yıllık geliri 298.500 TL. sı ve bu büyüklükte toprak sahibi olan hanelerde kişi başına düşen yıllık gelir 49.750 TL.'dir. (75).

Sonuçları böyle özetlenebilecek çarpık ekonomik bü-

1960 sonrası sınıfın yapısı

yümenin kalkınmayı, — yani büyüyen toplumsal servetin sosyal adalet ilkelerine uygun biçimde bölüşümü ve bu yolla gerçekleşecek sosyal ve siyasal gelişmeyi — ne ölçüde etkileyeceği açıktır. Sınırlı kalkınmanın doğal sonucu olarak, artan nüfusun işsizlikle karşı karşıya kalması, gelir dağılımındaki adaletsizliğin azalacağına derinleşmesi, sabit gelirleri durmadan yiyen yüksek orandaki enflasyon baskısı, kitleleri 1960'ların ortalarından itibaren giderek huzursuz kıldı. Fakat bu sefer, açığa vurulan toplumsal huzursuzluğu kolayca duyuracak mekanizmalar ve kurumlar vardı: İşçi sendikaları, (özellikle DİSK), sol siyasal partiler ve orta sınıf kökenli aydınların oluşturdukları pek çok mesleki ve kültürel/siyasal dernek.

Türkiye'de ilk defa, geleneksel egemen güçlerin kontrolü dışında hızlı bir örgütlenme başlamıştı. 1961 Anayasası bu siyasal örgütlenişi kolaylaştırmakla kalmıyor, ona hukuksal güvence de sağlıyordu. Bu durumu çabucak değerlendiren egemen güçler tepki göstermekte geç kalmadılar. Önce işçi kesimindeki örgütlenmeye karşı işveren sendikaları birleşme yoluna gittiler. 15 Ekim 1961'de bir grup İstanbul işveren sendikaları aralarında birleşerek İstanbul İşverenler Sendikaları Birliğini kurdular. Ocak 1962'de Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsaları Birliği'nin de katılmasıyla birlik genişlemiş ve güç kazanmıştır. Fakat, işverenler ülke çapında bir güç birliğine gitmenin yararlarını değerlendirerek, 20 Aralık 1962 tarihinde Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nu kurdular (76).

Sermaye kesiminin dokularını sıklaştırması karşısında, yeni yasal hak ve güvenceleri nesnel yararlarla dönüştürmek isteyen bir grup işçi sendikacısı/sendikası, işçiler için bir baskı grubu olmaktan, bir sınıf olmaya

gidişin yolunu siyasal örgütlenmede görerek, politika dışı kalmayı yeğleyen Türk - İş'in dışında ve karşısında yeni bir konfederasyon oluşturdular. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) 13 Şubat 1967'de böyle doğdu (77).

İki büyük işçi sendikaları konfederasyonu siyasal görüşlerindeki ve genel amaçlarındaki farklılıklarına rağmen, doğal olarak, karşılarında dayanışmalarını daha sağlam temellere oturtmaya çalışan işveren örgütlerini ve onların birliğini simgeleyen Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nu buldular. Böylece karşıt sınıfların çıkarları daha belirginleşmiş, mesleki ve siyasal örgütlenmesi daha billurlaşmış oldu.

1967 yılından itibaren Türk işçi hareketine yasal yoldan ilk defa sol siyasal seçeneği sunan DİSK, işçi sınıfının daha iktidar adayı olması çok uzak bir olasılık olmasına rağmen, işveren çevrelerince son derece antipati ile karşılandı. DİSK'in faaliyetleri ile artık belirli bir işçi kesiminde «patronun verdiği ücret değil, doğrudan doğruya patronluğu» (78) tartışılmaya başlanmıştır.

Genel olarak hızla gelişen sendikaların, özel olarak DİSK'in, işçi sınıfı içinde gördüğü ideolojik ve örgütsel işlevi, 1961 Anayasası'nın yarattığı siyasal ortamda kurulan sosyalist bir parti, TİP, orta sınıf içinde görmeye başladı. CHP'deki sosyal demokrat dönüşüm de Türkiye'de demokratik sol akımın güçleneceğini kaçınılmaz bir gerçek olarak ortaya koydu. Artık Türk siyasal hayatı sağdan sola kadar bütün eğilimleri yansıtan örgütsel yapıya kavuşmuştu.

Bütün bu gelişmeler egemen sınıflar koalisyonunu son derece rahatsız etmekteydi. Ama bu rahatsızlık geniş çaplı sınıf hareketlerinin olmasından değil, olması

olasılığındandı. İşçi sınıfının sendikalar ve kısmen TİP' te beliren etkinliği nicel olmaktan çok niteldir. Bu etkinlik bu sınıfın sayısal boyutlarını çok aşmıştır. Örneğin en çok önlenmek istenen sendikal hak ve güvence-lerden işçilerin ancak daha 1971 de % 36.9'u sendikalaşmış olan bir kesimi yararlanmaktadır. TİP ilk defa gir-miş olduğu seçimlerde Meclis'e 15 temsilci getirmiş ol-masına rağmen, yurt ölçüsünde sadece 276,101 oy almış-tır (79). Bu oran 1969'da daha da azalmıştır. Fakat be- lirtildiği gibi artık tartışılan mevcut iktidarla onun prog- ramı üzerinde pazarlık değil, demokrasi doğrudan doğ- ruya burjuva iktidarındır. Bir Parlamento hareketi ola- rak kurulan demokrasi ve bu seçkinler mesleği olarak gelişen politika artık parlamentonun boyutlarını aşmış- tır. Parlamento'da etkin olarak yürütülemiyen muhale- fet dışarı taşmış ve pek çok yeni siyasal veya yarı- si- yasal örgütün ortaya çıkıp süratle gelişmesine yol aç- mıştı.

Bu gelişmeye koşut, olarak Personel Kanunu'nun tutarsızlıklarına karşı çıkan küçük ve orta bürokrasi kendi örgütlerini kurma çabasına girdi. Bu çabanın en iyi örneklerinden biri belki Türkiye Öğretmenleri Sen- dikalarıdır (TÖS). Kent gençliği kendi örgütlerini kur- muş siyasal rejimi demokratikleşmeye zorlamaktaydı. Yurdun bir çok yerinde toprak işgalleri olmaktadır. Ka- radenizde piyasa koşullarından hoşnut olmayan küçük üreticiler yürüyüşler düzenlediler. Ve nihayet 16 Hazi- ran 1970 büyük işçi hareketi oldu. İstanbul'da. Köyde başlıyan «toprak işleyen» sloganı, «fabrika çalışan» sloganı ile birleşmek üzereydi. İşte bu noktadan sonra devlet gücünü oluşturan egemen sınıflar hemen ilân edi- len örfi idare mekanizması ile başlayıp 12 Mart Muh- tırası ile biten bir hazırlıktan sonra, 27 Mayıs'ın getir- diği demokratik kurumsal engellerin büyük bir bölümü-

nü ortadan kaldırma eylemine giriştiler. 1965 - 1971 ara- sında 142. Madde'den hüküm giyenlerin sayısı sadece 3 iken, (80) kitle tutuklamalar sonunda ceza evleri bu mad- de kapsamı altında suçlananlarla doldu.

Türk toplumunun siyasal evriminin vardığı bu aş- madan 12 Mart rejimine gelmeden önce 27 Mayıs devri- mini izleyen dönemdeki siyasal gelişmeleri partiler ve temsil olgusu açısından incelemeye çalışalım. Bunu ya- parken de, değişen toplum yapısının getirdiği kutuplaş- manın siyasal partilere nasıl yansıdığını bu örgütlerin iç yapılarının evrimi açısından irdeliyelim.

IX. SEÇİMLER, SOSYAL TABAKALAR VE PARTİLER

1961 genel seçimleri 27 Mayıs 1960 hareketinden sonra «çoğulcu» olacağı inanılan demokratik dönüşümün ilk seçimidir. İÜkenin en büyük siyasal örgütü AP idari hukuki bir işlemle siyaset alanından silinmiştir. Ama bu partiyi yaratan kitle hareketi ve örgütün toplumsal tabanı ortada kalmıştır. Beş siyasal partinin katıldığı seçimlerde kısa bir süre önce kurulan AP, DP'nin sosyal desteğinin önemli bir bölümünü çekerek CHP'nin 170 milletvekilliğine karşı, 149 milletvekili çıkarmıştır.

1960 sonrası I. Dönem (1961 - 1965) Millet Meclisinin mesleki yapısına ilk bakış (Tablo 15.) modern serbest meslek sahiplerinin % 57 (154 kişi) ile tüm üyelerin en kalabalık kesimini oluşturduklarını gösterir. Bu oran Türkiye Cumhuriyet dönemi parlamenter hayatında bu kesimin kazandığı en yüksek temsil oranıdır. Bir orta sınıf hareketi olarak nitelenebilecek 27 Mayıs olayının parlamento aritmetiğini bu yönde etkilediği söylenebilir.

Nitekim serbest meslek mensuplarının II. ve III. Dönemlerde temsil oranı giderek düşmüştür: % 49 (II. Dönem), % 44 (III. Dönem) ve % 37 (IV. Dönem). 1961 seçimlerinde görülen diğer önemli bir eğilim de, girişimcilerin oranında 1946'dan sonraki dönemlere göre en düşük odaklara yöneltildiği sorusuna verilecek yanıtla aynıdır.

Yalnız parlamentoya gönderdiği milletvekili sayısı bir sosyal kesimin devlet yapısı içindeki etkinliğini tam anlamıyla yansıtmaz. Bir sosyal sınıfın/tabakanın güçlü son kertede, onun üretim ve bölüşüm sürecindeki etkinliğinden kaynaklanır. Piyasa ekonomisine dayalı toplumlarda iktisaden güçlü olan sınıflar/tabakalar genellikle siyasal olarak da güçlüdürler. Bu yüzden girişimci sınıf mevcut ekonomik mekanizmayı çalıştırmaya ve geliştirmeye yönelik bütün politikalarından nesnel olarak yararlanan, dolaylı veya dolaysız olarak onları etkileyebilen bir sınıftır. Bu sınıfın içinde hangi grubun/tabakanın daha etkin olduğu sorunu ise o ekonominin gelişmişlik düzeyi, GSMH içindeki payı, tekelleşme derecesi gibi etmenlere bağlıdır. Çünkü belirli gelişme düzeyinde ekonomik ağırlığı daha fazla olan girişimci kesim devlet politikalarını da o nisbette etkileyebilir.

Sanayici grubun 1960'lardan sonra kendi yararına işleyen planlı ekonomi devresinde türlü devlet ve dış yardım destekleriyle ekonomik sınıflar arasında giderek ön plana geçtiğini biliyoruz. Ama bu etkinliğin derecesi gerçekten iddia edildiği kadar büyük müdür? Bu soruya verilebilecek en somut ve en sağlıklı yanıtlardan biri de gerek devlet gerek özel mali kaynakların hangi odaklara yöneltildiği sorusuna verilecek yanıtla aynıdır. Bu amaçsal alandaki sosyal prestijlerinin ve geleneksel kültürden kaynakla 1965 - 1974 yılları arasında tüm banka kredilerinin nasıl dağıtıldığına göz atalım (Tablo 16).

T A B L O : 15.
1961 GENEL SEÇİMLERİNDEN SONRA OLUSAN
I. DÖNEM MİLLET MECLİSİ ÜYELERİNİN MESLEKİ DAĞILIMI (%)

	Bürokrasi			Serbest Meslekler				Girişimcilik				Din	İşçilik ve Sendikacılık	Diğer	Toplam		
	Sivil İdare	Askerlik	Eğitimci	Hukuk	Tip	Mühendislik	Mimarlık	Ormanlık	Gazeteci	Ticaret	Tarım					Bankacılık	Sanayi
A.P.	7 (11)	7 (10)	3 (4)	32 (47)	9 (14)	9 (14)	7 (10)	7 (10)	13 (19)	7 (10)	7 (10)	0.6 (1)	2 (3)	—	1 (2)	3 (4)	100 (49)
C.H.P.	10 (18)	5 (8)	2 (4)	34 (57)	16 (28)	5 (9)	5 (9)	5 (9)	8 (14)	10 (17)	10 (17)	1 (2)	2 (3)	—	—	—	100 (170)
C.K.M.P.	16 (5)	6 (2)	—	53 (17)	3 (1)	—	—	3 (1)	19 (6)	19 (6)	—	—	—	—	—	—	100 (32)
M.P.	—	19 (3)	31 (5)	19 (3)	19 (3)	—	—	—	6 (1)	6 (1)	6 (1)	—	—	—	—	—	100 (16)
Y.T.P.	9 (5)	5 (3)	4 (2)	49 (27)	7 (4)	—	—	4 (2)	11 (6)	11 (6)	11 (6)	—	—	—	—	—	100 (55)
Bağımsız	7 (1)	21 (3)	7 (1)	21 (3)	14 (2)	—	—	—	14 (2)	7 (1)	7 (1)	—	7 (1)	—	—	—	100 (14)
Toplam	40	29	16	154	52	23	22	22	48	35	3	3	7	5	2	5	436

Görülmektedir ki, planlı dönemde kamu kesimine yöneltilen krediler oran itibariyle giderek azalmıştır. 1965 yılında toplam banka kredilerinin % 15.9'u kamu kesimine giderken bu oran 1968 yılında % 10'un altına düşmüş ve bu durum (1973'te % 10.5'a yükseliş dışında) 1974'e kadar değişmemiştir. Diğer bir deyişle Türkiye'de planlı dönem içinde bile tüm kredilerin yaklaşık olarak % 90'nı özel kesimi geliştirmek için kullanılmıştır. kadar düşmüştür.

Özel kesimde ise, bütün sanayileşme edebiyatına karşın, kredilerin çok az bir bölümü sanayi kesimine yöneltilmiştir. 1965'de sanayi kredilerinin oranı toplam krediler için % 3.2 iken, bu oran 1971'de % 6.2'ye çıkmış fakat daha sonra giderek azalarak 1974'de % 4.9'a

Yine her türlü propagandaya rağmen, ülkemizin en yaygın tarım -dışı ekonomik kesimi olan esnaflık -sanaatkârlık 10 yıllık süre içinde hiçbir zaman toplam kredilerin % 3.3'ünü aşan bir oranda mali destek görmemiştir.

Öte yandan ticaret kesimi kredilerin daima % 50'sinden fazlasını almıştır. 1965 -1971 yılları arasında % 56 -57 dolayında kredi kullanan bu kesime yapılan mali destek, 1972'de birden bire % 66.9'a fırlamıştır. 1973'de bu oran pek değişmemiş (% 65 -66), 1974'te ise % 60 dolayına düşmüştür.

Görülmektedir ki, ticaret kesimi, sanayileşme hamlesi ile simgelenen planlı dönemde bile en çok desteklenen iktisadi sektör olmakla kalmamış, 1971 siyasal krizini bile kârla arkada bırakmıştır. Bu değerlendirme göstermektedir ki, devletin mali kaynaklarının yaklaşık olarak 2/3'üne el koyabilecek güçte bir ticaret kesimiy-le karşı karşıyayız.

TABLO : 16

1965-1974 YILLARI ARASINDA KONSOLİDE BANKA KREDİLERİNİN KESİMLERE GÖRE DAĞILIMI (Milyon TL.)

	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
TOPLAM	16.100	20.191	23.368	27.575	33.182	37.005	42.834	55.993	75.068	95.749
KAMU KESİMİNE AÇILMIŞ										
KREDİLER	2.539	2.574	2.777	2.671	2.997	3.209	4.234	5.124	7.881	9.225
ÖZEL KESİME AÇILMIŞ										
KREDİLER	13.561	17.617	20.591	24.904	30.185	33.796	38.600	50.869	67.187	86.524
Tarım Kredileri	3.206	4.531	5.551	7.115	8.554	9.030	8.867	9.778	14.267	24.798
Sanayi Kredileri	593	817	1.043	1.248	1.498	2.132	2.389	2.788	3.763	4.253
Mesken İnşaat Kredileri ..	1.658	1.768	1.858	1.901	2.030	2.342	2.517	2.714	3.075	3.391
Küçük Sanat ve										
Esnaf Kredileri	312	427	585	777	971	1.108	1.267	1538	1.972	2.533
Ticaret ve Diğer Krediler	7.792	10.074	11.554	13.863	17.132	19.194	23.560	34.051	44.110	51.549

Kaynak : 1975 İstatistik Yılığın, Tablo 271 'Sh. 254' den düzenlenmiştir.

DPT'ye göre 1973 yılında ticaret, ulaştırma, mali kurumlar, serbest meslek ve hizmetler kesimi (devlet hizmetleri hariç) GSMH'nin % 25.9'nu sağlarken, bu kesim (ler) tüm kredilerin % 66.6'sını kullanmıştır. 1974 yılında ise aynı kesim (ler) GSMH'nin % 26.3'nü sağlarken, toplam kredilerin % 60'unu kullanmıştır. Halbuki aynı devrede sanayinin payı GSMH içinde 1973'te % 20.8, 1974'te ise % 20.6 olmuştur. Bu kesimin kredi oranı sırasıyla toplam kredilerin % 5.6 ve % 4.9'u dolaylarında kalmıştır.

Bu dönem süresince tarım kesimi ile GSMH'ya katkısı oranına yakın bir oranda kredi alabilmiştir. Örneğin tarım kesiminin GSMH içindeki payı 1973'te % 24.3, 1974'te % 29.1 dir. Aynı yıllarda bu kesime yönelen kredi miktarı sırasıyla % 21.2 ve % 28.6'dır (81).

Bu durum iki önemli sonuç doğurmuştur: 1) Ekonomik kesimler arasında kredi ve mali destek alanlarında önemli ölçüde bir rekabet başlamıştır; 2) Türk sanayii kendisi için gerekli sermaye ve girdileri dışardan sağladığı mali destekle temin etmek durumunda kalmıştır. Bu gelişme ise gerek sermaye gerekse patent, teknoloji v.b. girdiler yolu ile Türk sanayinin dışarı olan bağımlılığını pekiştirmiştir.

Türk sanayii, dolaylı dış yardım evresini aşmış, ortaklıklar ve üretim uzantısı (ülke içinde üretimi bitirme, yani, montaj) yoluyla yabancı sermaye ile organik bağıllık içine girmiştir. Bu tür bir güç aşısı yapılan sanayi kesimi arasına dış ekonomik/politik güçleri de alarak genellikle uzun vadeli devlet politikalarını olmasa bile, özellikle hükümet politikalarını etkiler duruma gelmiştir.

Kısmen yabancı sermaye ile ortaklık kurduğu için,

Bir az önceki dönemde yabancı yatırımların finansman kaynağını Türkiye içinde olduğu gerçeği de bu duruma etkilemiştir

kısmen de yurt içinde üretilen mal cinslerine ithalat sınırlandırması koydurabildiği için çabucak tekelleşen sanayi kesimi bu tavrı ile ticaret kesimi ile zaman zaman alevlenen zaman zaman da uzlaşma zemini bulan bir çelişki içine düşmüştür. Yalnız şunu gözden kaçırmamak gerekir ki, birçok sanayi faaliyetleri ticaret kategorisi içinde yapılmakta, ithal edilen mallar/parçalar üzerinde yapılan değişikliklerle «imalat» yapıldığı ileri sürülmektedir. O yüzden yaratıcılığı son derece sınırlı olan bu faaliyetlerin çoğu imalat yerine ticaret olarak düşünülebileceği için, imalat ve ticaret kesimleri arasındaki çelişkinin bu aşamada derin olduğunu iddia etmek sakıncalı olabilir. Zaten imalat sanayii içinde görülen girişimcilerin/şirketlerin pek çoğu aynı zamanda ticaret de yapmaktadırlar veya ticari yönleri ağır basmaktadır.

Ana işlevi gıda ve hammadde üretmek olan tarım girişimcilerine gelince bunların temel istemleri sanayi mamulleri ve lüks tüketim mallarıdır. Bunların daha niteliklilerini (ve hatta tümünü) dışardan sağlayabildikleri sürece içerde güçlü bir sanayinin kurulmasını istemezler (82). Ulusal bir sanayinin gelişimi kendilerinin geniş kırsal kitleler üzerindeki nüfuzuna indirilebilecek bir darbedir de. Bu süreç içinde tasarruf ettikleri ucuz emek, kırsal alandan gelişen sanayie kayar. Emegün özgülüşmesi denilen bu olay, geleneksel mülk sahibi ve tarım girişimcilerinin kırsal alandaki sosyal prestijlerini ve geleneksel kültürden kaynaklanan otoritelerinin sonu demektir.

Tarım kesimi girişimcileri ayrıca dışarı sattıkları ürünlerinin kolayca pazarlanabilmesi için para değerindeki suni yüksekliklerin giderilmesini (sık devalüasyonlar yoluyla) ve ithaline gereksindikleri sanayi ürünlerinin ucuza yurda girmesi için de gümrük duvarlarının

Tarım girişimci ve temel yapıları

12 Mart 1970'de Almanya'da

indirilmesini isterler. Ama her iki istek de gelişmek çabasında olan sanayi girişimcilerinin çıkarları ile çelişkilidir. Paranın değerinin sık sık düşürülmesi sanayi girdilerini pahalılaştırır ve rekabet olanağını zayıflatır. Düşük gümrük tarifeleri yerli sanayi daha güçlü yabancı sanayiler karşısında çökmesine neden olur.

Sanayi ve tarım kesimi arasındaki diğer bir çelişki de büyümek zorunda olan sanayi pazar gereksinmesi noktasında düğümlenmektedir. Geniş kitlelerin alım gücü olması, yani yeterli bir pazarın bulunması, yerli sanayi gelişebilmesi ve diğer sanayilerle (bir miktar devlet yardımı ile) rekabet edilebilir hale gelmesinin ön koşuludur. Bir yandan geniş ortakçı ve yarıcı gruplarının (yani tümüyle pazar için üretim yapmayan büyük toprak mülklerinin) varlığı, diğer yandan doyumlukaltı üretim yapan geniş bir kırsal kitlenin varlığı sınırlar. Bu sınırı kaldırmanın etkin yollarından biri tarımsal üretimi rasyonel boyutlara çıkaracak bir toprak - tarım reformudur. Ne var ki, pazar ekonomisini geliştirecek böylesine bir girişim dahi, meydana gelecek değişikliğin ekonomik olmasından çok (ucuz emek kaybı) sosyal nüfus ve prestij kaybı kaygısıyla geleneksel büyük mülk sahiplerince önlenir. Eğer kırsal alanda (büyük üreticiler eliyle) oluşan birikim Türkiye'de de olduğu gibi kent ekonomisine özel yatırımlar ve bankalar aracılığıyla kolayca aktarılabilirse, sanayi kesimini geliştirmek için geleneksel kırsal sosyal yapının çözülmesi yönünde kayda değer bir çaba da gösterilmez. Gösterilse bile, bu çaba, girişimci sınıf içinde bu sınıfın varlığını tehdit eden kesin bölünmelere varan boyutlara vurdurılmaz. Bu koşullar içinde geleneksel iktisadi - sosyal ilişkiler (sömürü biçimi) modern pazar ekonomisine eklenmiş olarak süreklilik kazanır.

Nitekim bu durumu Türk tecrübesinde gözlemek mümkündür. Devletin mali kaynaklarından azalan bir oranda pay alan ve ürünlerinin pazarlanmasında ticaret girişimcilerine bağımlı olan büyük tarım girişimcileri/mülk sahipleri Akbank, Şekerbank gibi kendi mali kuruluşlarını yaratmışlardır. Tarım kesimi kapitalistleştiği ölçüde bu kesimin varlıklı unsurları ürünlerini ihraç kapisına kadar aracısız götürmeyi büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Yeni ekonomik yapıda da ağırlığını böylece korumayı başaran ve artan bir oranda tarım

dışı alanlara, özellikle ticarete de yatırım yapan tarım burjuvazisi, siyasal gücünden önemli birşey kaybetmemiştir.

Geniş kırsal nüfus üzerindeki nüfuzu ise tarım burjuvazisini uzun vadede diğer girişimci kesimlerden zaman zaman daha farklı çıkarlar savunan, fakat, siyasal bir tabanı olmayan sanayi burjuvazisinin doğal siyasal ortağı olarak kalmasına neden olmuştur. Ticaret burjuvazisinin ise tarım burjuvazisinden pek farklı istemleri olmamıştır, Türkiye'de. Hele alt toplumsal tabakalardan gelen sisteme yönelik protestoların yoğunlaştığı devrelerde bu ortaklık daha da koyulaşmıştır. Türkiye'de beliren seçim sonuçlarını 1973'e kadar daima bu ortaklık açısından değerlendirmek gerekir. Bu ortaklığa en iyi örnek 1945'den beri gündemde olduğu halde toprak reformunu ve tarım gelirlerini vergilendirmeyi amaçlayan yasaların, karikatürlerinin ötesinde bir türlü çıkarılamamış olmasıdır.

Bu değerlendirmenin ışığında I. Dönem Büyük Millet Meclisi'nin mesleki yapısını (Tablo 15.) incelemeye dönünce, ilk söylenecek şey bu dönemde, gerek ekonomik (girişimci), gerekse bürokratik kategorilerden gelen üyelerin sayılarının hayli düşük olduğudur. Örneğin

bürokratik kökenli üyelerin tüm Meclis üyelerine oranı % 20'dir (85 kişi). Bu durum, 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren bürokratik kadroya karşı bir sosyal tepki olarak değerlendirilebilir.

Girişimci sınıfa gelince, bu sınıf, 1961 seçimlerinde TBMM'ne 1950 yılından beri en düşük oranda temsilci sokabilmiştir (% 23). Fakat bu sınıf, hem kendi saflarından Meclis'e gönderdiği üyelerle, hem de asli işlevleri pazar güçlerini işletmek ve geliştirmek (önemli bir toplumsal kriz olmadığı sürece) olan serbest meslek gruplarıyla temsil edilmek ayrıcalığına sahiptir. İlginçtir ki, 1961 seçimlerinde seçilen girişimciler iki büyük partiye (CHP ve AP) hemen hemen eşit oranlarda dağılmışlardır. Bu da Türkiye'de daha tam bir parti - sınıf ayrışması sürecine varılmadığını göstermektedir. Fakat ortaya çıkan bir gerçek de, ticaret kesimi mensuplarının AP milletvekillerinin % 13'ünü, CHP milletvekillerinin ise % 8'ini oluşturduğudur. Tarım kesimini temsil eden milletvekillerinin 1964 sonuna kadar iktidarda kalan CHP'de çoğunlukta olması (AP'de 10 kişi, CHP'de 17 kişi) bürokrasinin tekrar güç kazanması karşısında toprak sahiplerinin bu kesimle yeni bir ittifak arama çabası olarak yorumlanabilir. Bu yakınlaşma, 1961'de tekrar gündeme gelen toprak reformunun gerçekleşmeyişinde etkin olmuştur kanısındayız.

Türk siyasal örgütlenmesinin daha sınıfsal boyutlarına varmadığını kanıtlayan diğer bir gösterge de, işçi / sendikacı olarak seçilen iki üyenin AP kadrosunda olmalarıdır. 1960 siyasal krizinden sonra «gerçek» demokrasinin ve «halk» örgütlenmesinin simgesi olduğunu iddia eden, fakat bürokratik geleneğini de üzerinden atmayan CHP'nin hiçbir işçi temsilcisi çıkarmamış olması bu partinin ikilemini vurgulamaktadır.

Temsil sorunu bakımından özgürlükçü demokrasinin başladığı bir dönem olarak kabul edilen 1961 Anayasası sonrası parlamento aritmetiği şu üç ana özelliği yansıtır:

1) Orta sınıfın çeşitli katları, genel nüfus içinde sayısal ağırlıklarının çok üzerinde temsil edilmektedirler. Buna en iyi örnek üst - orta sınıfı temsil eden serbest meslek mensuplarının I., II., III., IV. dönem Büyük Millet Meclis'i içindeki temsil oranlarıdır. Bunlar sırasıyla, % 57, %49, % 44, ve %37'dir. Orta sınıf temsilcilerine asker/sivil bürokrat milletvekilleri de katılacak olursa, yukarıdaki iddia daha kesin olarak kanıtlanacaktır.

2) Öte yandan küçük çiftçi, esnaf - sanatkâr ve işçi gibi nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan sosyal tabakalar Türkiye Büyük Millet Meclis'inde kayda değer bir temsil oranı sağlayamamışlardır.

3) Partiler, sınıf partisi olmak niteliğini kazanmamışlardır. Bu yüzden kitle örgütleri olarak çıkarları birbiriyle çelişkili pek çok sosyal grubu içinde taşımışlardır. Bu durum da siyasal istikrarsızlığı arttırmaktadır. Nitekim 1964 yılına kadar çeşitli koalisyonlar içinde iktidarda kalan ve radikal reformcu bir parti görünümünü yansıtan CHP içinde geleneksel girişimcilerden oluşan tutucu bir kanat giderek ağırlığını duyurmaya başlamıştır. Orta sınıf içinde bazı gruplar (bürokratik ve profesyonel bu tür bir parlamentarizmden hoşnutsuzluklarını belirtmişler, hatta sosyalizm alternatifiyle flört etmeye başlamışlardır. Bu hareketin sözcülerinin bir bölümü Yön dergisi etrafında toplanmıştır.

1961 - 1965 yılları arasında geçen süre Türkiye'de önemli dönüşümlerin billurlaştığı bir devre olmuştur. Kendine yeni siyasal düzen içinde daha sağlam bir yer

arayan ve bunun için daha geniş bir sosyal tabanla ittifak yapması gerektiğini anlayan asker-sivil bürokrasi ve orta-sınıf kökenli aydınların hazırladığı 1961 Anayasası'nın sağladığı örgütlenme özgürlüğü Türk siyasal yaşamına hareketlilik getiren en büyük etken olmuştur. Grev Kanununun çıkması için başlayan işçi grevleri daha sonra yeni hakların elde edilmesi için sürüp gitmiş, toprak reformunun başarıya ulaşmaması yüzünden köylülerin yürüttüğü toprak işgalleri günlük gazetelere geçer olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşundan beri uygulanan kalkınma yöntemi ve bunun Türk toplumuna etkisi üzerinde başlıca tartışma, sağda ve solda hızla gelişen fikir/kültür ve siyasal dernekler bünyesinde devam etmiştir. Gelişen ve artık işçi sınıfının haklarını kabul ettireceği toplu sözleşme, grev ve hukuksal sözleşme gibi kurumlarla güçlenmiş olan sendikacılık hareketi, Türk siyasal yaşamını biraz daha renklendirmiş ve o nisbette de kutuplaşmıştır. Bu kutuplaşmanın bir ifadesi olarak Marksist bir demokratik programı savunan Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuştur. TİP yanında birçok sol eğilimli gençlik derneği de yayın organlarıyla faaliyete geçmiştir. Bunun karşıtı olarak bir yandan 1950'lerden beri süregelen kapitalist değişimin huzursuz kıldığı küçük üretici zümrelerin (kentte esnaf ve sanatkarlar, kırdaki orta ve küçük toprak sahipleri) dinsel bir tepki ile başı çektikleri din dernekleri hareketi hız kazanmıştır. Diğer yandan sağ ideolojiyi benimsemiş olan sosyal gruplar büyük burjuvazinin de desteklediği Komünizmle Mücadele türü dernekler bünyesinde süratli bir örgütlenme faaliyetine girmişlerdir (83).

27 Mayıs müdahalesinin bir hükümet darbesinden öteye geçmemiş olması sosyo-ekonomik sistemde yapı-

sal bir değişimin gerçekleşmesini önlemiştir. İktisaden egemen olan güçlerin bir süre ara verilen dolaysız siyasal egemenliği 1965 genel seçimleriyle yine gerçekleşti. Sermaye ve mülk sahiplerinin partisi olarak beliren AP tek başına iktidar oldu. Ne var ki, burjuvazinin egemenliği siyasal alanda artık rakipsiz değildi.

İşçi sınıfını temsil eden bir parti olarak TİP, parlamentoya 15 milletvekili ile girmeyi başardı. TİP'in seçmenlerinin % 31'i üç büyük kentten, % 52'si ise nüfusu 100.000'in üzerindeki yerleşme birimlerinden gelmişti. TİP'e oy verenler çoğunlukla orta sınıf aydınları, öğrenciler ve ilk okul veya üstünde eğitim görmüş yüksek ücretli işçilerdi (84).

Seçmenlerinin niteliğiyle TİP Cumhuriyet tarihinde ilk kez egemen bir burjuvaziye karşı demokratik sol örgütlenmenin yasal seçeneği olarak belirdi. Bu haliyle de su yüzüne çıkan sınıf mücadelesinde önemli bir işlev yükledi. Kuşkusuz, TİP'in ardında yeni örgütsel olanaklar, grev ve toplu sözleşme hakları kazanan işçi sınıfının safalarını sıklaştırıp, «kendisi için» bir sınıf olmaya doğru evrilmesi olgusu da vardır. Bunun sağlam bir ölçüsü olarak, 1960'tan sonra sendikalı işçi sayısındaki nicel artış gösterilebilir. (Tablo 17), sendikalı işçi sayısının 1963 yılından sonra nasıl hızla geliştiğini göstermektedir. 1963 yılında ücretliler arasında % 10.8 olan sendikalı sayısı 1975 yılında % 42.8'e varmıştır.

Türk işçi hareketi siyasal arenada varlığını 1961 yılında Grev Yasası'nın çıkması için grevler ve toplu yürüyüşlerle belirtmiş ve bu gelişme daha evvel değinildiği gibi önce TİP, sonra da DİSK'in kurulması ile noktalanmıştır.

Türk Siyasal hayatını zenginleştiren gelişmelerin ö-

SENDİKALI İŞÇİ SAYISI (1963 - 1975)

Yıllar	Ücretli Sayısı	Sendikali Sayısı	Sendikaların Ücretlilere Oranı
1963	2.745.000	296.000	10.8
1967	3.310.000	613.000	18.5
1971	4.055.000	1.200.000	29.6
1975	4.200.000	1.800.000	42.8

Kaynak : T. C. Çalışma Bakanlığı verilerinden ve T. C. Resmî Gazete, no. 15485 : 82'den Emre Kongar tarafından hazırlanmıştır (Emre Kongar, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul : Cem Yayınevi, 1966, Sh. 440).

nemli aşamalarından biri de 1965 genel seçimleridir. Bu seçimlerin bir dönüm noktası olduğu üzerinde yaygın bir kanı vardır. AP'nin tek başına iktidara gelmesiyle burjuvazi tekrar siyasal alanda dolaysız olarak egemen hale gelmiştir. Ayrıca, büyük partilerin kitle örgütleri olma niteliği de bu seçimle belirginleşen sınıfsal bölünmelerle değişmeye başlamıştır. Örneğin bu seçim sonunda AP'li milletvekillerinin % 24'ü (57 kişi) girişimci sınıfı temsil ederken, bu oran CHP'de % 8 (12 kişi) dir. Öte yandan geçen seçime kıyasla sayıları % 9 artan bürokratik kökenli milletvekillerinin oranı CHP'de (% 40) AP'ye nazaran (% 23) daha yüksektir. Serbest meslek mensupları parlamentoda % 8 oranında gerilerken iki parti arasında bu kesimin temsil oranları bakımından önemli fark yoktur. Sosyal demokrat bir kimlik kazanmaya başlayan CHP bünyesinde bürokratik temsilcilerinin artması ve girişimci temsilcilerin azalması doğaldır (Tablo 18). TİP ile TBMM'de ilk kez sosyalist bir grup oluşturması üzerine CHP'de yeniden bir durum muhakeme-

si yaparak içindeki daha tutucu kanadı kaybetme pahasına yerini «ortanın solu» olarak saptadı. Parlamento dışında ise, 1961 Anayasasının getirdiği ve ordunun himayesinde görünen siyasal hakların ve özgürlüklerin demokratik ortamında işçi sınıfı ve orta sınıf, düzeni açıkça eleştiren ve daha adil bir düzen kurmak özlemini vurgulayan örgütler oluşturdular.

Bu gelişmeler burjuvaziye üç yönde harekete geçirdi: 1) Tehlikeli gördüğü özgürlüklerin kaynağı olarak saptadığı Anayasa'yı değiştirmek; 2) Anayasa'nın koruyucusu olarak beliren orduyu kendi tarafına çekmek; 3) Güçlenen sol örgütlere ve harekete karşı sağ örgütleyip, silâhlendirerek geniş çaplı bir çatışma ortamı yaratmak. Bu sonuncu strateji ile, yani Anayasa'nın yeterliliği ve anarşiyi önlemek bir yana, onu doğurduğu savaının propagandasına girişildi.

1969 seçimleriyle açılan yeni dönemde burjuvazi siyasal iktidarını biraz daha pekiştirdi. Bu başarı da egemen sınıflara arzuladıkları siyasal rejimi gerçekleştirme fırsatını verdi. İlk adımda seçimlerde Millî Bakıye sisteminin terk edilmesi ile küçük partiler eritildi. Bu girişimin özellikle TİP'in temsil olanağını daraltmak için yapıldığını söylemek yanlış olmaz. Ama yine de III. Dönem TBMM'ne 11 işçi - sendikacı milletvekili girmiştir. Bunlardan ancak 1'i TİP'lidir. Geri kalanın 6'sı CHP'li, 4'ü ise AP'lidir (Tablo 19).

1965 ve 1969 genel seçim sonuçlarının ortaya koyduğu önemli bir gerçek de şudur: Millet Meclisi içinde daha evvel % 20 dolaylarında olan bürokratik kökenli milletvekillerinin ağırlığı % 29'a, 1973 seçimlerinde de % 32'ye çıkmıştır. DP'nin bürokrasinin geleneksel egemenliğini yıkan, siyaset sahnesinde girişimci ve serbest mesleklerle mensup seçkinlere prim veren partilerin et-

TABLO : 18
1965 GENEL SEÇİMLERİNDEN SONRA OLUŞAN
II. DÖNEM MİLLET MECLİSİ ÜYELERİNİN MESLEKİ DAĞILIMI (%)

	BÜROKRASI			SERBEST MESLEKLER						GİRİŞİMCİLİK				Diğer	Toplam
	Sivil İdare (1)	Askerlik (2)	Eğitimci (3)	Hukuk (4)	Tip (5)	Ormanlık Mühendislik (6)	Gazetecilik (7)	Ticaret (8)	Tarım (9)	Bankacılık (10)	Sanayi (11)	Din (12)	İşçilik ve Sendikacılık (13)		
AP.	10 (25)	6 (14)	7 (16)	26 (62)	7 (16)	9 (21)	6 (15)	12 (28)	9 (22)	2 (4)	1 (3)	0.4 (1)	2 (4)	4 (9)	100 (240)
CHP	16 (22)	14 (19)	10 (13)	27 (36)	11 (15)	10 (13)	2 (3)	4 (6)	3 (4)	1 (2)	-	-	0.7 (1)	-	100 (134)
CKMP	9 (1)	36 (4)	-	18 (2)	9 (1)	9 (1)	9 (1)	9 (1)	-	-	-	-	-	-	100 (11)
MP	3 (1)	3 (1)	10 (3)	21 (6)	14 (4)	14 (4)	-	24 (7)	3 (1)	-	-	-	-	7 (2)	100 (29)
TİP	7 (1)	7 (1)	13 (2)	27 (4)	7 (1)	-	7 (1)	-	7 (1)	-	-	-	27 (4)	-	100 (15)
YTP	16 (3)	-	5 (1)	42 (8)	11 (2)	-	5 (1)	11 (2)	5 (1)	-	-	-	-	5 (1)	100 (19)
Bağımsız	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100 (1)
Toplam	(53)	(39)	(35)	(118)	(39)	(39)	(21)	(44)	(30)	(6)	(3)	(1)	(9)	(12)	(449)

kinliği 1961 seçimlerinde de sürmüştür. Bu seçimlerde Meclis'e giren bürokrat kökenli milletvekilleri Meclis üyelerinin ancak % 20'sini oluşturur. Fakat 1965, 1969 ve 1973 seçimleri birlikte ele alınırsa, mecliste bürokratik kökenli temsilcilerin sayısı artmıştır. Ancak, bu artış, bürokrasinin tekrar siyasal egemenliğinin gündeme gelmesi şeklinde yorumlanamaz. Çünkü artık, 1960 sonrasında devlet gücünü elinde bulunduran sosyal güçlerin içinde 27 Mayıs hareketine rağmen, bürokrasi yoktur. Bürokrasinin devlet aygıtını işleten bir hizmet kesimi olarak yeri saptanmıştır. Bu işleviyle bir yandan ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek bir teknisyen/teknokrat zümresi, diğer yandan gelişme yönü ve yöntemi saptanan düzenin koruyuculuğu rolü ile yükümlenen bürokrasi bu dönemde üç temel nitelik arzeder :

1) Bürokrasi artık egemen sınıflar koalisyonu içinde değildir.

2) Devlet himayesi altında gelişen özel kesimin özellikle kalkınma stratejisinde en çok ağırlık verilen sanayiye beslenmesi ve desteklenmesi olgusu bürokrasinin ekonomik süreç içindeki rolüne ayrı bir anlam getirmiştir. Bir devlet işletmeciliği tecrübesi de olan bürokrasi, gerek kapitalizmin krizsiz işlemesi, gerekse ekonominin gelişmesi açısından gelişme potansiyeli daha fazla olan sanayiye desteklemek görevini yükümlenmiştir. Bu görevinden ötürü siyasal alanda daha güçlü olan tarım ve özellikle ticaret girişimcileri ile zaman zaman çelişkiye düşse de, genel olarak ekonominin gelişmesinde önemli hizmetler gören teknik bir kesim olma özelliğini sürdürmüştür.

3) Dışarı bağımlı olarak gelişen sanayimizin yapısından ötürü bürokrasi de iç ve dış ekonomik güçler a-

rasında bir arabulucu görevini yüklenmiştir. Yani devlet kadroları — bazı kesimlerinin zaman zaman direnmesi-ne karşın — artık bir aracı ve dağıtıcı niteliği kazanmıştır. Siyasal niteliği azalıp, işlevsel niteliği ağırlık kazandı. Ölçüde ekonomik kaynakları tahsis etmek bilgi ve yetkisi ile teçhiz edilen bürokrasi/teknokrasi ile ekonomik sınıflar arasında doğan organik (girdiler, mülkiyet ve üretim ilişkileri ve stratejisi açısından) bağın pekişmesi 1965'ten sonraki Türk siyasal hayatının en önemli olgularından birisidir. Bu ilişki Meclis aritmetiğine de yansımış ve bürokratik kökenli milletvekillerinin sayısı giderek artmıştır.

Bu iddianın kanıtı iki şekilde verilebilir: 1) Genel olarak bürokratik kökenli milletvekillerinin artış eğilimi her dönem için saptanabilir. 2) Özel ekonomik çıkarları temsil eden partilerin, özellikle en büyük iki partinin milletvekillerinin mesleki dağılımına bakılabilir.

1946 seçimlerine kadar bürokrasi yaklaşık olarak milletvekillerinin yarısını oluşturuyordu. Bu seçimle dünya ve ülke konjonktürünün etkisiyle bir seçkinler değişimi süreci hız kazanmıştır. Bu durum parlamento aritmetiğine şöyle yansımıştır. Bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı (% 47'den % 36'ya) düşmüş, serbest meslek sahiplerinin (% 34'ten % 38'e) ve girişimcilerin (% 16'dan % 24'e) temsil oranı yükselmiştir. 1950 ve 1961 arasında yapılan 3 genel seçimde (1950, 1954, 1957) bürokratik kökenli milletvekillerinin oranı sırasıyla % 22, % 21 ve % 22 olmuştur. Serbest mesleklerden gelen milletvekillerinin oranı % 49, % 48 ve % 49'dur. Girişimciler ise % 29, % 29 ve % 26 ile günümüze kadar Türk parlamento hayatında en yüksek temsil oranıyla Millet Meclisi'ne gelmişlerdir.

TABLO: 19

1969 GENEL SEÇİMLERİNDEN SONRA OLUŞAN
III. DÖNEM MİLLET MECLİSİ ÜYELERİNİN MESLEKİ DAĞILIMI (%)

	BÜROKRASI			SERBEST MESLEKLER					GİRİŞİMCİLİK				Din	İşçilik ve Sendikacılık	Diğer	Toplam
	Sivil İdare	Askerlik	Eğitimci	Hukuk	Tip	Ormanlık Mühendislik	Gazetecilik	Ticaret	Tarım	Bankacılık	Sanayi					
AP	18 (1)	3 (2)	5 (3)	32 (4)	5 (5)	7 (6)	3 (7)	7 (8)	8 (9)	2 (10)	2 (11)	3 (12)	2 (13)	4 (14)	100 (260)	
CHP	14 (20)	8 (12)	9 (13)	31 (45)	5 (7)	3 (5)	5 (7)	7 (10)	8 (11)	—	1 (2)	—	4 (6)	4 (6)	100 (144)	
GP	14 (2)	7 (1)	7 (1)	21 (3)	7 (1)	—	7 (1)	21 (3)	14 (2)	—	—	—	—	—	100 (14)	
BP	14 (1)	—	—	20 (2)	—	—	—	—	14 (1)	—	14 (1)	—	—	29 (2)	100 (7)	
MP	—	—	33 (5)	—	—	—	—	—	33 (2)	—	—	17 (1)	—	17 (1)	100 (6)	
YTP	—	—	—	33 (1)	33 (1)	—	—	—	33 (1)	—	—	—	—	—	100 (3)	
TİP	—	—	—	50 (1)	—	—	—	—	—	—	—	—	50 (1)	—	100 (2)	
MHP	—	100 (1)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100 (1)	
MNP	—	—	100 (1)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100 (1)	
Bağımsız	36 (4)	—	—	—	—	9 (1)	—	—	27 (3)	—	—	—	—	27 (3)	100 (11)	
Toplam	(75)	(23)	(30)	(34)	(22)	(23)	(18)	(31)	(41)	(4)	(7)	(8)	(11)	(22)	(449)	

X. SINIFLAR VE ANA PARTİLER

Bu savurma zincirini sürdürerek ana karakteri itibariyle girişimci sınıfı temsil eden AP'nin giderek bürokrasi ile bütünleştiğini kanıtlamak gerekir. Nitekim 1965 seçimlerini kazanan AP'nin milletvekillerinin % 24'ü girişimci (57 kişi), % 23'ü (55 kişi) bürokrat kökenli ve % 48'i (114 kişi) serbest mesleklerdendir. Aynı seçim sonucunda TBBM'ne giren CHP'li milletvekillerinin % 8'i (12 kişi) girişimci, % 40'ı (54 kişi) bürokrat, % 50'si (67 kişi) ise serbest meslek mensubudur. Görülüyor ki, girişimcilerin oranı AP'de hayli kabardır. Buna karşın «ortanın solu» sloganıyla 1965 seçimlerine giren CHP ile AP arasında sayı olarak bürokrat kökenli milletvekilleri bakımından bir fark yoksa da, oran olarak CHP'de bürokratlar daha ağır basmaktadır (AP'de % 23, CHP'de % 40).

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısı 1969 seçimleri sonunda AP'de 70'e çıkarken, CHP'de 45'e düşmüştür. Bu dönemde seçilen AP'li girişimci milletvekillerinin sayısı 47 iken, CHP'de aynı kesimi temsil eden 23 milletvekili vardır. Her iki partinin serbest meslekleri temsil eden milletvekillerinin parti içindeki ağırlığı arasında önemli bir fark yoktur AP: % 47, CHP: % 44).

1973 genel seçimleri yukarıda belirlenen eğilimleri daha da belirginleştirmiştir. Girişimci sınıftan gelen milletvekilleri (MV) AP'de % 27 (80 kişi), CHP'de ise % 16.5 (29 kişi) dir. Daha evvelki seçimlerde bürokratların ağırlığı CHP'de AP'den fazla olmasına karşın, ilk defa 1973'te bu durum değişmiştir. Bu seçimde bürokrat kökenli MV'nin oranı CHP'de % 33 olarak kalmış, AP'de ise % 36'ya yükselmiştir. Bu gelişmeyi daha anlamlı hale ge-

TABLO : 20

1973 GENEL SEÇİMLERİNDEN SONRA OLUŞAN IV. DÖNEM MİLLET MECLİSİ ÜYELERİNİN MESLEKİ DAĞILIMI (%)

	BÜROKRASI						SERBEST MESLEKLER						GİRİŞİMLİK				Diğer	Toplam
	Sivil İdare	Askerlik	Eğitimci	Hukuk	Tip	Ormanlık Mimar	Gazetecilik	Ticaret	Tarım	Bankacılık	Sanayi	Din	İşçilik ve Sendikacılık					
AP	27 (40)	5 (7)	4 (6)	23 (34)	5 (8)	0.6 (1)	1 (2)	11 (17)	13 (19)	—	3 (4)	4 (6)	—	3 (4)	100 (148)			
CHP	15 (27)	2 (4)	16 (29)	32 (59)	6 (12)	2 (3)	4 (8)	8 (14)	8 (14)	0.5 (1)	—	—	4 (7)	4 (7)	100 (185)			
MSP	10 (5)	4 (2)	6 (3)	18 (9)	—	4 (2)	4 (2)	18 (9)	8 (4)	—	—	24 (12)	—	2 (1)	100 (49)			
DP	7 (3)	2 (1)	9 (4)	25 (11)	11 (5)	—	2 (1)	14 (6)	18 (8)	—	2 (1)	7 (3)	—	2 (1)	100 (44)			
GP	8 (1)	8 (1)	8 (1)	38 (5)	15 (2)	—	—	8 (1)	15 (2)	—	—	—	—	—	100 (13)			
MHP	—	33 (1)	33 (1)	33 (1)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100 (3)			
Toplam	(76)	(16)	(44)	(119)	(27)	(6)	(13)	(47)	(47)	(1)	(5)	(21)	(7)	(13)	(442)			

tiren olgu, AP'de yerini alan bürokrat MV'nin çoğunluğunun Müsteşar ve Genel Müdür, gibi yüksek devlet hizmetlileri, CHP'de yerlerini alan en büyük bürokrat grubun ise öğretmen/egitimci olmasıdır (85).

En büyük iki siyasal partinin sınıfsal ittifaklarının iyice belirginleşmeye başladığı ülkemizde, her iki örgütün, orta sınıf içinde bile bu sınıfın üst ve alt kesimlerini nasıl farklı oranda temsil ettikleri görülmektedir. Bu durum işçi sınıfının temsili için de söz konusudur. 1961 seçimlerinde TBMM'ne giren 2 işçi/sendikacı MV'nin ikisi de AP'de iken, 1965'te aynı sosyal kesimi temsil eden 9 MV'nin 4'ü AP, 4'ü TİP, 1'de CHP listelerinden seçilmişlerdir. 1969 seçimleri daha farklı bir tablo ortaya koymuştur: Seçilen 11 işçi/sendikacı MV'nin 4'ü AP'li, 1'i TİP'li, geri kalan 6'sı ise CHP'lidir. 1973'te ise, 7 işçi/sendikacı MV'nin tümü de CHP listesinden seçilmiştir.

XI. BASKI VE SİYASAL BUNALIM

Sınıfsal tercihler sınıfsal ayrımlar yönünde billurlaşırken, hızla çoğalan temsili organlara diğer deyişle TÖS (Türkiye Öğretmenler Sendikası) gibi mesleki dernekler, TİP gibi ülkenin faal sosyalist siyasal örgütü ve 1966da kurulmuş olan ve işçilerin siyasal sendikacılığını gündeme getiren DİSK üzerinde baskılar arttı. Hem Anayasa, hem de anayasal kuruluşlara karşı yönelen bu baskı, işçi ve orta sınıfın oluşturmaya çalıştıkları demokratik solun örgütlenmesini son derece zorlaştırdı. Sermaye ve mülk sahibi sınıflar ve onların hükümetleri, geniş tabanlı, demokratik bir iktidarın oluşmasına yol açacak temsili halk örgütlenmesini var güçleriyle önleme çabasına girdiler.

Bu amaçla iki strateji geliştirildi, ordunun üst kademelerini yanına çekmek, sağ örgütleyip savunma halinden (sola) saldırı haline geçirmek. Birinci strateji, ordu mensuplarına tanınan mali ayrıcalıklar, diğer memurlara kapanan ekonomik girişim özgürlüğü, dış sermaye (örneğin, Goodyear, Renault gibi firmalar) ile OYAK gibi mali kuruluşlar aracılığı ile bütünleşmek ve komuta kadrosunun çoğu kez çeşitli biçimlerde önemli siyasal kararlara ortak edilmesi yoluyla gerçekleştirildi.

İkinci strateji ile dağınık sağ, ilk kez, «bilimsel» bir sağ öğreti etrafında toplanmak istendi. Bu çaba, çeşitli sosyal kesimleri kapsayacak tarzda 1) dinsel, 2) faşizanaik öğretiler ve onların yönlendirdiği örgütlerin yaratılıp, beslenmesi şeklinde uygulanmaya kondu. Burjuvazi belki Cumhuriyet'in kuruluşundan beri ilk defa kendine bağlı bir vurucu güç oluşturdu. Silahlı kuvvetlerde bu gelişmeye ters düşen unsurlar da 1971 yılında büyük temizlik hareketiyle tasviye edildi.

Birer kitle örgütü niteliğini büyük ölçüde koruyan gerek CHP, gerekse AP artık belirginleşen sınıfsal çıkarları doğrultusunda bölünmeye başlamışlardı. 1965 yılında CHP yerini «ortanın solu» ilân edince önce sağ bürokrat kesim bu partiden gürültüyle koptu. 1967 yılında ise, 1945'de Anadolu eşrafının DP'ye kaymasından sonra bile CHP içinde kalan eşraf temsilcileri de bu partiden ayrıldılar. Bu örgütten ayrılan iki grup da Turhan Feyzioğlu başkanlığında birleşerek günümüzün Cumhuriyetçi Güven Partisi'ni oluşturdular. Merkez-sağ görüşümünde olan bu partinin mevcut düzeni korumaktan öteye belirgin bir programı yok denebilir.

AP'deki bölünme ise iki yönlü oldu. İlk bölünme tarım girişimcileri ile sanayi ve ticaret girişimcileri arasında, ikincisi de küçük ve büyük sanayi ve ticaret kesimi

mi arasında cereyen etti. AP içinden devletin kredilerinden daha fazla yararlanmayı, tarım gelirlerinin yükseltilmesini ve üretim teknolojisinin geliştirilmesini savunan Demokratik Parti doğdu.

Büyük tarım burjuvazisi AP'ye ve onun zaman zaman toprak reformundan söz açan kentsel ekonomik kesime olan yakınlığını protesto etmektedir. Daha sonra, büyük kentsel ticaret ve sanayi burjuvazisinin yabancı sermaye ile bütünleşip ithalat veya üretimden dağıtım işlerine kadar ekonomik faaliyetin her alanını kontrolüne alması Anadolu tüccar - tefeci ve küçük imalâtçı kesimlerinin kârını ve yaşam alanını önemli ölçüde sınırladı. Necmettin Erbakan'ın önderliğinde Odalar Birliği içinde sürdürülen mücadele Milli Nizam Partisi'nin doğuşu ile AP'den yeni bir sosyal kesimin ayrılması şeklinde noktalandı. Bu parti daha sonra muhafazakâr sağ Milli Selâmet Partisi'ne dönüştü.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi iken otoriter, yayılmacı - milliyetçi bir kadronun elinde radikal sağ görünümlü bir örgüt haline gelen Milli Hareket Partisi, özellikle ekonomik yaşam koşulları sınırlı kent ve kasaba nüfusunun alt - orta sınıf diyebileceğimiz kesimlerinin ve bu nüfus dilimlerinden gelen gençliğin partisi durumuna geldi. Bu partinin yan kuruluşları olan gençlik örgütleri askeri bir disiplin, anti - komünist ve Turancı ideallerle beslenerek burjuvazinin vurucu gücü olarak yetiştirildiler.

Bu bölünmeler AP'yi kesin olarak büyük sanayi ve ticaret burjuvazisinin siyasal organı durumuna getirirken, CHP'yi de sosyal - demokrat çizgiye iyice yerleştirdi. TİP'in de işçi ve yoksul köylü tabakaların temsilini üstlenmesiyle, Türk siyasal hayatı, en sağdan, sosyalizme kadar varan ideolojik yelpazenin tüm örgütsel dokuları

nı kazandı. Ne var ki, bu temsili mozayik istikrar getireceğine, sınırlı gelişmenin sonucu olan mütevazî kaynakların bölüşümünü daha da zorlaştırdı. Bölüşüm süreci, devletin dar iktidar yapısı aşamadığı, yani demokratikleştirilemediği için, bölüşüm süreci sürekli bir çatışmayı simgeler hale geldi. Egemen güçler, hem ekonomik kaynakların paylaşımında, hem de siyasal karar alma sürecinde daha fazla söz hakkı isteyen sınıf ve zümrelere karşı uzlaşma değil, çatışma stratejisini seçtiler. Bu seçim, kanımızca, az gelişmiş ülke burjuvazilerinin toplumsal barışı finanse edecek olanakları yaratmak aczinden kaynaklanmaktadır.

Egemen güçler koalisyonunda giderek koyulaşan toplumsal bunalımı anti - demokratik yollarla çözmek isteyen belli başlı iki kanat vardı. Bunlardan ilki, seçim yolunun ve çoğulcu demokrasinin, kendi egemen durumlarının sonu olacağına inanan tarım ve ticaret burjuvazisi idi. Diğeri ise, tutucu toprak sahiplerinin siyasal vesayetinden ve ekonomik yükünden kurtulmanın zamanı geldiğine inanan büyük kent (özellikle sanayi) burjuvazisi idi. Aynı yöntemlere bağlı olmalarına rağmen, her iki grup da, farklı nedenlerle bunalıma parlamento - dışı çözüm yolları aramaktaydılar.

Bu arayış uzun sürmedi. Aynı sosyal güçler tarafından, biraz da yapay olarak körüklenen siyasal bunalım, 12 Mart 1971'de silâhlı kuvvetlerin «iç barışı korumak» gerekçesi ile yaptığı müdahale sonucunda koyu bir baskı rejimine dönüştü.

12 Mart müdahalesi, ülkenin üç yıla yakın bir süre burjuvazi - ordu karışımı bir iktidar tarafından yönetildiği anti - demokratik bir kesintidir Türk siyasal yaşamında.

* burada burjuvazinin kısa bir süre sonra dengeyi elden kaybettiği, eski Hızak itekleriyle yeni bir dengeye ulaştığını varsulamak gerekir.

12 Mart darbesi

Olağanüstü rejimce saptanan siyasal program basitti: solun her türlü ve her kademedeği örgütlenişini yok etmek; emekçilerin talep ve gereksinmelerini sermaye/mülk sahibi sınıflar yararına sınırlamak; ve son olarak ekonomiyi geleneksel toprak sahibi sınıfın ağırlığından kurtarmak.

Solun yok edilmesi 15-18 Mart 1971 tarihleri arasında ordu içinde ilerici subayların temizliği ile başladı. Binlerce aydın ve öğrencinin tutuklanması, işkence görmesi ile sürdü. Bu «devlet terörü» militan sol kadroların silahla ortadan kaldırılmaları ile noktalandı. Anayasal bir kuruluş olan TİP bile, diğer her türlü sol örgüt gibi kapatıldı. Bu terör kampanyası, TBBM dağıtılmadığı için bir yandan siyasal kararlarda etkinliği bir türlü sınırlanamıyan daha geleneksel burjuva kesimlerinin, diğer yandan eğitimi icabı otoriterliğe koşullandırılmış olan askeri kadroların etkisiyle, dünyanın bütün liberal üniversitelerinde ders kitabı olarak okunan bilimsel yayımların bile toplatılması gibi ilkel yöntemlere vardı.

Düzenin sermaye ve mülk sahipleri lehine işlemesi için başlıca iki önlem getirildi. Bunlardan birincisi, sıkı yönetim kapsamına alınmış olan sınavı bakımdan gelişmiş illerde grevlerin sıkı yönetim komutanlıklarınca yasak edilmesidir. İşverene karşı yasal haklarını savunmada olduğu kadar, sürekli ve yüksek düzeydeki enflasyon karşısında kazançlarını arttırmak için emekçi kesimin yegâne silahı olan grev hakkının sınırlanması işçi ücretlerinin bu yıllarda fiyat artışlarının gerisinde kalmasına neden olmuştur. Örneğin 1970 yılında işçi ücret artışları fiyat artışlarının % 6.3 oranında önünde olmasına karşın, 1971 yılında % 0.3, 1972 yılında % 2.6 gerisinde kalmıştır. 1973 yılında olağanüstü rejimden çıkılır çıkılmaz,

ani bir patlama ile işçi ücretleri fiyat artışlarının % 17 oranında önüne geçmiştir (86).

İşçi gelirleri böyle sınırlanırken 1970 yılında büyüme hızı % 2.5'e düşmüş olan sanayi kesimi her türlü devlet desteği ile beslenerek canlandırılmıştır (87). Bu desteğin büyüklüğü aynı kesimde yaratılan büyüme hızının artışında izlenebilir; 1971'de % 8.7; 1972'de % 10.7 (88). 1973'de % 12.8 (89). Baskı altında sağlanan hızlı büyüme, olağanüstü rejimden çıkıldığı 1974 yılında birden % 7.7'ye düşmüş ve ancak 1976'da % 10 dolaylarına varabilmiştir (90). Bu değerler göstermektedir ki, Türk ekonomisinin en dinamik kesimi olan sanayi sektörü bile, işçilerin «kontrol» altına alındığı, yatırımların azami kârı devşireceği sakin siyasal iklimlerde gelişebilmektedir.

12 Mart rejiminin programının son maddesi olan kent burjuvazisini tarım kesiminin geleneksel yapısından ve bu yapıyı büyük ölçüde korumaya yardım eden büyük toprak sahiplerinin etkisinden kurtarmak arzusu toprak reformu girişimi ile gündeme geldi. «Beyin Hükümeti» adıyla oluşturulan ilk «Erim Hükümeti'nin» programının temel öğelerinden biri toprak reformu ve tarımsal gelirlerin vergilendirilmesidir. Fakat, parlamenter sistemi, özellikle dış sermaye çevrelerine karşı, şekilsel de olsa korumak zorunluluğu, parlamento içinde toprak burjuvazisinin ve onun yandaşlarının etkinliğinin sürmesini sağladı. Toprak burjuvazisinin etkin muhalefeti yüzünden toprak reformu tasarısı bir türlü kanunlaşamadı. Büyük toprak sahiplerinin ve toprak reformunun daha köklü reformlara yol açacağına inanan diğer sağ güçlerin parlamento üzerindeki baskısı sonucu, programlarından dolayı bu kesimle çelişkiye düşen hükümetleri çekilmek zorunda bıraktı. Askeri kanadın parlamentoyu feshedeceğine dair tehditlerine rağmen, tarım burjuva-

zisinin direnci karşısında amacına nail olamayan kent burjuvazisi, Anayasayı değiştirmek amacı doğrultusunda tarımsal çıkar çevreleriyle uzlaşmakta gecikmedi. Bu uzlaşma toprak reformunu en çok savunmuş olan Birinci Erim Hükümeti zamanında gerçekleşmiş ve bir «özgür-lükler Anayasası» olarak tanımlanan 1961 Anayasasının 51 maddesi 20 Eylül 1971 tarihinde bu hükümet iş başın-da iken değiştirilmiştir. Programlarıyla kendilerine ters düşen hükümetleri kısa sürede devre dışı bırakan Mec-listeki tutucu burjuva koalisyonu 1973 yılına girildiğin-de kendilerini daha güvencede hissedecekleri bir siyasal ve ekonomik ortamın hazırlığını tamamlamışlardı. Gü-dümlü bir demokratik sürecin işletilmesi için iç ve dış koşullar (Avrupa Konseyi, Türkiye'ye kredi veren ve za-hiri bir demokraside etkinliklerini daha fazla duyura-bileceklerine inanan uluslararası finansman kurumları (vb.) birleşince 1973 genel seçimlerine giden yol açıldı.

Ne var ki, seçim sonuçları kendi içinde bölünmüş olan girişimci sınıf (lar) için hiç de iç açıcı değildi. CHP tüm oyların % 33'3'ünü alarak en büyük siyasal parti durumuna gelmişti. Gelişmekte olan yerel girişimci ke-simlerini (özellikle Anadolu sermayesini ve orta mülk sahiplerini) temsil eden Milli Selâmet Partisi (MSP) ile CHP'nin oluşturduğu koalisyon hükümeti ancak 7.5 ay yaşayabildi. Gerek kendi içindeki çelişkiler, gerekse bu koalisyona karşı yeniden birleşen burjuvazinin temel tü-ketim maddelerinde yarattıkları yokluk dahil olmak ü-zere türlü manevralarla CHP - MSP koalisyonu 1974 yılı-nın sonlarına doğru dağıldı.

1975 yılı başından itibaren Türkiye'yi yöneten hükü-met kendi safları içinde birlik arayan girişimci kesimle-rin etkisini yansıtan bir hükümettir. İşbaşına geldiğın-den beri iktidarını sağlamlaştırmak için her türlü hukuk

kuralını çiğnemekten çekinmemiş, icraatına karşı çıkan yargı organlarının kararlarına uymamıştır. Bu hukuk dı-şı davranış sayısı 150'yi bulan siyasal cinayetler ile tam bir terör havasına bürünmüştür.

Egemen güçlerinin amacı açıktır : sosyal ve ekono-mik ödümlerle/haklarla tatmin etmedikleri veya edeme-dikleri emekçi kitleleri, siyasal karar alma sürecinden nisbeten uzak tutmak. Buna rağmen oluşan ve mücade-le veren temsili siyasal ve meslekî örgütlerin (sendikalar ve dernekler) meclis dışında etkin bir muhalefet oluşturma-sını önlemek için sıkı bir kontrol ve hukuk dışı baskı altında tutulmaktadırlar. Yasal meslekî örgütler (örne-ğin TÖB - DER) sık sık sudan nedenlerle kapatılmakta, hatta seçilmiş kamu görevlileri (Ankara Belediye Baş-kanı Vedat Dalokay gibi) zorla işten el çektirilmektedir. Bu tutum atanmış kamu görevlileri safında onbinlerce kişinin yerinden oynatılmasına kadar varmıştır.

XII. SONUÇ

Baskı ve resmi teröre yönelik, bağımlı kapitalist ül-kelerde atılımın ve ekonomik refahın kaynağı olamayan, sosyal adaleti gerçekleştirmekten aciz olan yerli girişim-ci sınıflarının genel eğilimidir. Bu eğilim, örgütlü ve bi-linçli sosyal grupların siyasal mücadeleleriyle **bir ölçüde** önlenebilir. Ama sağlanan başarı ülkenin bağımlı geliş-me koşulları içinde ya geçici ya da sınırlıdır. Tam başarı ise ülkenin hem içindeki hiyerarşik ve adaletsiz yapıyı, hem de uluslararası iş bölümü içindeki eşitsiz ve hiyerar-sik yapıyı, değiştirmekle mümkündür. Bu ise hem ulu-sal sosyal birim içinde hem de o tabii sosyal birimi ege-men merkezlere bağliyan ilişkilerin bünyesinde verilecek

devrimsel bir mücadeleyi gerektirir. Çünkü sosyal adaletin maddi temellerini oluşturacak gelişme yolları ekonomik bağımlılığın kırılması ile mümkündür. Bu amaç pratikte, bağımlılık ilişkisini sürdüren iç ve dış burjuvazilerin oluşturdukları devlet gücünün bir halk iktidarı modeli içinde demokratikleştirilmesiyle gerçekleşebilir ancak. İşte gerçek temsili demokrasi, ancak bu dönüşümden sonra gündeme gelebilir ve süreklilik kazanır.

DİP NOTLAR:

- (1) Talcott Parsons, *The Social System*. Glencoe, III.: Free Press, 1951.
The Structure of Social Action. New York: Free Press, 1968.

Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, III: Free Press, 1957.

D.F. Aberle, A.K. Cohen, A.K. Davis, M.J. Levy Jr., F.X. Sutton, «*The Functional Prerequisites of a Society*» *Ethics*. Cilt 60 (Ocak 1950).

Marion J. Levy Jr., *The Structure of Society*. Princeton : Princeton University Press, 1952.

Amitai ve Eva Etzioni, *Social Change*. New York: Basic Books, 1964.

- (2) Fredrick Engels, «*Socialism: Utopian and Scientific*» ve Karl Marx, «*A Contribution to the Critique of Political Economy*». Her iki yapıtta Karl Marx ve Frederick Engels, *Selected Works In One Volume* New York: International Publishers, 1970.

K. Marx ve F. Engels, *The German Ideology* (ed. L.J. Arthur). New York: International Publishers, 1973.

Ralph Miliband, *The State in Capitalist Society*. New York: Basic Books, 1966.

Alan Wolfe, «*New Directions in the Marxist Theory of Politics*», *Politics and Society*. Cilt IV, No. 2 (1974).

- (3) Paul M. Sweezy, *The Theory of Capitalist Development*. New York: Monthly Review Press, 1942. Bölüm XIII.

- (4) Maurice Bouvier - Ajam ve Gilbert Mury, *Kapitalist Toplumda Sınıflar* (Çev. Erdoğan Bulutsuz) İstanbul : Sosyal Yayınlar, 1965

Nicos Poulantzas, *Classes in Contemporary Capitalism*. Londra : NLB, 1974.

Pierre Laroque, *Sosyal Sınıflar* (Çev. Yaşar Gürbüz). İstanbul : Remzi Kitabevi, 1963.

- (5) Georg Lukacs, *History and Class Consciousness*. Massachusetts : MIT Press, 1972.
- (6) Kapitalist devlet üzerine daha ayrıntılı Türkçe kaynaklar için bakınız : Doğu Ergil, «Kapitalist Devlet» Birikim (Mayıs 1976) Sayı 15, sh. 15 - 32. R. Miliband, N. Poulantzas, E. Laclau, *Kapitalist Devlet Sorunu* (Çev. Yasemin Berkman). İstanbul : Birikim Y., 1977.
- (7) DİE (Kollektif), *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*. Ankara : DİE, 1973. Sh. 20.
- (8) Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Cilt II. İstanbul : Gözlem, 1975, Sh. 913.
- (9) O. Warburg, *Die Land wirtschaft des Türki*. Zikreden ibid., sh. 913.
- (10) İbid, sh. 920.
- (11) Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Ankara : Türkiye İş Bankası, 1970, adlı yapıtta verilen değerlerden hesaplanmıştır.
- (12) Gündüz Ökçün, «XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları», Abadan'a Armağan. Ankara: SBF, 1969.
- (13) İttihat ve Terakki'nin esraf ile olan ilişkisi için bakınız: Sina Akşin, «İttihat ve Terakki Üzerine» SBF Dergisi, Cilt XXVI, (Mart 1971) No. 1, sh. 153 - 182. İttihat ve Terakki'nin esnaflarla olan ilişkisi için bakınız : İlhan Tekeli ve Selim İlkin, (Kör) Ali İhsan (İloğlu) Bey ve Temsili - Mesleki Programı (Basılmamış birinci taslak).
- (14) Hüseyin Avni Şanda, *54 Yıl Önceki İşçi Hareketleri*. İstanbul: Evren Yayınları, 1962.
- Lütfü Erişçi, *Türkiye'de İşçi Sınıfı*. İstanbul: Habora Yayınevi, 1969.

- (15) Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*. İstanbul: Doğan Kardeş, 1952. Sh. 209 - 212.
- (16) Köylü kitlelerinin İstiklal Savaşına önemli ölçüde baskı kullanılarak sokulduğunu savunan yapıtlar için bakınız: Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, 3 cilt. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1974.
- Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*. Ankara: Bilgi, 1975. Bu yapıtta bu konuda alınan önlemler ve mahkeme kararları sunulmuştur.
- Doğu Ergil, *The Unfinished Revolution: Social History of the Turkish National Liberation Movement (1919 - 1922)*. Lahore : Sind Sagar Academy, 1977.
- (17) *Turkey, A Commercial and Industrial Handbook* (U.S. Department of Commerce yayını). Aktaran, Tevfik Çavdar, «Cumhuriyet Devri Başlarken Türkiye ekonomisi» Türkiye Ekonomisinin 50 Yılı Semineri (Bursa İTİA yayını, 1973) sh. 163.
- (18) İbid, sh. 165
- (19) Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1973. Doğu Ergil, op. cit.
- (20) Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923 - İzmir*. Ankara : SBF, 1971, Sh. 224.
- (21) İbid, sh. 255 - 256.
- (22) Anıl Çeçen, *Türkiye'de Sendikacılık*. Ankara: Özgür İnsan Y., 1973. Sh. 11.
- (23) İbid, sh. 15.
- (24) Max N. Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir?* (Turkey: An Economic Appraisal. (Çev. Semih Yazıcıoğlu). İstanbul : Nebioğlu Y., tarihsiz sh. 56.

- (25) Z.Y. Herslag, *Turkey, the Challenge of Growth*. Leiden : E.J. Brill, 1968. sh, 121.
- (26) Z. Y. Herslag, *Turkey, an Economy in Transition*. The Hague, 1958. 164.
- (27) Ş.S. Aydemir, *Tek Adam*, cilt 3. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973. Sh. 397.
- (28) Doğu Ergil, «Halkçılık», *Birikim*, no. 12 (Şubat 1976), Sh. 32 - 40.
- (29) İbid.
- (30) İbid.
- (31) Kemal Karpat, «The People's Houses in Turkey», *Middle East Journal*, Cilt 17 (1963 Kış - Bahar sayısı), sh. 57.
- (32) CHP, *Halkevleri ve Halkodaları*. 1944. Ankara, 1944.
Gotthard Jasche, *Die Türki den Jahren 1942 - 1951*. Weisbaden, 1951, Sh. 58 - 117.
- (33) Karpat, ibid.
- (34) Karpat, ibid.
- (35) Not 32'de belirtilen kaynaklardan aktarılmıştır.
- (36) Atatürk'ün bu sırada çıktığı yurt gezisi izlenimlerini ve gördüğü genel sefaleti, onunla birlikte yolculuğa çıkan, Ahmet Hamdi Ba-şar şu yapıtında anlatır: *Atatürk'le Üç Ay*. İstanbul, 1945.
- (37) Z. Y. Herslag, *loc. cit.*, sh. 164.
- (38) İbid.
- (39) *İstatistik Yıllığı*, 1942 - 1945.
- (40) Ş. S. Aydemir, *İkinci Adam*, cilt 2. İstanbul: Remzi K. Sh. 214 ve 222'deki dipnot.

- (41) Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1968, Sh. 233.
- (42) Edward C. Clarck, «The Turkish Varlık Vergisi Reconsidered» *Middle Eastern Studies*, cilt 18, no. 2 (Mayıs 1972), sh. 205 - 216.
- (43) Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Ankara: Bilgi, 1968, sh. 224.
- (44) Eva Hirsch, *Poverty and Plenty on the Turkish form*. New York : Columbia University Press, 1970.
Reşat Aktan, «Mechanization of Agriculture in Turkey», *Land Economics*, cilt XXXIII (Kasım 1957).
- (45) DİE, 1952, 1963, 1970 *Tarım Sayımları*.
- (46) Erdoğan Soral, *Özel Kesimde Türk Mütessesbisleri*. Ankara : İTİA Yayını, 1974. sh. 40.
- (47) DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, sh. 180.
- (48) DPT, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973 - 1977*, sh. 860.
- (49) Kemal H. Karpat ve diğerleri, *Social Change and Politics in Turkey*. Leiden: E.J., Brill, 1973. Bölüm 1, sh. 53.
- (50) E. Soral, *op. cit.*, sh. 30, tablo 8.
- (51) Elli işçiden fazla işgücü çalıştıran.
- (52) 1927 - 1955 : *İstatistik Yıllığı 1959*. sh. 87, tablo 37.
1960 : *İstatistik Yıllığı 1963*, sh. 67, tablo 53.
1965: 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı 1/100 *Örnekleme Sonuçları*: (Yayın no. 508), sh. 16 - 17, tablo 14.
DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, sh. 48, tablo 40.
- (53) *Üçüncü Beş Yıllık Planı*, sh. 87, tablo 66.

- (54) İbid., sh. 88, tablo 67.
- (55) World Bank, **Turkey : Prospects and Problems of an Expanding Economy.** Washington, 1975, sh. 333, tablo 1.1.
- (56) İş ve İşçi Bulma Kurumu G.M., **1974 Yılı Çalışma Raporu ve Bilançosu.** Ankara, 1975, sh. 22 - 25.
- (57) İbid., 25.
- (58) Nermin Abadan - Unat ve diğerleri, **Migration and Development.** Ankara: Ajans Türk, 1976. Sh. 22, tablo 1.2.4.6.a.
- (59) İbid., sh. 30.
- (60) DİE, **Monthly Bulletin of Statistics No. 30,** Ankara, Augus 1956.
- (61) İbid.
- (62) Üçüncü Plan..., sh. 658, tablo 511.
- (63) İbid., sh. 61, tablo 50.
- (64) Cem Alpar, «**Özel Yabancı Sermaye, Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden**», Ankara İTİA'ne sunulmuş olan doçentlik tezi (1975).
- (65) **Survey of Current Business, 1975 Yılı Özel Sayısı.**
- (66) Cem Alpar, op. cit. sh. 162 ve ötesi.
- (67) İbid, sh. 198.
- (68) TÜSİAD, **1977 Yılı Programı ve 1977 Yılı Bütçesi Üzerine Görüşler, Önerileri,** İstanbul: Yayın no. T/77. 1. 45, 1977. Bu çalışma göstermektedir ki 1976 yılında Türkiye'nin dış borçları 4.9 milyar dolardır.

- (69) İbid. 1966 yılında 2.7 milyar dolar daha dış borçlanmaya gidilmiştir.
- (70) Korkut Boratav, **100 Soruda Gelir Dağılımı.** İstanbul: Gerçek Y., 1972. Sh. 161 - 163.
- (71) DPT, **Gelir Dağılımı 1973.** Ankara: Yayın no. 1945, 1976. sh. 24, tablolar, 1 - 4.
- (72) İbid, sh. 160.
- (73) İbid, sh. 95.
- (74) İbid, sh. 96.
- (75) World Bank, op. cit. sh. 463.
- (76) Pars Esin, **Türkiye'de İşveren Sendikacılığı.** Ankara: SBF, 1974. sh. 178 - 179.
- (77) Kemal Sülker, **Sendikacılar ve Politika.** İstanbul: May Yayınları, 1975, Anıl Çeçen, op cit.
- (78) İsmail Cem, **Politika,** 5 Nisan 1976.
- (79) **İstatistik Yıllığı 1975.** Sh. 123.
- (80) İsmail Cem. **Politika,** 7 Nisan 1976.
- (81) DPT, **1975 Programı,** Tablo 21, Sh. 64.
- (82) Dudley Seers, «**The Stage of Economic Growth of a Primary Producer in the Middle of the Twentieth Century**», Robert I. Rhodes (ed.) **Imperialism and Underdevelopment.** New York : Monthly Review, 1970. sh. 163 - 180.
- (83) Ahmet N. Yücekök, **Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo - Ekonomik Tabanı** Ankara: SBF, 1971.

- (84) Artın Ünsal, «Türkiye'de Kent ve Köy Emekçileri ve Bilinçlenme Sorunu», Ant, no. 6, (Ekim 1970).
- (85) Emin Çölaşan (İcen Börtücene'nin yardımıyla), «1973 Seçimlerinde Bürokrasi» Cumhuriyet Gazetesi Yunus Nadi Armağanı için sunulan çalışma.
- (86) Sosyal Sigortalar Kurumu, 1973 Çalışma Raporu ve Bilançosu; T.C. Resmî Gazete, no. 15485:83; SSK, 1974 İş Programı, sh. 35.
- (87) DPT, 1972 Programı, sh. 19, tablo 5.
- (88) DPT, 1973 Programı, sh. 18, tablo 1.
- (89) DPT, 1975 Programı, sh. 39, tablo 2.
- (90) TÜSİAD, 1977 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, İstanbul, 1977. Sh. 21.

TÜSTAV

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ AYLIK BÜLTENİ

Her ay yayınlanmakta olan TİB Aylık Bülteninde ağırlıklı Türkiye toplumunun incelenmesine yönelik yazılar yer almakta ve toplumsal gelişmeler irdelenmektedir. Ayrıca çeşitli teorik konular ve uluslararası ilişkilerin ortaya konulmasına yönelik araştırmalar da bültenin kapsadığı konular içerisinde yer almaktadır.

TİB Aylık Bültenine bir yıllık abone olmak için 50 TL'nin posta pulu veya posta havalesi olarak TİB - Karanfil Sok. No: 14/10 Kızılay — ANKARA adresine gönderilmesi gerekmektedir. Yurtdışı aboneleri için bu bedel 80 TL'dir.

TÜSTAV

«Bırakın liberalerin ve dehşete düşmüş entellektüellerin özgürlük adına verilen ilk gerçek kitle muhaberelelerinden ödleri kopsun, bırakın korkaklar gibi, dövüştüğünüz yere tekrar gitmeyin, ölüme giden yola bir daha ayak basmayın desinler. Sınıf bilincine sahip proletarya onlara şöyle cevap verecektir. Tarihte bütün devrimlerin büyük sorunları sadece ileri sınıfların tekrar tekrar saldırıları ile çözülmüştür. Ve onlar yenilgi derslerini öğrendikten sonra zafere ulaştılar. Yenilmiş ordular iyi öğrenirler.»

Lenin

Fiyatı : 15 TL.

TÜSTAV